

Sosiaalityö muutostyönä – Voimaannuttava aikuissosiaalityö sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten kuvaamana

Helena Eskola
Helsingin Yliopisto
Valtiotieteiden tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2017

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty HELSINGIN YLIOPISTO		Laitos – Institution – Department Valtiotieteellinen tiedekunta	
Tekijä □– Författare – Author Eskola Helena			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Sosiaalityö muutostyönä - Voimaannuttava aikuissosiaalityö sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten kuvaamana.			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu –tutkielma,		Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2017	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 108 sivua, 4 liitesivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tämä pro gradu -tutkielma keskittyy muutostyöhön aikuissosiaalityössä. Tutkimuksessa muutostyötä tarkastellaan voimaantumisen näkökulmasta. Tarkoituksena oli selvittää, millaisia käsityksiä aikuissosiaalityön esimiehillä ja sosiaalityöntekijöillä on muutossosiaalityöstä. Tutkimuskysymykset ovat: 1. Miten aikuissosiaalityön esimiehet ja sosiaalityöntekijät kuvaavat muutossosiaalityötä? 2. Miten sosiaalityöntekijät toteuttavat muutossosiaalityötä?</p> <p>Tutkielmassa tarkastelun kohteena on aikuissosiaalityö Keski-Uudenmaan kaupungin sosiaalitoimistossa. Tutkimusta viitoittavana tieteen filosofian suuntana toimii fenomenografia. Tutkimuksen tavoitteena on saada selville fenomenografisella metodilla aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten käsityksiä muutossosiaalityöstä ja sen menetelmistä käytännön asiakastyössä. Tutkimusaineistona ovat aikuissosiaalityön neljän sosiaalityöntekijän ja kahden esimiehen teemahaastattelut. Analyysimenetelmänä on käytetty teoriaohjaavaa sisälönanalyysia, sekä tätä tukevana metodina kategorisointi-analyysia. Analyysi jäsentyy sosiaalityön asiakastyössä muutostyön ja voimavarakeskeisen työskentelyn ympärille.</p> <p>Tulokset osoittavat, että muutostyössä sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden välillä esiintyi voimaantumista edistäviä ja estäviä tekijöitä. Voimaantumista edistäviä tekijöitä muutostyössä olivat 1) asiakastyön tavoitteellisuus, 2) elämänhallinnan tukeminen, 3) ilmapiiri ja hyvä kohtelu, 4) voimavaroja tukeva muutostyö sekä 5) kumppanuus ja yhteistyö. Aineistosta ilmeni myös voimaantumista estävänä tekijänä 6) disempowerment, joka kuvasi muun muassa kuormittumista, resurssipulaa ja kiirettä. Juha Siitosen (1999) esittämät voimaantumisen osaprosessit näyttäytyvät työssäni.</p> <p>Tulosten mukaan aikuissosiaalityössä toteutettu muutossosiaalityö on asiakkaan kanssa yhdessä tehtyä tavoitteellista työskentelyä. Tulokset osoittivat, että kuudesta voimavaraelementeistä viisi on muutosta tukevaa empowerment-elementtiä ja yksi muutosta estävä disempowerment-elementti. Tämän lisäksi tulokset osoittivat, että aikuissosiaalityö toteuttaa organisaation asettamia tavoitteita ja voimavaroja tukeva muutostyö on asiakaslähtöistä ja voimaantuttavaa työskentelyä. Aikuissosiaalityössä toteutettavan muutosta edistävän empowerment-työn toteuttamisen ehtona on puuttua muutosta estäviin disempowerment-tekijöihin. Muutosta estävät tekijät vievät voimavaroja asiakastyöskentelystä. Erityisesti työntekijän omat voimavarat tulee olla kunnossa, jotta työntekijä voi voimaannuttaa asiakasta. Keskeistä tavoitteellisessa empowerment muutostyössä on organisaation ja esimiesten tuki työn toteuttamisessa ja sen mahdollistajana. Empowerment-muutostyön mallia on mahdollista hyödyntää myös muissa sosiaalityön konteksteissa, joissa halutaan kehittää työntekijän ja asiakkaan välistä työskentelyä.</p> <p>Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että sosiaalityössä on käytössä useita muutostyötä tukevia voimavaraelementtejä. Haluttaessa tukea asiakkaan voimaantumista aikuissosiaalityössä, työntekijöitä kuormittaviin disempowerment-tekijöihin muutostyön esteenä tulee puuttua. Muutostyö on sitä, mitä tapahtuu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä työskentelyssä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sosiaalityö, aikuissosiaalityö, elämänhallinta, muutos ja voimaantuminen (empowerment)			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 SOSIAALITYÖ	3
2.1 Sosiaalityön perinteet ja lähtökohdat	3
2.2 Sosiaalihuolto ja sosiaalipalvelut	5
2.3 Sosiaalityö ammatillisena interventiona	6
2.4 Toimintaympäristönä aikuissosiaalityö.....	11
2.5 Perustehtävät muutostyössä	15
2.6 Aikuissosiaalityön ammattikäytännöt	17
2.7 Aikaisempia tutkimuksia	27
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	32
3.1 Voimaantuminen empowerment viitekehystenä	32
3.2 Voimaantuminen prosessina	36
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	40
4.1 Tutkimustehtävä.....	40
4.2 Metodologiset lähtökohdat.....	40
4.3 Tutkimusaineisto ja sen hankinta	42
4.4 Tutkimusaineiston analyysi	44
4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	48
5 MUUTOSSOSIAALITYÖ	52
5.1 Aikuissosiaalityön tavoitteellisuus.....	52
5.1.1 Tavoitteellisuus.....	53
5.1.2 Itsemäärääminen	56
5.2 Elämänhallinnan tukeminen.....	59
5.2.1 Interventio.....	60
5.2.2 Elämänhallinta	61
5.3 Ilmapiiri ja kohtelu.....	65
5.3.1 Tuki ja ilmapiiri	66
5.3.2 Hyvä kohtelu.....	68
5.4 Voimavaroja lisäävä muutostyö.....	71
5.4.1 Vuorovaikutus	72
5.4.2 Suunnitelmallinen muutostyö	75
5.5 Muutostyön esteitä	78
5.5.1 Työn kuormittavuus.....	79
5.5.2 Toimintaympäristön muuttuminen	80
5.6 Kumppanuus ja yhteistyö.....	81
5.7 Tutkimuksen tulosten yhteenveto	86
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	91
LÄHTEET	100
LIITTEET	109
Liite 1. Saatekirje	109
Liite 2. Suostumuslomake.....	110
Liite 3. Haastattelukysymysrunko sosiaalityöntekijöille	111
Liite 4. Haastattelukysymykset esimiehille	112
TAULUKKOLUETTELO	
ANALYYSITAUUKKO 1. Voimaantumista edistävät tekijät Juha Siitosen (1999) malliin suhteutettuna	48
TAULUKKO 2. Voimaantumisen teemat (Voimaantumisprosessi).....	90

1 JOHDANTO

Aikuissosiaalityö ja sen toimintaympäristö ovat olleet muutoksessa viimeiset vuosikymmenet. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne- ja kuntauudistus muuttavat palvelurakenteita ja -vastuita myös kuntatasolla. Julkisissa keskusteluissa aikuissosiaalityö ymmärretään usein rahan jakamisena toimeentulotukityönä. Aikuissosiaalityön tarkoitus ja palvelun sisältö tunnetaan valitettavan heikosti sekä julkisesti että palvelujärjestelmän sisällä (Jokinen & Juhila 2008, 7). Mikko Mäntysaari (2006, 117) toteaa, että se sosiaalityön osa, joka ei ole lastensuojelua, on aikuissosiaalityötä. Hänen mukaansa aikuissosiaalityö on jäänyt lastensuojelutyön varjoon. Aikuissosiaalityötä pidetään usein vähempiarvoisempana kuin lasten ja perheiden kanssa tehtävää työtä (Thompson 2002, 287; Raunio 2010, 51, 100–101.)

Aikuissosiaalityö on paljon monimuotisempaa kuin toimentulotuen myöntäminen, vaikka toimeentulotuki keskeisessä roolissa onkin. Aikuisten parissa tehtävään työhön vaikutti 1990-luvun lama. Se kaksinkertaisti toimeentulotukiasiakkaiden määrän. Tämä edellytti aikuissosiaalityössä uudenlaista työnjakoa. Etuuskäsittelijät ja myöhemmin 2000-luvulla sosiaaliohjaajat tulivat sosiaalityöntekijöiden lisäksi käsittelemään toimeentulotukea. Laman jälkeen työnjaon malli laajeni koko maahan. Toimeentulotuen käsittely ja myöntäminen siirtyivät pääosin sosiaalityöntekijöiltä etuuskäsittelijöille ja sosiaaliohjaajille. (Mäntysaari 2006, 130.)

Pro gradu -tutkielmassani aikuissosiaalityöhön sisältyy niin sanotun eriytetyn sosiaalityön mallin mukaisia palveluja. Elämänkaarajattelun mukaisessa sosiaalityössä asiakkaiden ikä on keskeinen kriteeri palvelun saamiselle. Sosiaalityössä tämä tarkoittaa palvelujen pilkkomista lapsi- ja perhesosiaalityöhön, aikuissosiaalityöhön ja vanhussosiaalityöhön. (Juhila 2008, 83.) Eriytetystä sosiaalityöstä on kyse silloin, kun sosiaalityöntekijä keskittyy pääasiassa yhden sosiaalityön alueen tehtävien hoitamiseen, kuten tutkimukseni kohteessa: aikuisten tiimiin (aikuisiin yli 30 vuotiaat tulottomat, tulolliset) nuorten tiimi (nuoriin alle 30 vuotiaat), lapsiperheiden tiimi (lapsiperheisiin) ja maahanmuuttajat omana tiiminä. Tiimiin kuuluivat sosiaalityöntekijä, sosiaaliohjaaja ja etuuskäsittelijöitä.

Tämän tutkimuksen aihe nousee kokemuksistani sosiaalityöntekijänä Keski-Uudenmaaisessa paikallisessa sosiaalitoimistossa. Tutkimuksen kysymyksen asetteluun ovat vaikuttaneet aikuissosiaalityötä käsittelemäni käytäntötutkimus (Eskola 2014) ja muutos-sosiaalityötä koskevat keskustelut työyhteisössäni esimiesteni kanssa vuonna 2014. Näkökulmanani tässä pro gradu –tutkielmassa painottuu sosiaalityöntekijöiden tekemään aikuissosiaalityöhön, muutokseen sosiaalityössä ja erityisesti muutossosiaalityöhön. Käytäntötutkimuksessa *Muutossosiaalityö Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityössä* (Eskola, 2014) tutkin, mitä muutossosiaalityö on aikuissosiaalityössä. Tämä osoittautui yllättävän vaikeaksi tehtäväksi.

Muutossosiaalityö mainitaan työhönhakuilmoituksissa työtehtävänä ja puhuttaessa sosiaalityöntekijöiden työnkuvasta. Työhönhakuilmoituksissa ei haettu tai mainittu erityisesti muutossosiaalityöntekijää kuten esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän työpaikkahakemuksissa. Lisäksi hakusanayhdistelmällä muutossosiaalityö ja aikuissosiaalityössä ei löytynyt yhtään väitöskirjaa tai tutkimusta, joka olisi keskittynyt tutkimaan erityisesti muutossosiaalityötä aikuissosiaalityön kontekstissa.

Tämän tutkimuksen keskeinen käsite on muutos ja voimaantuminen. Muutokseen tähtäävässä sosiaalityössä lähtökohtana ovat usein asiakkaiden työttömyys, elämänhallintaongelmat ja syrjäytymisen uhka. Tutkimukseni muita keskeisiä käsitteitä ovat sosiaalityö, aikuissosiaalityö, muutos, elämänhallinta ja voimaantuminen / empowerment. Tutkimuksen käsitteet nousevat tutkimuksen aihepiiristä ja sosiaalityön sisällöistä käsin. Tarkastelen muutosta, muutostyötä, voimaantumisen /empowerment käsitteen näkökulmasta.

Luvussa kaksi hahmottelen käytännön sosiaalityön, sosiaalihuollon ja sosiaalipalvelut aikaisempien tutkimuksien ja kirjallisuuden sekä yhteiskunnallisten tehtävien kautta. Tämän jälkeen esittelen aikuissosiaalityötä. Kolmannessa luvussa esittelen teoreettisen viitekehityksen Juha Siitosen voimaantumisteorian, tutkimuksellisen lähestymistavan, tutkimusaineiston ja -menetelmän. Neljännessä luvussa kerron tutkimuksen toteutuksesta. Viidennessä luvussa analysoin tutkimustuloksia Juha Siitosen (1999) voimaantumisteoriaan peilaten. Kuudennessa luvussa on yhteenveto tuloksista sekä tutkimusprosessin heittämisistä ajatuksista.

2 SOSIAALITYÖ

2.1 Sosiaalityön perinteet ja lähtökohdat

Suomalaiset sosiaalityön perinteet ovat kehittyneet osaltaan ulkomaisten vaikutteiden, kuten Charity Organisation Societyn, setlementtiliikkeen sekä sosiaalireformismin kautta. Englannissa 1869 perustetun Charity Organisation Society (COS) lähtökohdaksi katsotaan olevan perinteinen tapauskohtainen sosiaalityö (casework). COS:ssä haluttiin siirtyä hyväntekeväisyyteen perustuvasta auttamisesta ammatillisen sosiaalityön toteuttamiseen, jossa auttamisen tuli perustua kattavaan tietojen keruuseen ja tilanteen arviointiin. Työtavan systematisoijana pidetään Mary Richmondia (1861-1928), joka toi sosiaalityöhön käsitteen social case work. Työmuodossa huomio kohdistettiin ammatilliseen diagnostisesti etenevään auttamisprosessiin ja asiakkaan sosiaalisiin suhteisiin (Mathinsen 2014, 32).

Vaihtoehdon COS:n tarjoamalle sosiaalityön ammatillisuudelle ja lähtökohdan rakenteelliselle sosiaalityölle sekä yhteisökeskeisille sosiaalityön käytännöille tarjosi Setlementtiliike ja erityisesti Jane Addamsin työ Yhdysvalloissa. Jane Addams (1860–1935) korosti auttajan ja autettavan molemminpuolista tasavertaista suhdetta. Suomalainen setlementtityö kulki brittiläisen mallin jalan jäljissä: setlementtien tarjoamalla kansalaistoiminnalla pyrittiin kehittämään työväestön sosiaalista elämää ja kristillisellä toiminnalla henkistä elämänsisältöä. (Satka 2014, 198-199.)

Suomessa sosiaalityön juuret ovat levinneet moniaalle ja suomalainen sosiaalityö on ammatillistunut vaiheittain hyväntekeväisyystyöstä ammatilliseksi sosiaalityöksi. Alun perin 1800-luvun puolivälin jälkeen vapaaehtoiset hoivatyön tekijät ja kirkko pitivät huolta vähäosaisten, varattomien ja orpojen auttamisesta. (Satka 1994, 18.) Tavoitteena oli yhteiskunnallisten epäkohtien lievittäminen ja poistaminen. Ajanjaksolla 1865-1917 sosiaalista työtä tekivät sekä vapaaehtoiset että valtion palkkaamat vaivaishoidon työntekijät. Vapaaehtoistyölle oli tunnusomaista työtehtävien jakaminen sukupuolen perusteella. Naiset tekivät hoivatyön organisointia ja käytännön työtehtäviä, miehet vastasivat johtamis- ja valvontatehtävistä. (Mt., 268 - 269.)

Suomessa varsinaisen ammatillisen sosiaalityön kehityksen on todettu alkaneen vuosituhannen taitteessa 1850-1900-luvun alussa, jolloin auttamisesta tuli ammatillinen työsuoritus (Payne 2005, 1). Palkatun henkilöstön työtä ei nimitetty sosiaalityöksi, vaan joko sosiaalisesti työksi tai hoivatyöksi. Meidän tuntemamme sosiaalityön käsite juurtui huoltotyön kentälle 1970-luvun tietämissä sosiaalisen työn yläkäsitteeksi, jonka alle voidaan asettaa esimerkiksi sosiaalityö. (Satka 1994, 261, 305.)

Nykypäivänä tuntemamme sosiaalityön käsite juurtui huoltotyön kentälle 1970-luvun tietämissä sosiaalisen työn yläkäsitteeksi, jonka alle voidaan asettaa esimerkiksi sosiaalityö. (Satka 1994, 261, 305.) Seurakunnan hoivatyön ammattilaisista diakonissoja voidaan verrata nykyajan sosiaalityöntekijöihin. Diakonissoja alettiin kouluttaa jo vuonna 1867 perustetussa Helsingin diakonissalaitoksessa.

Suomessa vaivaishoito kehittyi lakisääteiseksi sosiaalihuolloksi, palveluja ja taloudellisia tukia myöntäväksi järjestelmäksi (Kananoja & Lähteinen & Marjamäki 2010, 21; Satka 1994, 19-20). Tänä päivänä sosiaalihuoltoa toteuttavat monet ammattilaiset palvelun luonteesta ja asiakasryhmästä riippuen. Erityisesti asiakkaiden vaikeissa elämäntilanteissa ja sosiaalisten ongelmien selvittämisessä sosiaalityöllä ja sen menetelmillä on keskeinen merkitys. (Kananoja ym. 2010, 21.)

Suomalaisessa sosiaalityössä yhdyskuntatyö menetti jo 1980-luvun lopulla merkitystään niin sosiaalityön käytäntönä kuin käsitteenäkin. Sen perustalle rakentuivat kuitenkin myöhemmin esimerkiksi alueellinen sosiaalityö ja rakenteellinen sosiaalityö. Yhdyskuntapainotteinen ajattelu välittyi sosiaalityöstä 1980-luvulla myös kaupunki- ja kuntasuunnittelun aktiiviseksi osaksi. (Heinonen 2014, 40.)

2.2 Sosiaalihuolto ja sosiaalipalvelut

Vuonna 1984 voimaan tullut sosiaalihuoltolaki kumosi huoltoapulain ja sosiaalihuoltolain ja huoltoavun sijaan tuli toimeentulotuki. Siihen oli oikeus jokaisella henkilöllä, joka ei muuten saanut kohtuullista toimeentuloa. (Hiilamo ym. 2012, 15.) Vuoden 1984 sosiaalihuoltolaissa kunnan sosiaalihuolto velvoitettiin järjestämään sosiaalipalveluja, antamaan toimeentulotukea ja suorittamaan sosiaaliavustuksia. Sosiaalihuollon lainsäädäntö jakautui kahteen osaan. Yleislakeina sosiaalihuoltoa säätelevät sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) eli asiakaslaki. Erityislait täydentävät edellä mainittuja lakeja, kuten laki toimeentulotuesta (1412/1997) ja päihdehuoltolaki (41/1986). (Tuori & Kotkas 2008, 23 – 25.) Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) uudistettiin jälleen ja se tuli voimaan 1.4.2015. Uuden Sosiaalihuoltolain 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on edistää ja ylläpitää ihmisten hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta. Sen tehtävänä on vähentää ihmisten eriarvoisuutta ja edistää heidän osallisuuttaan. (SHL 2014, 1 §.)

Sosiaalihuolto kattaa viimesijaisen etuuden, harkinnanvaraisen (tarveharkintaisen) toimeentulotuen kuten erityisryhmille suunnatut palvelut. Sosiaalihuolto voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: yleiset sosiaalipalvelut (esimerkiksi sosiaalityö ja asumispalvelut), toimeentulotuki (viimesijainen toimeentuloturva) ja eräiden väestöryhmien erityispalvelut (esimerkiksi päihteiden ongelmakäyttäjien huolto). (Tuori & Kotkas 2008, 22-23.)

Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa toimeentulotuen lainsäädännöstä sekä johtaa, ohjaa ja kehittää toimeentulotukea osana sosiaalihuoltoa. Toimeentulotuki on viimesijainen toimeentuloturvan muoto. Toimeentulotukea voi saada henkilö tai perhe, jonka tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin jokapäiväisiin menoihin. Toimeentulotuesta säädetään toimeentulotuesta annetussa laissa. (1412/1997.) Vuoden 2017 alusta lukien toimeentulotukea haetaan Kelasta, joka ratkaisee asiakkaan oikeuden perustoimeentulotukeen.

Sosiaalipalvelut tulivat 1984 lakisääteisen järjestelmävastuun piiriin. Sosiaalipalveluissa siirryttiin periaatteessa köyhäinhoidosta yleiseen hoivapolitiikkaan. Rahana annettavien etuuksien rinnalle kehitettiin universaalit sosiaalipalvelut. Sosiaalipalveluilla tarkoitetaan palveluita, jotka neuvonnalla, työvoima-avulla tai muulla erityisjärjestelyillä pyrkivät auttamaan perheitä ja yksilöitä erilaisissa sosiaalisissa vaikeuksissa ja tukemaan suoriutumista arkielämän tilanteissa. (SHL 2014, 1§.)

Sosiaalipalvelu ei tarjoa rahallista apua, se on ei-materiaalista palvelua, päinvastoin kuin esimerkiksi toimeentulotuki on materiaalista palvelu. Sosiaalipalvelut voivat olla käyttäjälle maksuttomia tai rahalla ostettavissa ja niiden käyttö on vapaaehtoista. Lakisääteiset sosiaalipalvelut on kunnassa järjestettävä kuntalaisten tarpeita vastaavalla tavalla. (Tuori & Kotkas 2008, 28-33; SHL 2014, 11§.) Sosiaalihuoltolain mukaan myös jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalipalvelut siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. (SHL 2014, 14§.) Lisäksi sosiaalihuoltolain tarkoituksena on parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä edellä mainittujen tavoitteiden toteuttamiseksi. (SHL 2014, 1 §.) Osana hyvinvoinnin edistämistä kunnat järjestävät sosiaalihuollon neuvontaa ja ohjausta sekä rakenteellista sosiaalityötä entistä kokonaisvaltaisemmin.

2.3 Sosiaalityö ammatillisena interventiona

Sosiaalityön kansainvälisessä määritelmässä (IFSW 2014) sosiaalityön päätehtävänä on yhteiskunnallisen muutoksen, sosiaalisen kehityksen ja yhteenkuuluvuuden sekä ihmisten elämänhallinnan ja itsenäistymisen edistäminen. (Talentia 2016) Sosiaalityön tavoitteet korostavat sosiaalisen muutoksen aikaansaamista yksilön ja ryhmien sekä yhteiskunnallisten instituutioiden suhteen (Raunio 2010, 64). Tavoitteiden saavuttamiseksi sosiaalityö käyttää hyväksi arvoista, teorioista, tiedosta ja käytännöstä nousevaa osaamista.

Kansainvälisen sosiaalityön määrittelyissä on keskeistä sosiaalityö interventiona, väliintulona ihmisten ja ympäristön väliseen suhteeseen sekä ihmisten oman elämän hallintaa parantavien voimavarojen käyttöönoton tukeminen. Kansainvälisessä sosiaalityön määritelmässä tavoitteena on sekä mahdollistaa yksilöiden kehittyminen, että toimia muutosagenttina ongelmatilanteissa. Ammatillisen sosiaalityön nähdään suuntautuvan ongelmaratkaisuun ja muutokseen. (Raunio 2010, 64-67.)

Talentian suomennoksessa käsitteet voimaantuminen ja valtaistuminen on käännetty elämänhallinnan edistämiseksi tai paremmin sanaa kuvaavaksi toimintavoiman kasvattamiseksi (Raunio 2010, 63; Rostila 2001, 9.) Tässä yhteydessä ja tutkimuksessa käytän käsitettä voimaantuminen, koska kyseessä on ihmisen oman elämän hallintaan parantavien voimavarojen käyttöönotto. Valtaistumisesta on kyse, kun sosiaalipalveluiden sosiaalityöntekijät voisivat vaikuttaa yhteisellä toiminnalla syrjäytymistä ja alistusta aiheuttaneiden rakenteiden toimintaan. (Raunio 2010, 64-66.)

Sosiaalityön yhteiskunnallisena tehtävänä on ihmisten puutteellisten olojen ja ankeiden elämäntilanteiden parantaminen. Heikompiensaisten yksilöiden ja ryhmien toimintaedellytysten, osallisuuden ja elämäntavoitteen vahvistaminen. Sosiaalityön tehtävänä on tunnistaa sosiaaliin oloihin vaikuttavia tekijöitä ja pitää niitä esillä. Sosiaalihuoltolain edellytysten mukaan sosiaalityö vaatii työntekijöiden yhteistyötä eri viranomaisten, yhteisöjen ja asiakkaiden kanssa. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä kuntalaki (410/2015) velvoittavat tarjoamaan kunnan asukkaille ja palvelujen käyttäjille myös vaikutusmahdollisuuksia kunnan toimintaan. Sosiaalityötä tehdään tilanteissa, joissa yhteiskunnalliset, yhteisölliset ja yksilölliset tekijät kietoutuvat toisiinsa monin tavoin. Sosiaalityöntekijä toimii muutosta edistävänä ja sitä eheyttävänä välimiehenä asiakkaiden ja ympäristön välillä. (Kananaja ym. 2010, 24.)

Sosiaalityö on osa kunnan sosiaalipalveluja. Sosiaalihuoltolain 17 §: n 2 momentin mukaan kunnan on tuettava vaikeuksissa olevia henkilöitä ja perheitä. Sosiaalityö on yksilökohtaista sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa, hoiva- ja huolenpitotehtävien, sosiaalisten ongelmien selvittämistä ja tukitoimien järjestämistä. (SHL 2014, 15 §.)

Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jolla pyritään myönteiseen muutokseen asiakkaan elämäntilanteessa. Vahvistetaan ihmisten omia toimintaedellytyksiä sekä ratkaistaan ja torjutaan sosiaalisia ongelmia heidän elinympäristössään. (SHL 2014, 15 §.) Kunnissa tehtävä sosiaalityö jakaantuu myös sosiaalihuollon ulkopuolelle monialaiseen ja moniammatilliseen yhteistyöhön, tiettyihin ongelmiin keskittyviin toimipisteisiin ja vain siellä tehtävään työhön. Näistä mainittakoon perheneuvolat, A-klinikat, mielen-terveystoimistot, koulut, sairaalat ja terveyskeskukset. Suomalaiselle sosiaalityölle on ominaista organisatorinen ja toiminnallinen eriytymien (Raunio 2010, 14, 41, 54).

Sosiaalityö on sekä sosiaalipoliittista että ammatillista toimintaa (Eskola 1984, 7). Yhteiskunnan sosiaalityölle antama tehtävä velvoittaa sosiaalityöntekijän tekemään väliintulon, kun ihmisen ja ympäristönsä välillä on häiriötila. Väliintulon perusteluna on sosiaalityöntekijän pyrkimys auttaa asiakasta muuttamaan tilanteensa, ja näin ollen sosiaalityö on muutokseen tähtäävää toimintaa, joka pitää sisällään tavoitteen ongelman ratkaisusta. (Mt., 29-31; Raunio 2010, 59.) Sosiaalityötä tarvitaan, kun ihmiset elämänolosuhteissaan eivät selviydy omin tai verkostojen avuin. (Raunio 2010, 29-31, 58-59.)

Tässä tutkimuksessa sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalityön yliopistokoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimintaa, joka perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon, ammatillistieteelliseen osaamiseen, ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteisiin ja edellyttää sosiaalityön ammattihenkilöiltä riittävää alan juridishallinnollista osaamista. (Talentia 2016.) Maaliskuussa 1.3.2016 tuli voimaan laki sosiaalialan ammattihenkilöistä (817/2015). Lain tarkoituksena on edistää asiakasturvallisuutta sekä asiakkaan oikeutta laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja kohteluun. Tähän pyritään varmistamalla ja valvomalla, että sosiaalihuollon ammattihenkilöillä on ammattitoiminnan edellyttämä koulutus, riittävä ammatillinen pätevyys ja ammattitoiminnan edellyttämät valmiudet sekä mahdollisuus kehittää ja ylläpitää ammattitaitoaan. Uudistetun lain mukaan laillistettu ammattihenkilö on oikeutettu harjoittamaan sosiaalialan ammattia, joita ovat sosiaalityöntekijä, sosionomi ja geronomi. (Talentia 2016.) Valvira ja aluehallintovirasto käsittelevät yksityistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevia lupa- ja valvonta-asioita.

Kirsi Juhila (mt.) tarkastelee sosiaalityötä ammatillisena toimintana liittämisen-, kontrolli-, kumppanuus-, huolenpito- ja vuorovaikutussuhteena. Kussakin suhteessa piiryy erilainen ymmärrys siitä, millaiset työntekijöiden ja asiakkaiden roolit ovat ja mistä sosiaalityössä yhteiskunnallisena toimintana on kysymys. Liittämisen- ja kontrollisuhteessa sosiaalityön rooliksi muodostuu asiakkaiden liittäminen takaisin yhteiskuntaan. (Juhila 2006, 49.) Kumppanuus ja vuorovaikutussuhteessa työntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain. Molemmat osallistuvat muutostarpeiden ja -tavoitteiden luomiseen. Suhde muistuttaa tasaveroista kumppanuutta, jossa kumpikaan ei asetu toisen yläpuolelle. Kumppanuus- ja vuorovaikutussuhteessa toimitaan empowerment-ajattelun mukaisesti ja tavoitellaan asiakkaiden voimaantumista ja valtaistumista sekä asiakkaan täysivaltaista kansalaisuutta.

Huolenpitosuhteen lähtökohtana on ajatus, että jossakin elämänvaiheessa tai -tilanteessa jokainen voi tarvita apua. Sosiaalityön tehtävänä on huolehtia, että jokainen apua tarvitseva saa kaipaamansa tuen ja huolenpidon. Juhila kirjoittaa kaikille kansalaisille tulee turvata perustoimeentulo sekä oikeus tulla kuulluiksi ja autetuiksi. Ihmisellä on oikeus näihin silloinkin, kun hän ei kuntoudu tai suoriudu yhteiskunnassa toimimisesta normaaleina pidetyillä tavoilla. (Juhila 2006, 96-200.) Sosiaalityön painopiste Suomessa on yhteiskunnallisen ympäristön sijaan asiakkaassa (Raunio 2010, 67). Lähtökohtana ovat aina asiakkaan, perheen, ryhmän tai yhteisön tarpeet sosiaalityön etiikan, tiedon, osaamisen ja yksittäisten tehtävien kautta toteutettuina. (Kananoja ym., 2010, 23.)

Kiteyttäen sosiaalityötä kuvataan muutokseen tähtäävänä interventiona, suunnitelmallisena ja tavoitteellisena ongelmanratkaisutyönä (Raunio 2010, 59-60). Tämä määrittely kuvaa muutossosiaalityön ammattikäytäntöjä. Muutossosiaalityöllä asiakasta tuetaan parantamaan tilannettaan suunnitelmallisen ja tavoitteellisen työn keinoin (Liukko 2006, 13). Tavoitteena on saada asiakkaan tilanteeseen, omaan toimintaan parannusta ja muutosta ottamalla käyttöön ihmisestä itsestään löytyviä voimavaroja. (Raunio 2010, 70.)

Tässä tutkielmassa muutossosiaalityö ymmärretään tavoitteellisena ja suunnitelmallisena asiakkaan tilanteeseen paneutuvana voimaannuttamistyönä, johon liittyvät keskeisesti myös arviointi ja seuranta. Lopullisena tavoitteena on asiakkaan irtautuminen palvelujärjestelmästä ja toimiminen itsenäisenä kansalaisena. Tällainen työote nähdään sosiaalityössä ja tutkimuskohteen aikuissosiaalityöhön keskeisesti kuuluvaksi menetelmäksi (Kankainen 2012, 69–70; Thompson 2002, 292).

Sosiaalityötä voidaan kuvata ammatillisena interventiona, väliintulona elämän poikkeuksellisissa tilanteissa. Käytännön työssä sosiaalityö on usein nähty toteutuneena sosiaalityön prosessina. Prosessissa tulee käyttää arvojen ja etiikan kanssa sopuoinnissa olevia menetelmiä ja työmuotoja. (Raunio 2010, 67-68.) Sosiaalityön ensimmäisenä tehtävänä on tunnistaa asiakkaan ongelma ja ymmärtää, mistä asiakkaan ongelmassa on kysymys. Asiakkaan ongelman ymmärtäminen taas edellyttää tietoa, jonka avulla kysymystä problematisoidaan ja käsitteellistetään. Tieto saadaan kerättyä tutkimuksen, selvityksen ja kokonaisvaltaisen kartoituksen avulla sekä työntekijän kokemuksen ja hiljaisen tiedon avulla. Asiakkaasta tehty selvitys ja kartoitus edellyttävät asiakashaastatteluja, kyselyjä, tilanteen havainnointia ja muuta tiedonkeruuta. Lopuksi arvioidaan, miten akuutti asiakkaan tilanne on. (Niemelä 2012, 25-27.) Näin työn osatekijät muodostavat toisiinsa sidoksissa olevan kokonaisuuden. Sosiaalityöntekijällä on käsitys työn tekemisen perusteista, millä on vaikutusta työn kohteen ja työmuotojen ymmärtämiseen sekä työmenetelmien valintaan. (Raunio 2010, 68-69.)

Sosiaalityön yksilökohtaisessa työvaiheessa laaditaan työskentelymalli ja työskentelylle asetetaan tavoite. Tavoitteiden asettamisesta riippuu, millaisia keinoja työssä voidaan ja on hyödyllistä käyttää. Sosiaalityössä keskeinen väline on alan tieto, ammattitaito ja kokemus. Sosiaalityötä tehdään vuorovaikutustyönä. Asiakas–työntekijä -suhde on sosiaalinen vuorovaikutustapahtuma, jossa sosiaalityöntekijä käyttää työssään vuorovaikutusta työmenetelmänä. Sosiaalityö on puuttumista ihmisten elämään, interventiota ongelmatilanteisiin, mutta enenevästi se on myös kuntouttavaa ja toimintakykyä palauttavaa työtä. Sosiaalityössä painottuu tarve ennalta ehkäisevien toimenpiteisiin. (Niemelä 2012, 27-30.)

Tavoitteiden asettamisen ja toimintakyvyn palauttamisen jälkeen on asiakkuuden arvioinnin ja seurannan vuoro. Arviointi voi olla joko työprosessin arviointia tai tavoitteiden saavuttamisen arviointia. Vaikuttavuutta tarkastellaan intervention, kontekstien ja mekanismien kokonaisuudessa. Sosiaalityössä tärkeitä on seurata, miten tehdyt ratkaisut ja annettu tuki auttavat asiakasta ja hänen perhettä selviytymään. Tarvittaessa työprosessi voidaan aloittaa alusta uusien tavoitteiden ja menetelmien avulla. (Niemelä 2012, 30-31.)

2.4 Toimintaympäristönä aikuissosiaalityö

Aikuissosiaalityö on 2000-luvulla muotoutunut sosiaalityön osa-alue. Aikuissosiaalityötä on tutkittu melko vähän. Osin tästä syystä se on jäänyt sisällöltään epäselväksi. (Kankainen 2012, 17.) Aikuissosiaalityön määrittely on lisääntynyt 2000-luvulla (Kankainen 2012, 17; Mäntysaari 2006, 118; Jokinen & Juhila 2008, 7; Kananaja 2007, 98; Liukko 2006, 13; Tuusa 2005, 83.) Käsitteenä aikuissosiaalityö on uusi, vaikka aikuisille suunnattua sosiaalityötä on tehty sosiaalihuollon ammatillisen historian läpi. Aikuissosiaalityön rinnalla käytetään usein myös termiä perussosiaalityö (Liukko 2009, 5; Karjalainen 2010, 198; Väisänen & Hämäläinen 2008, 10).

Aikuissosiaalityöllä ja perussosiaalityöllä taas viitataan sosiaalitoimistoissa tehtävään erityisesti aikuisväestön kysymyksiin keskittyvään sosiaalityöhön (Kananaja ym. 2010, 198). Tässä tutkimuksessa käytän termiä aikuissosiaalityö. Monet kunnat tai kuntayhtymät tarjoavat asukkailleen aikuissosiaalityön palvelua, mutta näiden palveluiden sisällöt vaihtelevat. Selvästi tavallisin tapa sosiaalityön järjestämiseen suuremmissa kaupunkimaisissa kunnissa on niin sanottu eriytetty sosiaalityö. Käytännössä tämä tarkoittaa, että aikuissosiaalityö, lastensuojelu, vammais- ja vanhustenpalvelut ovat kaikki eriytettyinä. Sosiaalitoimiston aikuissosiaalityö on sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukainen palvelu, jota ohjeistaa laaja sosiaalialan erityislainsäädäntö, kuten päihdehuoltolaki (41/1986) ja toimeentulotukilaki (1412/1997).

Aikuissosiaalityö on yksilön tai perheen kanssa tehtävää lakisääteistä asiakastyötä, jonka tavoitteena on asiakkaan kuntoutumisen, sosiaalisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan edistäminen ja ongelmien ennaltaehkäisy. Aikuissosiaalityön tarkoituksena on tukea asiakasta ylläpitämään tai parantamaan arkipäivän selviytymistä, taloudellista toimeentuloa sekä oman toimintaympäristön vuorovaikutussuhteita. Yhdessä asiakkaan kanssa tehtävän sosiaalityön suunnitelman avulla asiakasta tuetaan omien voimavarojen löytämisessä sekä kohdentamisessa. (Juhila 2008, 82-108.) Lähtökohtaisesti keskeisimpiä avun tarpeen kohteita aikuissosiaalityön asiakkailta ovat arkielämän hallitsemattomuus, asuminen ja asunnottomuus, köyhyys ja toimeentulo-ongelmat, päihde- ja mielenterveysongelmat, syrjäytyminen ja osallisuus, työttömyyden yksilölliset seuraukset sekä yksinäisyys. (Mt. 82-108).

Aikuissosiaalityön tarkempaan määrittelyyn antavat aihetta myös sosiaalityön organisoimisissa tapahtuneet ja tapahtuvat muutokset. Aikuissosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde on ollut keskeinen arvioinnin ja kehittämisen kohde. Toimeentulotukikokeilu vuosien 1995–1996 aikana osoitti, että sosiaalityön erottaminen toimeentulotukityöstä on muuttanut työn luonnetta ja luonut tilaa sosiaalityön uudentilaiselle kehittämiselle. (Sosi- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 1997, 36, 42, 48–49.) Toimeentulotukipainotteisesta työskente-lystä on pyritty asiakkaan luo pysähtyvään, kokonaistilanteen kuulevaan ja suunnitelmaliseen työhön (Eräsaari 1990 & Mäntysaari 1991, ks. Blomgren & Kivipelto 2012). Keskeisimpinä muutoksina aikuissosiaalityössä voidaan pitää toimeentulotukityön siirtymistä enenevässä määrin kirjallisten ja sähköisten hakemusten käsittelyn perusteella etuuskäsitteijöiden tekemäksi työksi yhdessä sosionomi AMK –tutkinnon suorittaneiden sosiaa-liohtajien kanssa (Kuhlainen 2007, 4).

Aikuissosiaalityön käsitettä voidaan tarkastella toiminnassa esiintyvien lähestymistapo- jen kautta (Liukko 2006, 10-17). Muutossosiaalityö ja huollollinen sosiaalityö määrittä- vät sosiaalityön kohteen, tavoitteet ja arvot kahteen erilaiseen perinteeseen. Sosiaalityön tavoitteena on saada aikaan asiakkaan tilanteessa myönteinen muutos tai pyrkiä säilyttä- mään arvokkaan elämän edellytykset. (Raunio 2010, 187.) Aikuissosiaalityö on muutos- työtä, joka kohdistuu pääsääntöisesti sellaisiin prosesseihin, joissa on kyseessä asiakkaan monisyinen tai moniongelmainen tilanne ja joissa ei saada riittävää muutosta aikaan pel-killä peruspalveluilla. (Tuusa 2005, 31.)

Huollollisessa perinteessä asiakasta autetaan ja tuetaan vastikkeettomasti. Asiakas ei itse kykene omaehtoisesti selviytymään tai kohentamaan tilannettaan. Sosiaalityön tavoit- teeksi asettuu ihmisarvoisen elämän ylläpitäminen. (Särkelä 2013, 31; Liukko 2006, 13.) Voidaan puhua huolenpitosuhteen mukaisesta aikuissosiaalityöstä (Juhila 2006, 197-198). Huollollisen tehtävän myötä yhteiskunta ja sosiaalityö ovat sitoutuneet humanisti- seen ihmiskäsitykseen. Sen mukaan kaikilla ihmisillä on ihmisarvo ja oikeus ihmisarvoi- seen elämään. Aikuissosiaalityössä tämä tarkoittaa sitä, että kaikille kansalaisille turva- taan perustoimeentulo, oikeus tulla kuulluksi ja autetuksi. (Kotiranta & Taina 2014, 187.)

Sosiaalitoimistoissa työskennellään yhteiskunnan heikompiensaisten parissa. (Kotiranta & Taina 2014, 187.) Yleensä sosiaalityön asiakkuuteen tullaan toimeentulotuen tarpeen myötä. Asiakkaiden ongelmat liittyvät useimmiten työttömyyteen, päihteisiin ja asunnottomuuteen. Aikuissosiaalityön asiakkaita ovat niin lapsiperheet, pariskunnat kuin yksin asuvat. Useimmiten aikuissosiaalityö kohdistuu yli 18-vuotiaisiin asiakkaisiin. (Juhila 2008, 19-20.) Aikuissosiaalityössä asioivat ovat taloudellisessa ahdingossa tai muusta syystä vaikeassa elämäntilanteessa olevia; riippuvuus- ja mielenterveysongelmaisina, maahanmuuttajia sekä rikosentekijöitä että rikoksen uusijoita. Asiakkailta on usein asuminen liittyviä ongelmia; toistuvia vuokratilanteita tai häätöuhkia (Kankainen 2012, 53). Mikäli toimeentulon ongelmat ratkeavat lyhytaikaisella tai tilapäisellä toimeentulotuen myöntämisellä, asia hoidetaan etuuskäsittelyn kautta. Huollollinen sosiaalityö tarkoittaa perustoimeentulotuen turvaamisen ohella kaikkien ihmisten kunnioittavaa kuulemistä sekä ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömien palveluiden tarjoamista. Huollollinen sosiaalityö luo onnistuessaan edellytykset muutokselle myös vaikeimmin syrjäytyneidenkin kohdalla. (Kotiranta & Taina 2014, 187-188.)

Jarmo Kärki & Päivi Tossavainen & Riikka Väyrynen (2009, 32) kuvaavat aikuissosiaalityötä taloudellisen ja sosiaalisen tuen tarpeessa olevan asiakkaan kanssa tehtäväksi suunnitelmalliseksi, tavoitteelliseksi, pitkäjänteiseksi ja moniammatilliseksi työksi elämäntilanteen kokonaisvaltaiseksi edistämiseksi. Näiden elementtien lisäksi työhön kytkeytyvät myös sellaiset termit kuin yksilölähtöisyys, ratkaisukeskeisyys sekä uusi asiantuntijuus, jolla tarkoitetaan asiakkaan asiantuntijuutta omassa elämässään (Juhila 2008, 17). Työ perustuu huolelliseen arviointiin sen pohjalta asetettuihin muutostavoitteisiin ja tavoitteiden saavuttamisessa tarvittaviin välineisiin. Lisäksi Juhila kirjoittaa, että määrittelyssä elävät rinnakkain uusi ja vanha asiantuntijuus, vanhan asiantuntijuuden ollessa vahvemmassa roolissa. Työntekijällä on teoreettinen-, fakta- ja kokemustieto sekä työvälineet. Uudessa asiantuntijuudessa asiakas on oman asiansa asiantuntija. Sosiaalityötä toteutettaessa asiakkaan äänen ja vahvuuksien tulee tulla kuulluksi. (Juhila 2008, 17-18.)

Kirsi Juhila (2008) selvitti kuntien sosiaalitoimistojen internet verkkosivuilta erilaisia aikuissosiaalityön määritelmiä ja sisältöjä. Kunnat määrittelevät aikuissosiaalityötä yleensä kolmen elementin, asiakkaan ongelman, ongelman korjaamiseksi asetetun tavoitteen sekä työnteon välineiden perusteella. Sisällöltään aikuissosiaalityö näyttäytyy tarveharkintaisena palveluna, joka kattaa vaihtelevasti arviointia, suunnitelmallisuutta, kuntouttamista ja palveluohjausta. (Juhila 2008,14-47; Kananoja ym. 2010, 198-199.) Tutkimuksessa kuntoutumisella tarkoitetaan asiakkaan elämänhallintaan liittyvää kuntoutumista.

Aikuissosiaalityön sisällöllisessä jaottelussa voidaan käyttää Jorma Sipilän (1996, 237) kuvausta sosiaalityöstä byrokratiatyönä, palvelutyönä sekä psykososiaalisena työnä. Byrokratiatyössä työskentelyn lähtökohtana ovat asiakkaan sijaan lait ja viraston normit. Byrokratiatyön tehtävänä on tuottaa päteviä päätöksiä, mutta ne eivät itsessään riitä takaamaan arkielämän jatkuvuutta. Taloudellisen tilanteen turvaaminen ei takaa ongelmien poistumista. (Mt., 214-215, 224.) Palvelujärjestelmäkeskeinen sosiaalityö on muita selkeämmin sosiaalitoimistossa tehtävää työtä asiakkaan kanssa. Palvelutyössä korostuvat tuen organisoimiseen liittyvät tehtävät kuten ohjaus ja neuvonta. Tehtävien tarkoituksena on asiakkaalle soveltuvien palveluiden löytäminen ongelmatilanteessa (Mt., 218). Toisin kuin byrokratiatyö, psykososiaalinen työskentely perustuu elämäntilanteen yksilöllisiin piirteisiin kunkin asiakkaan kokemuksista käsin ymmärrettynä. Psykososiaalinen työote tähtää ihmisen ajattelu- ja toimintatapojen muutokseen (Granfelt 1993, 194–198).

Aikuissosiaalityötä tehdään myös Monialainen yhteistyöpalvelu (TYP), joissa toimii sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia, sairaanhoitaja, Kelan ja Työ- ja elinkeinotoimiston (TE-toimisto) asiantuntijoita. Asiakasohjaus monialaiseen yhteispalveluun tapahtuu työ- ja elinkeinotoimiston ja kunnan sosiaalityön kautta. Työvoimapalvelukeskuksen asiantuntijat verkostoituvat kiinteästi muiden palveluntuottajien kanssa pyrkiessä auttamaan niitä ihmisiä, jotka tarvitsevat työllistymisensä edistämiseen eri tahojen palveluita. Kuntouttava työtoiminta on järjestetty tutkimuspaikkakunnallani yhdessä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Kuntouttavaan työtoimintaan ohjaututaan kunnan ja TE -palveluiden virkailijoiden ja yhdessä työnhakijan kanssa tehdyn aktivointisuunnitelman kautta. Työtoimintaa on tarjolla erilaisissa työpajoissa eri hallintokunnilla ja kolmannen sektorin toimijoilla.

2.5 Perustehtävät muutostyössä

Seuraavaksi käsittelen aikuissosiaalityön kenttää sen keskeisimpien tehtävien lähestymistapojen kautta. Aikuissosiaalityötä voidaan tarkastella myös ammattikäytäntöinä. Ammattikäytäntöjä ja niiden kehittymistä määrittävät työn kohteet, tavoitteet ja arvot. On mahdollista valita erilaisia tapoja toimia ammattikäytäntöjen sisällä. (Kananoja ym. 2010, 200.) Eeva Liukko (2009, 24) on jäsentänyt aikuissosiaalityön ammattikäytäntöjä. Hän jäsensi ammatillisen sosiaalityön käytännön tasot yhteiskunnalliseen orientaatioon, työorientaatioon, työprosessiin, työmenetelmään, työtaitoon, interventioon ja työvälineeseen.

Aikuissosiaalityötä voidaan tarkastella myös ammattikäytäntöinä. Ammattikäytäntöjä ja niiden kehittymistä määrittävät työn kohteet, tavoitteet ja arvot. On mahdollista valita erilaisia tapoja toimia ammattikäytäntöjen sisällä. (Kananoja ym. 2010, 200). Eeva Liukko (2009, 24) on jäsentänyt aikuissosiaalityön ammattikäytäntöjä. Hän jäsensi ammatillisen sosiaalityön käytännön tasot yhteiskunnalliseen orientaatioon, työorientaatioon, työprosessiin, työmenetelmään, työtaitoon, interventioon ja työvälineeseen.

Työorientaatiossa on kyse sosiaalityöstä konkreettisella tavalla ohjaavasta linjauksesta, joka täsmentää työn tavoitetta, toteuttamisen tapaa sekä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutuksen luonnetta. Työorientaatio käsite on viime vuosina vahvistunut ja alkanut vakiinnuttaa paikkaansa sosiaalityön toiminnan kuvauksissa. Viralliseksi käsitteeksi se voitiin katsoa, kun sosiaali- ja terveysministeriön *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 toimenpideohjelma* (Karjalainen & Sarvimäki 2005; Liukko 2009, 24) raportissa määriteltiin sosiaalityön osaamis- ja koulutusperusta nimenomaan työorientaation käsitteen avulla. Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasot voidaan hahmottaa joustavana verkostomaisena kenttänä. (Liukko 2009, 29–30; 39–40.) Tässä tutkimuksessa käytetään työorientaatio käsitettä.

Keskeisiksi työorientaatioiksi Eeva Liukko (2006), Sosiaali- ja terveysministeriö (2005), Kyösti Raunio (2010, 75-81) ja Kananoja & Lähteinen & Marjamäki (2010, 141) nimeävät ennalta ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen, kuntouttavan sosiaalityön, yhteisöllisen strategian ja rakenteellisen sosiaalityön. Työorientaatio kytkee sosiaalityön tekemisen yhteiskunnalliselle tasolle (makrotaso) ja toteutuu samalla yksittäisinä, tavoitteellisinä tekoina (meso- ja mikrotaso). Sosiaalityön työprosessi on systemaattinen ja joustava asiakastyön käytäntö, joka yhdistää työskentelyn eri vaiheita, toimintoja ja yksittäisiä tekoja yhtenäiseksi, mielekkääksi ja tavoitteelliseksi kokonaisuudeksi (Kananoja ym. 2010, 141).

Käytännön sosiaalityössä hyödynnetään työmenetelmänä ryhmätoimintaa ja verkostotyötä. (Liukko 2009, 24-40.) Sosiaalityön työmenetelmiä koskevat määritelmät sisältävät yleensä kolme elementtiä, jotka ovat järjestelmällisyys, tavoitteellisuus ja toistettavuus (Mäntysaari 1999, 359-360). Menetelmäksi Liukko (2009) kuvaa vuorovaikutuksellisen ja tietoisien toimintatavan, joka on yleisten piirteidensä osalta siirrettävissä toiseen asiakastilanteeseen ja toiseen työyhteisöön. Esimerkiksi yksilökohtaisia tai kuntouttavan sosiaalityön menetelmiä ei sovelleta vain yksilökohtaisessa työssä, vaan ne voidaan huomioida tarvittaessa yhteisötyössä tai rakenteellisessa työssä. (Kananoja ym. 2010, 141; Liukko 2009, 25.)

Sosiaalityön menetelmät ovat sidoksissa omaan aikaansa ja paikkaansa. Käytännössä menetelmiä voidaan tarkastella eri näkökulmista kuten työtä ohjaavista työotteista tai työn kohteen kautta. (Kankainen 2012, 27.) Menetelmä ymmärretään yleensä järjestelmälliseksi ja suunnitelmalliseksi tavaksi ratkaista jokin ongelma, suorittaa tehtävä tai päästä tavoiteltuun päämäärään (Kananoja ym. 2010, 146). Tällaisia ovat esimerkiksi aikuissosiaalityössä käytettävä sosiaalityön tilannearvio, ohjaus, neuvonta, kriisityö, ratkaisu- ja tehtäväkeskeinen työ, psykososiaalinen työ, aktivointityö ja verkostojen kanssa työskentely. (Liukko 2009, 110). Suunnitelmallisuudella tarkoitetaan kohdennettua ja tavoitteellista toimintaa, jonka apuvälineenä dokumentaatio toimii (Kankainen 2012, 57).

Työtaito on koulutuksen ja kokemuksen kautta kertyvää osaamista ja kykyä. Työtaidot tulevat näkyviksi vuorovaikutuksessa, toiminnassa ja muissa ammatillisissa yhteyksissä. Sosiaalityön interventiot ovat keinoja, joilla pyritään saamaan vaikutus tai muutos asiakkaan elämäntilanteessa. Sosiaalityössä hyödynnettävät työvälineet ja asiakastyön välineellinen toteutuminen ovat olennainen ja muista työkäytännöistä erillinen osa sosiaalityötä. Väline - käsitteen tuella sosiaalityöstä voidaan paikantaa ja tehdä näkyväksi tekoja ja toimintoja, jotka muutoin kätkeytyisivät ilmeisempien työkäytäntöjen sisään. Tällaisia dokumentoinnin työvälineitä ovat esimerkiksi asiakaskertomukset ja asiakkaan tapaamisessa käytetyt haastattelulomake rungot (motivoiva haastattelu). Sosiaalityön dokumentoinnissa ja asiatietojärjestelmien käytössä tarvitaan teknistä osaamista. Asiakastapaamisissa osaamista vaativat tietynlaisen haastattelutekniikan käyttö ja palvelujärjestelmän palveluun ohjaus. (Liukko 2009, 24-40.)

Konstikas sosiaalityö-tutkimuksessa (2005) pyrittiin selvittämään sosiaalityöntekijöiden käytössä olevia sosiaalityön menetelmiä. Tutkimuksessa todettiin, että sosiaalityön ammatillisen toiminnan työmenetelmäymmärrys on pirstoutunut. Sosiaalityöntekijät eivät tunnista yhteisesti sekä yleisesti jaettuja työmenetelmiä. Työmenetelmien sijaan sosiaalityöntekijät näyttävät jakavan orientaatioita, työskentelyn periaatteita sekä ammatillisen toiminnan, että asiakkuuksien rajauksia. Jos vastauksia tarkastellaan luopumalla työmenetelmän tiukasta määrittelystä, niin neljä yleisintä tapaa hahmottaa omaa työtä ja käytettyjä työmenetelmiä ovat asiakastyöskentelyn yksilökohtaisuus, ratkaisu- ja voimavarakeskeisyys sekä verkostojen kanssa työskentely. (Karvinen - Niinikoski ym. 2003, 80-82.) Lähes samansuuntaiseen jakoon päätyi myös Tuusa (2005) tutkiessaan sosiaalityöntekijöiden kuntouttavan sosiaalityön menetelmiä. (Tuusa 2005, 67.)

2.6 Aikuissosiaalityön ammattikäytännöt

Seuraavaksi käsittelen aikuissosiaalityön kenttää ja areenoita sen keskeisimpien tehtävien ja lähestymistapojen kautta. Tarkastelen työotteita ja ammattikäytäntöjä, joissa muutostyö on keskeinen tavoite.

Suunnitelmallinen sosiaalityö

Suunnitelmallisen muutossosiaalityön tehtävä on auttaa asiakasta selviytymään elämän solmukohdista. Keskeisimpänä tehtävä on asiakkaan elämäntilanteen selvittäminen ja palvelutarpeen arviointi, eli sosiaalityön selvitys ja arvio sekä suunnitelmallinen muutostyö, johon sisältyy päihdekuntoutus-, aktivointi- ja palvelusuunnitelmatyö (Juhila 2008, 22–25; Talvensola ym. 2008, 39–43; Kuhalainen 2007, 22; Liukonen & Lukman 2007, 63–75). Asiakkaille tehtävällä sosiaalityön selvityksellä ja arviolla pyritään kartoittamaan yhdessä asiakkaan kanssa hänen kokonaiselämäntilanteensa ja olosuhteensa. Selvityksessä kiinnitetään huomiota asiakkaan vahvuuksiin, ongelmiin ja toimintaympäristöihin. Tilanearviossa analysoidaan elämäntilanne ja nostetaan esiin merkitykselliset seikat. Tilanearvio on asiakastyössä tavoitteenasettelun, suunnitelman tekemisen ja interventioiden perusta. (Kuvaja ym. 2007, 3.)

Toimentulotukilain (1412/1997) mukaan suunnitelma on laadittava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa. Säännöksellä on haluttu korostaa sitä, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa olisi aina laadittava suunnitelma. Suunnitelma ei ole velvoittava, mikäli se katsotaan tarpeettomaksi, muissa tapauksissa kyllä kuten toimentulotuessa perusnormin alennuksessa (-20% tai -40%). Suunnitelmaa voidaan pitää tarpeettomana, mikäli asiakas asioi vain tilapäisasiakkaana tai hänen sosiaalityön tarpeensa aiheutuu vain ensisijaisen sosiaaliturvan taloudellisen tuen riittämättömyydestä. Asiakassuunnitelmien tekemisen tarkoituksena on jäsentää sosiaalityötä tavoitelähtöisesti ja vaiheittaisesti. Suunnitelmalla tehdään asiakkaalle näkyväksi se, mitä hän voi yhteiseltä työskentelyltä odottaa. (Rostila 2001, 16–17.)

Suunnitelma lähtee asiakkaasta. Asiakassuunnitelma ei välttämättä sisällä palveluita vaan asiakkaan konkreettisia tavoitteita (esim. laskujen maksu), joita lähdetään etsimään ja toteuttamaan yhteistyössä. Asiakassuunnitelma sisältää myös tarvittavat palvelut, mikäli asiakkaan tilanteeseen on sopivia tarjolla. Ensimmäisillä tapaamiskerroilla asiakkaan tilanne kartoitetaan ja tehdään tarvittavat päätökset koskien esimerkiksi toimeentulotukea. Alkukartoituksen jälkeen asiakkaan kanssa tehdään asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelmassa määritellään tarvittavat toimenpiteet ja yhteistyötahot, joiden kanssa työntekoa jatketaan. Tarvittaessa suunnitelma tarkistetaan. (Europaeus & Koivisto 2009, 11.)

Kyösti Raunio (2010, 70) mukaan asiakaskohtaisessa työskentelyssä on luontevaa määrittää työn kohde asiakkaan ongelmasta käsin. Tämä voi olla myös rajoittavaa, jos ongelma ei ole ainoastaan asiakkaan vaan se voi liittyä asiakkaan ja sosiaalisen ympäristön suhteeseen. (ks. Raunio 2010, 70; Eskola 1993, 11.) Yksittäisen ihmisen päihteiden käyttö ei sinänsä ole ongelma, vaan ongelman keskiössä ovat päihteidenkäytöstä aiheutuneet vaikeudet ihmisen ja hänen ympäristönsä suhteessa (Kallinen-Kräkin 2001, 27). Kuten myös työttömyydestä aiheutuvat vaikeudet ovat itse työttömyyttä merkittävämpi ongelma (Raunio 2010, 70).

Aktivointi muutostyön välineenä

Aktivointisuunnitelma sekä kuntouttava työtoiminta ovat molemmat määritelty kuntien vastuulla olevaksi sosiaalipalveluksi (Lindqvist & Oksala & Pihlman 2001, 18, 47). Laki määrää kuntaa ja työ- ja elinkeinotoimistoa laatimaan aktivointisuunnitelman asiakkaalle, jotta tavoitteet työllistymisestä ja elämänhallinnasta saavutettaisiin suunnitelmallisesti. Aktivointisuunnitteluun osallistumisella on todettu olevan positiivinen yhteys työmarkkina-aseman paranemiseen. Se lähes kaksinkertaistaa todennäköisyyden työllistyä tai sijoittua toimenpiteisiin verrattuna aktivointisuunnittelua läpikäymättömiin. Elämänlaatuun aktivointisuunnitelmalla sellaisenaan ei ole todettu olevan vaikutusta, mutta aktivointisuunnitelma yhdistettynä työperusteisten aktivointitoimenpiteiden suorittamiseen on todettu olevan yksilön elämänlaatua edistävää. (Ala-Kauhaluoma 2005, 48, 52.)

Laki toimeentulotuesta (1412/1997) loi yhteyden sosiaalitoimen ja TE-toimiston välille. Sosiaalitoimistolle syntyi oikeus alentaa työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä kieltäytyvän asiakkaan toimeentulotuen perusosaa 20 % ja toistuvista kieltäytymistä johtuen 40 %. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) vahvisti entisestään sosiaalitoimen ja TE-toimiston toimintaa, kun aktivointisuunnitelmien tekeminen työttömille määrättiin yhteiseksi tehtäväksi. Aktivointisuunnitelmien teossa oli oltava paikalla asiakkaan lisäksi työvoimatoimiston asiantuntija ja sosiaalitoimiston työntekijä. Samalla luotiin uusi sosiaalipalvelu, kuntouttava työtoiminta. Myös toimeentulotukilain (1412/1997) vuoden 2003 toimeentulotukilain lisäyksen (2 a§) perusteella työttömälle henkilölle asetettiin velvollisuus ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi toimeentulotuen alentamisen uhalla. Pitkäaikaistyöttömien työllistäminen on siirtynyt yhä enenevässä määrin kuntien vastuulle ja sosiaalitoimen tehtäväksi.

Työllistämistä pidetään yhteiskuntaan liittämisen välineenä, koska työttömyys määrittyy suurimmaksi syrjäytymistä aiheuttavaksi riskitekijäksi. (Juhila 2006, 54-55.) Yksi sosiaalityön keskeinen tehtävä on liittää kansalainen työn kautta yhteiskuntaan. Sosiaalityön tehtävänä on Tuusan (2005) mukaan vaikeasti työllistyvien henkilöiden kuntouttaminen ja työllistymisen tukeminen sekä työkyvyn arviointi ja edistäminen asiakaslähtöisellä otteella. (Mt. 43-44.) Kyösti Raunio (2010) toteaa, että puuttamalla varhaisessa vaiheessa työstä syrjäytymiseen ja köyhtymiseen estetään hyvinvointiin ja yhteiskunnassa selviytymiseen liittyvien ongelmien pahenemista (Raunio 2010, 276). Aktivointityön sosiaalisena tavoitteena voidaan pitää onnistunutta työllistymisprosessia.

Työelämään aktivoiminen on keino ehkäistä syrjäytymistä ja siihen pyritään osaltaan liittämällä toimeentuloturva tiiviisti odotukseen, että asiakas osallistuu työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin. Kyösti Raunio mukaan tätä ei nähdä asiakkaan velvollisuudeksi vaan pikemminkin oikeudeksi, koska kyseessä on toimintamalli, jossa oikeus perusturvaan ja oikeus työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin on kytketty toisiinsa. (Raunio 2010, 276). Kuitenkin tämä voidaan tulkita myös velvoitteeksi, koska toimenpiteisiin osallistuminen on tiukka ehto toimeentuloturvalle. Tuija Kotiranta (2008, 91, 169) käsittelee väitöskirjassaan aktivoinnin käsitettä. Työttömän osaksi jää olla aktivoitava ja velvoitettu osallistumaan, mikä on ristiriidassa aktivoitumisen idean sekä kuntouttavan sosiaalityön lähtökohtien kanssa. Aktivoitumisen idea on nimenomaan omaehtoisuus eli itsestä lähtevä aktiivisuus. Kotirannan mukaan olisikin syytä puhua aktivoinnin sijaan ”*aktivoitumisen tukemisesta tai aktivoitumisen esteiden poistamisesta*” (mt., 169).

Kuntouttava sosiaalityö

Kuntouttavan sosiaalityön käsite on tullut sosiaalityön kenttään Suomessa 2000-luvulla (Tuusa 2005, 40). Kuntoutus on määritelty ja jaoteltu lääkinälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. (Järviskoski & Härkäpää 2011, 20-21). Jäsenitys on perinteinen ja käytännöllinen. Jaottelu kuvaa lähinnä kuntoutuksen toimintaloikoja ja pääasiallisia keinoja, joita käytetään tavoitteiden saavuttamiseksi. Tässä jäsenyksessä kuntouttava sosiaalityö kytkeytyy vahvimmin aktivointi- ja työllistämispalveluissa ammatilliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. (Mt., 32.)

Eeva Liukko (2006, 83) on jäsentänyt kuntouttavan sosiaalityön erilleen lääketieteellisestä kuntoutuksesta, jossa kysymys on vammasta, viasta tai sairaudesta kuntoutuminen. Liukko määrittelee kuntouttavan sosiaalityön nimenomaan kunnallisen perussosiaalityön yhdeksi työorientaatioksi. Samoin määrittelen sen myös tässä tutkielmassa. Kuntouttavan sosiaalityön orientaatiota tarvitaan ennen muuta kuntien sosiaalitoimistoissa, päihde-, mielenterveys-, kuntoutus-, vammais-, vanhus- ja maahanmuuttajatyössä sekä terveys- ja kriminaalisosiaalityössä.

Aila Järvikoski ja Kristiina Härkäpään (2011) mukaan hyvään hoitoon ja hoivaan katsotaan kuuluvan periaatteena ja toimintatapana kuntouttavan tai kuntoutumista tukevan työotteen. Kuntouttavaa työotetta käytetään erityisesti vanhus-, mielenterveys- ja sosiaalityössä. Kuntouttava sosiaalityö (empowering social work) on sosiaalityön lähestymistapa, jonka tavoitteena on parantaa asiakkaiden elämänhallintaa. Se perustuu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän yhteiseen työskentelyyn, jossa pyritään saamaan aikaan muutos asiakkaan elämäntilanteessa ja toimintaedellytyksissä vahvistamalla hän omaa toimintakykyään ja vastuunottoaan. (Mt., 23.)

Kuntouttavan sosiaalityön edellytyksenä (Liukko, 2006) on asiakkaan kuuleminen sekä asiakaslähtöinen työskentely. Tästä johtuen on välttämätöntä, että sosiaalityöntekijä ja asiakas jakavat edes jossain määrin saman todellisuuden ja käsitys tilanteesta on riittävän yhtenevä. Asiakkaalta usein vaaditaan avoimuutta, yhteistyökykyä sekä tavoitteellista suhtautumista työskentelyyn. Taustalla olevat syyt tai ongelmat eivät ole kuntouttavan työskentelyn kohde vaan ne antavat pikemminkin taustaymmärrystä työskentelylle. (Liukko 2006, 86–87, 94–116.)

Kuntouttavan sosiaalityön käsite perustuu pitkälti valtaistumisen käsitteeseen ja käytäntöihin sekä suunnitelmallisen ja moniammatillisen asiakastyön malleihin. Kuntouttavalla sosiaalityöllä kuten kaikella sosiaalityöllä on peruseriaatteet, jotka pyritään ottamaan huomioon käytännön työssä. Näitä periaatteita ovat muun muassa valtaistuminen, voimavarakeskeisyys, toimijuus, osallisuus ja vastuullisuus. (Tuusa 2005, 40–48.) Kuntouttavan sosiaalityön tavoitteina on parantaa elämänhallintaa ja elämänlaatua sekä ehkäistä syrjäytymistä ja tukea täysivaltaista kansalaisuutta. Muutosta ei pyritä tekemään ainoastaan yksittäisten ihmisten elämässä vaan myös heidän ympäristössään ja yhteiskunnassa. (Mt., 32-33.)

Kuntouttavan sosiaalityön keskeisinä työmenetelminä ovat Karjalaisen ja Sarvimäen (2005) mukaan psykososiaalinen työ, valtaistavat työotteet, tilannearviot, palvelu- ja aktivointisuunnitelmat ja palveluohjaus. Myös Eeva Liukon (2006) mukaan kuntouttavan sosiaalityön keskeisinä työmenetelminä voidaan pitää ensinnäkin psykososiaalista työskentelyä taikka henkilökohtaista vuorovaikutusta, jonka perustana on voimaannuttamisen ajatus. Toisena menetelmänä mainitaan palveluohjaus, jossa sosiaalityöntekijä toimii kuntoutumisen prosessin tukijana ja vastuuhenkilönä. Kolmas työmenetelmä on verkostotyö, jossa otetaan asiakkaan sosiaalinen verkosto, palveluverkosto sekä yhteiskunnan verkostot mukaan työskentelyyn. Neljäntenä menetelmänä toimii sosiaalinen kuntoutus, jossa toiminta liitetään yhteisölliseen tai yhteiskunnalliseen ajatteluun. Tässä menetelmässä myös arjen voimaannuttavia tekijöitä hyödynnetään työskentelyssä. (Liukko 2006, 102–103.)

Kuntouttava sosiaalityö on nähty sosiaalityön yhtenä työorientaationa, jolla tarkoitetaan kaikkea yksilöiden kanssa tehtävää sosiaalityötä (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 43-44). Sosiaalityössä on aina kyse tavoitteellisesta muutostyöstä, joka perustuu asiakkaan omiin voimavaroihin ja voimaantumiseen. Kuntouttavan sosiaalityön käsitettä ei ole tarpeen kytkeä pelkästään aktivointiin ja työllistämiseen liittyvään työskentelyyn. Tämän näkemys mukaan kuntouttava sosiaalityö nouseekin erilaisten asiakasryhmien yksilökohtaisen työskentelyn kattokäsitteeksi. Kaikkea yksilökohtaista asiakastyötä kutsuttaisiin kuntouttavaksi sosiaalityöksi riippumatta siitä, tehdäänkö työtä lapsiperheiden, nuorten, aikuisten tai vanhusten kanssa tai ilmiöpohjaisesti mielenterveys-, päihde- tai vammaistyössä. Muut työorientaatiot olisivat rakenteellinen sosiaalityö ja yhteisötyö. Tämän näkemys mukaan kaikki yksilöiden ja perheiden kanssa tehtävä asiakastyö olisi lopulta kuntouttavaa sosiaalityötä. (Mt., 43-44.)

Sosiaalinen kuntoutus on toimintaa, jolla pyritään parantamaan ihmisten mahdollisuuksia selviytyä arkipäivän toimista, vuorovaikutussuhteista ja oman toimintaympäristön edellyttämistä rooleista (Järvinen & Härkäpää 2011, 22). Tavoitteena on tukea vaikeasti syrjäytyneiden henkilöiden paluuta yhteiskunnalliseen osallisuuteen vahvistamalla kuntoutettavan sosiaalista toimintakykyä ja sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä.

Tällaisia toimenpiteitä voivat olla esimerkiksi asumisen ja liikkumisen helpottaminen, taloudellisesta turvallisuudesta huolehtiminen, valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan sekä ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. Sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista; työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä. Sosiaalihuoltolain myötä erilaiset nuorisotakuussa toteutetut sosiaalisen kuntoutuksen toimintamuodot on lakisääteistetty. (Mt., 22.)

Kuntouttava työtoiminta on tarkoitettu pitkään työttöminä olleille henkilöille työllistymismahdollisuuksien ja elämänhallinnan parantamiseksi. Kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen perustuu lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189). Laissa säädetään siitä, ketkä ovat oikeutettuja aktivointisuunnitelmaan ja kenelle kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on parantaa työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saavan työttömän henkilön edellytyksiä työllistyä tai osallistua koulutukseen tai työ- ja elinkeinohallinnon tarjoamaan työllistymistä edistävään palveluun. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja, 2017.)

Rakenteellinen sosiaalityö

Suomessa rakenteellinen sosiaalityö nousi näkyvämpään yhteiskunnalliseen keskusteluun 1980-luvulla hyvinvointivaltion rakentamisen kaudella. Käsitteenä rakenteellinen sosiaalityö institutionalisoitui 1980-luvun puolivälissä *Rakenteellinen sosiaalityö* -työryhmän esittämän virallisen määrittelyn pohjalta. (Pohjola 2015, 27–30.) Rakenteellinen sosiaalityö määriteltiin sosiaalihuollon henkilöstön ammatilliseksi toiminnaksi, jonka tavoitteena on edistää ihmisten sosiaalista toimintakykyä ja suoriutumista vaikuttamalla yhteistyössä muiden hallintokuntien työntekijöiden sekä kunnan asukkaiden kanssa yhteisöissä ja yhteiskunnassa havaittaviin sosiaalista hyvinvointia kuormittaviin tekijöihin. Rakenteellisessa sosiaalityössä muutospyrkimysten kohteina ovat yhteiskunta- ja yhteisötasolla vallitsevat rakenteet ja prosessit erotuksena yksilö- ja perhetasosta. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 1985, 9–11.)

Keskustelu rakenteellisesta sosiaalityöstä on kulminoitunut sosiaalihuoltolain ja sen uudistamisen ympärille. Uuden sosiaalihuoltolain (2015) mukaan rakenteellisen sosiaalityön tehtävänä on huolehtia sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon välittymisestä ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Rakenteellinen sosiaalityö nähdään vaikuttamisena yhteiskunnallisella tasolla sekä pyrkimyksenä muutokseen asiakkaiden tilanteessa kuin myös vallitsevissa rakenteissa. Rakenteellinen sosiaalityö huolehtii siitä, että saatavilla on tarpeeksi ajantasaista tietoa asiakkaiden tarpeista ja tarpeisiin vastaavan sosiaalityön ja -palvelujen vaikutuksista. Rakenteelliseen sosiaalityöhön kuuluu lisäksi tavoitteet siitä, miten sosiaalisia ongelmia ehkäistään. Tärkeää on liittää sosiaalityön asiantuntemus osaksi kunnan muita toimialoja, kun suunnitellaan palvelujen kehittämistä. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, § 7.)

Muutostyö on rakenteellisen sosiaalityön keskeinen osa. Muutostyö toteutuu yhteiskunnallisella, yhteisöllisellä, institutionaalisella ja kansalaisten sekä asiakkaiden tasolla. Muutostyössä tärkeää on jokaisen tason keskinäinen suhde ja suhteisiin vaikuttaminen. Yhteistä muutostyössä on yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja vaikuttamissuhteiden sekä olosuhteiden merkitys. Yhteiskunnallisuus nähdään rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä. (Pohjola & Laitinen & Seppänen 2015, 283.)

Rakenteellinen sosiaalityö nähdään vaikuttamisena yhteiskunnallisella tasolla sekä pyrkimyksenä muutokseen asiakkaiden tilanteessa kuin myös vallitsevissa rakenteissa (Pohjola & Laitinen & Seppänen 2015, 283). Rakenteellisen sosiaalityön yksi keskeinen työväline on sosiaalinen raportointi (SHL 1301/2014 7 §). Sosiaalisen raportoinnin avulla sosiaalityöntekijät voivat välittää sellaista tietoa, joka liittyy kuntalaisten sosiaaliseen hyvinvointiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Sosiaalityöntekijät pystyvät tekemään kannanottoja tilanteisiin tiedon tuottamiseksi ja välittämiseksi. Kannanottojen avulla pystytään vaikuttamaan yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Kuitenkaan sosiaalityössä ei nähdä poliittista vaikuttamista, koska se ajaa työntekijää loitommalle asiakastyöstä ja sosiaalityöstä. Yhteiskunnallista vaikuttamista on asiakkaiden asioiden eteenpäin vieminen ja epäkohtien esiintuominen. Paikallisiin palveluihin vaikuttaminen on rakenteellisessa sosiaalityössä tärkeää. Tavoitteena on tuoda esiin sosiaalisella raportoinnilla epäkohdat ja puolustetaan asiakasta, kun on havaittu epäkohtia sosiaalitoimiston palveluissa ja toiminnassa. Myös

vaikuttaminen muihin palveluihin, kuten terveydenhuollon tarjoamiin palveluihin, on tärkeä osa rakenteellista sosiaalityötä. (Pohjola & Laitinen & Seppänen 2015, 281-293.)

Rakenteellinen sosiaalityö ei ole yksilöohjausta taikka palveluohjausta, vaan palvelujen ohjausta, eli pyritään ohjaamaan ja vaikuttamaan palvelujen muuttumista asiakasyhteisöjä ja kuntalaisia paremmin palveleviksi ja näin myös tuottavammiksi kunnan talouden kannalta. (Muotka 2013, 74.) Tuottavuudella tässä yhteydessä tarkoitetaan palvelujen parempaa vastaavuutta tarpeeseen nähden työresursseja kohdentamalla, mutta tarvittaessa myös työpanosta ja kunnan taloudellisia resursseja lisäämällä palveluihin, jolloin säästetään sosiaalisten ongelmien vähentymisenä ja pitkällä tähtäimellä palvelun tarpeen vähenemisellä. Yhteiskunta on jatkuvassa muutostilassa, mikä heijastuu ihmisten tarpeiden ajallisena muutoksena ja tähän muutokseen vastaaminen puolestaan edellyttää sosiaalityön ja sen vaikuttavuuden jatkuvaa kehittämistä, rakenteellista sosiaalityötä. Rakenteellinen sosiaalityö pohjautuu työntekijän vahvaan ammatillisuuteen, sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen asiantuntijuuteen sekä tieteellisen tiedon hyväksikäyttämiseen kunnallisessa ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. (Muotka 2013, 74-75.)

Paavo Viirkorpi (1990) on tarkastellut rakenteellisen sosiaalityön käsitteitä. Käsiteltäessä perustella hän toivoisi rakenteellisen sosiaalityön olevan osa sosiaalityöntekijän päivittäistä työtä, eikä vain tiedon välittäjän ominaisuudessa. Sosiaalityön tehtävänä on vähentää yksilön ja yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen ristiriitoja, jotka ilmenevät yksilöiden suoriutumisen tai toimintakyvyn ongelmina. Tällöin muutoksen aikaansaaminen vaatii työskentelyä niin yksilön subjektiivisten toimintaedellytysten kuin ympäristönkin toimintaehtojen kanssa. Sosiaalityön tulisi olla kokonaisvaltaista muutostyötä, jossa vaikutetaan asiakkaiden elämänympäristön muodostamiin toimintaehtoihin ja näin järjestellään asiakkaan olosuhteita. (Mt., 76-77.)

Anneli Pohjola (2015) huomauttaa, että tietotyö edellyttää sosiaalityöltä sekä sosiaaliantalyttikon että yhteiskuntakriitikon tehtävää. Pelkkä tiedon tuotanto ei kuitenkaan riitä vaan sen tueksi tarvitaan tiedon välittämistä kansalaisille ja päättäjille, koska suurin osa kansalaisten elämään vaikuttavista rakenteellisista ratkaisuista tehdään sosiaalityön ulkopuolella tapahtuvassa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Strategiatyö puolestaan kiinnittyy sosiaalisten hyvinvointipalveluiden ja sosiaalityön edistämiseen sekä yhteiskunta-

poliittisiin linjauksiin ja lainsäädäntöön vaikuttamiseen. Strategiatyö edellyttää sosiaalityöltä ennakoivaa ja strategista näkemystä kansalaisten elinolosuhteista ja hyvinvoinnista sekä niiden parantamisesta. Käytännössä strategiatyö on erityyppisten hyvinvointisuunnitelmien ja -ohjelmien rakentamista yhteistyössä kansalaisten, järjestöjen, viranomaisten ja muiden toimijoiden kanssa. (Pohjola & Laitinen & Seppänen 2015, 288-290.)

Kun suhteutetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) rakenteellisen sosiaalityön tehtävämäärittelyä Anneli Pohjolan (2015) jäsentämiin toimintafunktioihin, huomataan, että lainsäädännössä korostuu kaksi ensimmäistä tehtäväaluetta; strategiatyö ja sille pohjan luova tietotyö. Anneli Pohjola huomauttaa, että sosiaalityön kannalta olennaisia ovat myös kumppanuus asiakkaiden ja kuntalaisten kanssa sekä heidän osallisuutensa ja kuuntelemisensa. Lisäksi keskeisessä asemassa ovat asiakkaiden ja kuntalaisten oikeuksien edistäminen ja hyvinvointivastuun kantaminen palveluja uudistamalla. Ilmeisesti tietotyön ja strategiatyön korostumiseen sosiaalihuoltolaissa ovat vaikuttaneet kuntien toimintaa koskevat hallinnolliset intressit. (Pohjola 2015, 31.) Kyösti Raunion (2010, 77–81) jäsenyys rakenteellisen sosiaalityön sisällöistä poikkeaa hieman Sosiaalihuoltolain (1301/2014) ja Anneli Pohjolan (2011, 216–218) jäsenyksistä. Kyösti Raunion mukaan rakenteellinen sosiaalityö on yhteiskunnallista vaikuttamista, joka koostuu viralliseen järjestelmään sidotusta tiedon tuottamisesta ja sen välittämisestä, julkiseen keskusteluun osallistumisesta sekä huono-osaisten kansalaisten mobilisoimisesta vaikuttamaan heitä koskevaan päätöksentekoon.

Rakenteellisen sosiaalityön sisältöjen määrittelyeroista huolimatta Anneli Pohjola (2011) katsoo, että sosiaalialan monimuotoinen koulutusrakenne ja sen tuoma osaaminen antavat sosiaalityöntekijöille hyvät mahdollisuudet ottaa vastuuta myös ehkäisevästä ja rakenteellisesta sosiaalityöstä. Koulutuksen tuoman osaamisen, tehtävärakenteen ja työnjaon lisäksi rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseen vaikuttaa merkittävästi sosiaalityöntekijöiden käytössä oleva aika. Usein sosiaalityöntekijöiden työpanos kulutetaan loppuun liukuhinnamaisessa asiakaskohtaisessa auttamistyössä, jolloin rakenteelliselle ja ennaltaehkäisevälle otteelle ei jää yksinkertaisesti aikaa. Lisäksi rakenteellisen työotteen toteutumiseen sosiaalityössä vaikuttavat palvelutyön suoritekeskeinen ajattelu sekä markkinamekanismien tuottamat ostopalvelutilaukset, jotka eivät tunnista rakenteellista työorientaatiota. (Mt., 221–223.)

2.7 Aikaisempia tutkimuksia

Aikuissosiaalityöstä, kuntouttavasta työtoiminnasta, sosiaalisesta kuntoutuksesta löytyy tutkimuksia, mutta hakusanalla muutossosiaalityö ei löydy yhtäkään väitöskirjaa tai tutkimusta mitä olisi tutkittu aikuissosiaalityön kontekstissa. Seuraavaksi tarkastelen sosiaalityötä ja aikuissosiaalityötä aikaisemmin aiheesta kirjoitettujen tutkimusten ja näkökulmasta. Sosiaalityön hahmottaminen muutossosiaalityöksi ei ole uusi ilmiö. Yhteiskunnallisen muutostyön näkökulmaa sosiaalityön kentässä on tutkittu ja korostettu erityisesti 1970-luvulla. (Koskinen 2007, 16.)

Satu Vaininen tutki väitöskirjassaan (2011) sosiaalityöntekijöiden ammatillisia toimintarooleja uusissa ja uudistuvissa toimintaympäristöissä. Hän käsitteli tutkimuksessa sosiaalityöntekijöitä sosiaalisen ammattilaisina ja asiantuntijoina. Lisäksi hän selvitti, käytiinkö sosiaalisesti kiinnittyvästä asiantuntijuudesta ja osaamisesta kilpailua eri ammattilaisten välillä uudistuvissa työnjaollisissa suhteissa. Tulosten pohjalta hän jäseni laajemmin sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisen toiminnan kokonaisuutta 2000-luvun alussa. Satu Vainisen tutkimuksen tulosten mukaan uusissa työympäristöissä sosiaalityöntekijöiden tuli vahvistaa omaa ammatillista identiteettiään ja tuoda esille sosiaalisen ulottuvuuden osaamistaan. Tutkimuksessa keskityttiin myös tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden toimintarooleja ja yhteistyösuhteita sellaisissa uusissa toimintaympäristöissä, joihin kuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät olivat sijoittuneet 2000-luvulla tapahtuneiden muutosten seurauksena. (Mt., 258-262.)

Maija Mänttari-van der Kuipin (2015) väitöskirjassa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden työn toimintaedellytyksiä tiukentuvassa taloudellisessa tilanteessa kunnissa. Tutkimus perustuu vuosina 2011-2012 kerättyyn survey-aineistoon. Tämäkin tutkimus, kuten THL raportti *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa* sekä *Konstikas sosiaalityö* (2003), antavat ankean kuvan sosiaalityön tämän hetkisestä tilanteesta. Työntekijät kokevat, että heidän mahdollisuutensa tehdä ammattieettisesti vastuullista sosiaalityötä ovat heikentyneet ja heidän työssään jaksamisensa on heikentynyt. Mänttari Van der Kuipin väitöskirjassa todetaankin, että organisatorinen tilivelvollisuus ja työhön kohdistuvat säästöpainotukset heikentävät työntekijöiden mahdollisuuksia tehdä eettisesti kestävä sosiaalityö kunnan sosiaalityössä. Tämä ristiriita heikentää työntekijöiden työssä jaksamista. Sosiaaliala on noussut Mänttari Van der Kuipin mukaan yhdeksi työpahoinvoinnin kärkialoiksi.

Lisäksi viime vuosien traagiset tapahtumat ovat nostaneet kunnallisen sosiaalityön ja työlöt julkiseen keskusteluun. (Mt. 74-76.)

Tuija Kotiranta (2008) näkee väitöskirjassa aktivoinnin sosiaalityön yhdeksi keskeiseksi sisällöksi, koska sosiaalityö määrittyy usein muutostyöksi, mitä aktivointikin on. Kotiranta pohtii sosiaalityön menetelmien ja metodien käsitteitä ja päätyy määrittelemään metodin sosiaalityön kannalta "tietoiseksi toiminnaksi". Toisaalta myös korostuu se, että sosiaalityön täytyy muistaa olevan luovaa työtä, jossa pyritään tukemaan asiakkaan omia luovia voimavaroja. Sosiaalityössä tehtyjä toimenpiteitä ja palveluita voidaan käyttää sosiaalityön välineinä. Niistä saadaan siis apua työn konkreettiseen tekemiseen. Kuitenkin tulee tarkasteltavaksi myös toimenpiteiden eettisyys. Ihmisten itsemääräämisoikeutta on korostettu pitkään sosiaalityön eettisissä ohjeistuksissa, mutta usein sosiaalityön toimenpiteet nimenomaan rajoittavat tätä ihmisen itsemääräämisoikeutta. Näin käy etenkin, kun ihmisen oma toimintakyky ei ole riittävän hyvä yhteiskunnan näkökulmasta, jolloin sosiaalityö voi ottaa kontrolliroolin asiakkaaseen nähden. Tästä syystä asiakkaan näkökulmasta toimenpiteet voivat olla pakottavia. Aktivoitavaksi siis joudutaan. (Mt., 54–60.)

Tärkeintä Tuija Kotirannan (2008) mukaan onkin aktivoinnin suhteen se, miten aktivointi tapahtuu. Aktivointia ja siihen liittyviä pakottavia toimenpiteitä ei voida jättää tekemättä, koska silloin jäisi paljon hyvääkin saavuttamatta. Täytyy siis pyrkiä aina valitsemaan paras mahdollinen vaihtoehto yksilön kannalta, jotta pakottavat toimenpiteet saisivat oikeutuksen hyvien lopputulosten kautta. Tarkoitus on nimenomaan kannustaa ja tukea sekä pyrkiä mahdollisimman ihmisarvoa kunnioittavaan toimintaan myös silloin kun kyse on aktivoinnista. (Mt., 99.)

Eeva Liukon lisensiaattitutkimuksen (2009) lähtökohdat ovat hyvin paljolti samat kuin omassa tutkimustyössäni. Hän on tutkinut sosiaalitoimistossa toteutettavaa sosiaalityötä. Tutkimuksessa valotetaan laajasti miksi perussosiaalityön muutokseen on syytä ja mitkä käsitykset ovat johtaneet muutokseen. Eeva Liukon (2009) tutkimuksen kohteena oli Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa toteutettava sosiaalityö, jossa asiakkuus perustui pääsääntöisesti toimeentulotuen hakemiseen. Lähtökohtana oli käsitys siitä, että sosiaalityössä on tapahtunut ja on tapahtumassa olennaisia muutoksia. Sosiaalityön ja toimeentulotuen kytkös on alkanut murentua, kun etuuskäsittelijät ja sosiaaliohjaajat ovat alkaneet vastata suuresta osasta toimeentulotukityötä. Lisäksi aktiivinen sosiaalipolitiikka on

korostanut sosiaalityön tehtävää asiakkaiden työllistämässä ja aktivointityössä. Sosiaalityöhön alettiin kohdistaa odotuksia siitä, että sen tulisi alkaa toteutua toisella tavalla, aikaisempaa tavoitteellisemmin. Liukko tulkitsi sosiaalityötä muutostilassa olevana ilmiönä, jonka työkäytäntöihin projekteissa oli haettu toisin toimimisen työtapoja.

Pro gradu -tutkielmassa Jaana Taina (2013) *Sosiaalityötä vai toimeentulotukea?* tarkastelee sosiaalitoimistoissa tehtävää aikuissosiaalityötä. Jaana Tainan (2013) tutkielman tulosten mukaan toimeentulotukityö on sosiaalityöstä erillistä työtä, yksi sosiaalityöntekijän työtehtävistä ja tärkeä sosiaalityön huolenpitotehtävälle. Toimeentulotukityö voi määrittää aikuissosiaalityötä ja työn sisältöä kokonaisvaltaisesti. Toimeentulotukityön määrittäessä työtä aikuissosiaalityön mahdollisuudet muutossosiaalityön toteuttamiselle kasvavat ja työ määrittyy etäisesti huolenpitotehtävää toteuttavaksi byrokratiatyöksi. Toimeentulotukea on mahdollista käyttää sosiaalityön ja etenkin suunnitelmallisen muutossosiaalityön välineenä. Jaana Tainan (2013) mukaan muutossosiaalityön toteuttaminen edellyttää kuitenkin sosiaalityön määrittymistä omista lähtökohdistaan toimeentulotukityön sijaan.

Päivi Krook pro gradu –tutkielman (2012) mukaan aikuissosiaalityö on laajan asiakaskunnan parissa tehtävää työtä, jonka tavoitteena on asiakkaiden osallisuuden ja hyvinvoinnin lisääminen sekä työllistäminen. Hänen tutkimustulosten mukaan aikuissosiaalityö on kannattelevaa ja huollollista, toimeentulotuen sosiaalityötä, muutostyötä sekä selkeästi työhön aktivoivaa. Työntekijöiden mielestä sosiaalityön työmenetelmät olivat tärkeitä. Riittävä tuki eri muodoissa, moniäänisyys, positiivisen palautteen antaminen sekä motivointi olivat keskeisessä asemassa kuntouttavissa sekä aktivoivissa muutostyön menetelmissä.

Pauliina Henttinen on tarkastellut pro gradu –tutkielmassaan (2010) *Sosiaalityö käsitteenä ja määritelmänä* sosiaalityön määrittelyn problematiikkaa ja sitä, voiko sitä määrittellä selkeästi ja yksiselitteisesti. Sosiaalityö on ammatti, koulutusala ja tieteenala. Sosiaalityön tavoite on sosiaalisten ongelmien poistaminen. Sosiaaliset ongelmat ovat yksilöiden ja sosiaalisen ympäristön vuorovaikutuksen kautta syntyneitä ongelmia. Sosiaalityön kohteita ovat yhdessä yksilöt, sosiaaliset ongelmat ja sosiaalinen ympäristö. (Henttinen 2010, 74.)

Muutossosiaalityön käsite on peräisin Aulikki Kananojan raportista (1997, 21) Murros on mahdollisuus. Raportissa hän viittasi sosiaalityön strategiseen tavoitteeseen parantaa ihmisten vaikeita elämäntilanteita, elinoloja ja vahvistaa heidän sosiaalisia toimintaedellytyksiään ja elämänotettaan (Haatela 2008, 263). Heikki Waris -instituutin muutossosiaalityön tutkimushankkeessa 2005–2007 ilmeni, että sosiaalinen muutostyö rakenteena ja työnjakona mahdollistaa pysähtymisen asiakkaan kohtaamisessa.

Anna-Kaisan Koskisen raportti (2007) *Vaihtoehtoinen tarina - Mitä on sosiaalinen muutostyö?* Raportissa muutossosiaalityö liitettiin sanoihin sosiaalinen muutostyö tai kuntouttava sosiaalityö. Koskinen tutki sosiaalista muutostyötä sosiaalityönä. Raportin aihe käsittelee kuntoutuksessa ja terveydenhuollossa tehtävää sosiaalityötä, jossa olennaista on kokonaistilanteen selvittäminen ja palvelujen turvaaminen. Tulosten mukaan muutossosiaalityö tarjoaa sosiaalityön asiakkaille pysähtymisen ja peilaamisen mahdollisuuden oman elämän ongelmassa. Sosiaalisen muutostyön työorientaatiossa korostui pyrkimys ihmisten elämäntilanteista ja –olosuhteista lähtevään työskentelyyn. Tällaisessa työskentelyssä keskeiseksi nousee ymmärrys ihmisen elämästä ja sen moninaisuudesta. Työskentelyssä korostuu ammatillinen työote, joka korostaa asiakkaiden ihmisarvoa. Keskeisin havainto raportissa koski asiakaskunnan muutosta. Asiakaskunnassa ei ole enää niin sanottuja ”helppoja” asiakkaita. Asiakkailta on ollut pitkään ongelmia, joita ei oltu huomioitu. Kun muut palvelut pettivät, näkyi se muutostyössä. (Mt., 91-92.)

Muutossosiaalityön liittyviä tai sitä sivuavia teoksia, artikkeleita, raportteja ja hankkeita ovat esimerkiksi Helka Raivion (2009) raportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) raportissa (2016) *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa* selvitetään sosiaalityön, siihen liittyvien palvelujen ja etuuksien tilannetta ennen ja jälkeen perustoimeentulotuen Kela-siirtoa. Raportti toteutettiin vuosina 2015-2016. Raportissa koottiin tietoa palvelujen käyttäjiltä, sosiaalityön ammattilaisilta ja esimiehiltä sekä kolmannen sektorin toimijoilta. Kohteena olivat aikuissosiaalityön rakenteet, sosiaalityön orientaatio, menetelmät ja yhteiskunnallinen tehtävä, työttömien aktivoinnin organisointi ja suhde sosiaalityöhön ja kolmannen sektorin asema. Hankkeen toinen osa tehdään, kun perustoimeentulotuen Kela-siirto on toteutunut vuosina 2017-2018. (Blomgren ym. 2016, 13-14, 17-19.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2016) raportin tulosten mukaan sosiaalityöllä on vaikeuksia kohdentaa toimintaansa. Kohdentamisen vaikeudet liittyivät työntekijöiden vaikeuteen löytää omaa roolia toimijana, monenlaisten ja -tasoisten ongelmien olemassaolosta ja yhteistyökuvioiden selkiytymättömyyteen. Tilannetta vaikeutti lisäksi organisaatioon liittyvät rakenteet, johtaminen sekä työntekijöiden vapaudettomuus oman työn suuntaamisessa. Sosiaalityön toimistokeskeisyydestä haluttiin eroon. Jalkautuminen, yhdyskuntatyö tai rakenteellinen sosiaalityö nähtiin tärkeinä, mutta mahdottomina toteuttaa eri syistä. Sosiaalityön merkitys asiakkaiden tukemisessa tunnustettiin ja tunnustettiin, mutta keinoja siihen oli vaikea löytää. Sosiaalityössä on jääty odottamaan, mitä Kela-siirto tuo tullessaan. Tulosten mukaan sosiaalityön sisällölle, menetelmille työtavalle on suuri kehittämistarve. (Karjalainen 2016, 125-136.)

Konstikas sosiaalityö –selvityksessä vuodelta 2003 sosiaalialan haasteiksi nostettiin sosiaalitoimistot sosiaalityön toimintaympäristöinä, pienten kuntien sosiaalityö ja alan työvoimatilanne etenkin uusien alalle tulevien kohdalla. Ydinongelma kiteytyy kysymykseen, kuinka luoda sosiaalityön toimintaympäristöistä vetovoimaisia, toimijansa alan kehittämiseen sitouttavia ja motivoivia sekä sellaisia sosiaalialan työpaikkoja, joissa olisi mahdollisuus urakehitykseen. Sosiaalityön suurimmat kehittämiskohdat ovat selvityksen mukaan henkilöstössä, etenkin sosiaalityöntekijöiden ja sosionomien välisessä työnjaossa kunnissa.

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

3.1 Voimaantuminen empowerment viitekehystenä

Tässä luvussa avaan tutkimukseni teoreettista taustaa ja viitekehystä, voimaantumisen käsitettä, joka muodostaa myös tutkimusaineistoni analyysikehikon. Juha Siitonen (1999) tutki opettajaksi opiskelevien ammatillista kasvua. Hän yhdisti grounded theory -tutkimukseen monien muiden tutkijoiden aikaisempia tutkimuksia ja aiheavauksia, joita pystytään näin hyödyntämään.

Voimaantumisen englanninkielinen kantakäsite on empowerment, ja usein kuulee sitä käytettävän myös suomen kielessä voimaantumis-käsitteen sijaan. Empowerment-käsite on laajasti omaksuttu yhteiskuntaa ja ihmisiä käsitteleviin tieteenaloihin. Empowerment-käsite on saanut erilaisia merkityksiä eri tieteiden välillä, professioiden kesken ja käyttö-tarkoituksen mukaan. (Payne 2005, 214.) Termi on liitetty sekä teoriaan, että käytännön toimintaan useilla eri tieteen aloilla esimerkiksi sosiaalityössä (Adams 1996), mielenterveytyössä (Chamberlin 1997) ja kasvatuksen osa-alueilla (Cochran 1987) sekä liike-elämässä.

Sosiaalityön kannalta yleisesti hyväksytyn määritelmän on esittänyt Robert Adams teok- sessaan *Social work and empowerment* (2003), jonka ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1990. Määritelmän mukaan yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen on empowermentin avulla mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa, saavuttaa haluamiaan asioita ja kohentaa elämänsä laatua. Empowerment on keino muutoksen aikaansaamiseksi ja tietyn päämää- rän saavuttamiseksi. (Adams 2003, 5.) Empowerment -käsitteen lähikäsitteitä ovat muun muassa itseapu (self help), osallistaminen, asiakaslähtöisyys, asianajo (advocacy) ja mo- tivaatio. Empowerment voi kohdistua yksilöihin, yhteisöihin, organisaatioihin, perheisiin tai erilaisiin ryhmiin (Adams 2003, 16.) Empowerment -käsitteessä erotetaan voimaan- tuminen ja valtaistuminen.

Robert Adamsin (2003) mukaan valtaantuminen näkyy valtana suhteessa omaan elämään. Se tarkoittaa oman vallan puutteen haastamista, oman elämän hallitsemista, muihin ihmisiin vaikuttamista ja muutoksen luomista. Valtaantuminen on reflektiivistä ja vaatii arviointia sekä suunnittelemista. Itsetuntemuksen syventäminen ja itsetietoisuuden lisääminen ovat olennaisia koko prosessille. Henkilön tulee itse ymmärtää omat henkilökohtaiset kehitysalueensa sekä ymmärtää oma oppimis- ja kehittymistapansa. Valtaantuminen pitää sisällään myös käyttäytymisen muuttamista oman toiminnan kautta. Tällä tavoin henkilö kykenee löytämään henkilökohtaisen kasvun ja ilmaisemaan itseään. (Adams 2003, 47–55.) Voimaantumisen on oleellista, että voimaantuvalla henkilöllä on elämässään joku toinen ihminen, johon hänellä on luottamuksellinen ja dialoginen suhde. Sosiaalityöntekijä voi olla voimaantumisen mahdollistaja, mikäli hänellä on riittävät resurssit työskennellä asiakkaan kanssa voimaannuttavasti. Adamsin (2003) mukaan voimaantumista ei voi siirtää toiselle, mutta voimaantunut työntekijä on ennakkoehto sille, että voimaantumista voi tapahtua.

Empowerment on kansainvälisessä sosiaalityössä määritelty osaksi kriittistä sosiaalityötä, mutta suomalaisessa sosiaalityössä ei ole yhtä jyrkkää vastakkainasettelua konventionaalisen ja kriittisen sosiaalityön tradition välillä. Kyösti Raunion (2010) näkemyksen mukaan koko suomalaisen sosiaalityön lähtökohdaksi on omaksuttu empowerment. Suomalaisessa sosiaalityössä empowerment kääntyy luontevimmin voimaantumiseksi, jolloin korostetaan työskentelemistä asiakkaan voimavarojen lähtökohdasta. (Raunio 2010, 145.) Empowerment-käsitteen taustalla ovat vaikuttaneet muun muassa erilaiset ihmisten vapautukseen ja oikeuksiin liittyvät liikkeet ja sosiaalinen aktivismi sekä epätasa-arvoisuuden ja eri ihmisryhmiin kohdistuvan sarron kritiikki (Adams 1996, 2; ks. Freire 1972).

Ilmari Rostilan (2001) mukaan empowerment ilmenee sosiaalityössä asiakkaan taustavoiman kasvuna. Empowerment on asiakaslähtöinen prosessi, jonka tulisi kaikissa vaiheissa perustua asiakkaan kanssa yhdessä tekemiseen, kumppanuuteen. Rostila näkee voimavarakeskeisyyden asiakassuhteen muodostamiselle hyväksi lähtökohdaksi. Voimavarakeskeisyyteen kuuluvat asiakkaan kuulemisen ja asiakkaan tavoitteista lähtemisen lisäksi asiakkaan vahvistumista tukevien puitteiden luominen, asiakkaan sosiaalisten suhteiden ja yhteenkuuluvuuden tunteiden lisääminen, synergia ja dialogisuus. (Mt., 39–40.)

Eri tieteenalat tarkastelevat empowermentia hieman eri näkökulmista. Käsitteelle ei ehkä siksi ole vain yhtä suomennosta. Käytettyjä suomennoksia ovat esimerkiksi voimaantuminen, voimauttaminen, valtaistuminen ja valtaistaminen. Voidaan puhua myös sisäisestä voimantunteesta (Siitonen 1999, 83). Voimaantumisteoriaa kehitelleen Juha Siitosen ja Bradley'n yliopiston professorin Heljä Robinsonin (1999, 83) näkemyksen mukaan suomennos voimaantuminen tuo parhaiten esille empowerment -käsitteen hengen, jossa olennaista on ihmisestä itsestään lähtevä voimaantumisprosessin luonne. Kun taas Robert Adams (1991, 194, 208) tarkoittaa voimaantuminen-käsitteellä lähinnä vahvaksi tulemistä (becoming powerful).

Jotkut tutkijat kuitenkin suosivat voima-alkuisen käsitteen sijaan valta-pohjaista käsitettä suomennoksen perusteena (Siitonen 1999, 83). Malcolm Payne (2005) käsittelee empowermentia tavalla, joka voidaan kääntää valtaistamiseksi. Valtaistamisen perustana nähdään asiakkaat yhteiskunnassa alisteisessa asemassa. Näkemys on suomalaiselle sosiaalityölle vieras. (Raunio 2010, 145.) Järvikoski ja Härkäpää (2011) kääntävät empowerment -käsitteen valtaistumiseksi, ja tarkastelevat sitä kuntoutumisen näkökulmasta. Lähtökohtana valtaistumisessa on ihmisen toimintavoiman heikkous tai puute, joka lopulta valtaistumisen kautta vahvistuu. Valtaistumiseen kuuluu, että kuntoutumisprosessin aikana ihminen saa mahdollisuuden suunnitella omaa elämäänsä ja tehdä itse tärkeät päätökset sekä seurata päätöstensä tuloksia. (Mt., 142- 146.) Käytän tässä tutkimuksessa suomennosta voimaantuminen. Koen sen kuvaavan parhaiten juuri sitä ilmiötä, jota työväni tutkin.

Voimaantumisen yhteydessä puhutaan usein osallisuudesta. Osallisuutta voidaan pitää osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohtana. Osallisuus voidaan määritellä tilaksi, jossa syrjäytymisen riskit ovat vähäiset ja mahdollisuudet aktiiviseen osallistumiseen hyvät (Järvikoski & Härkäpää 2006, 148). Osallisuus ja empowerment käsitteinä ovat niin tiiviisti yhteydessä toisiinsa, että on vaikea tietää seuraako osallisuuden vahvistumisesta voimaantuminen, vai onko voimaantuminen se tekijä, joka synnyttää yksilölle osallisuuden tunteen.

Voimaantumisen ja osallisuudesta ei voi puhua ilman käsitettä elämäntoimintaa. Elämäntoiminta voidaan jakaa elämäntoiminnan sisäiseen ja ulkoiseen elämäntoimintaan (Roos 1988, 207). Sisäinen elämäntoiminta tarkoittaa ihmisen pyrkimystä selviytyä omien tunteiden, havaintotoimintojen ja mielikuvien käsittelyn avulla kokemistaan paineista ahdistuneisuutta aiheuttavista ristiriidoista sekä haasteellisina kokemistaan tilanteista. Kyse on yksilön kyvystä kohdata vaikeuksia ja selviytyä niistä. Sisäisen elämäntoiminnan tukea on vaikea mitata ja tutkia. Ulkoisella elämäntoiminnalla tarkoitetaan ihmisen pyrkimystä vaikuttaa elintiloihinsa ja muihin olosuhdetekijöihin, joiden avulla hän pystyy toteuttamaan omia tarpeita ja tavoitteita. Ulkoiseen elämäntoimintaan kuuluvat käyttäytyminen, tuen hankkiminen sekä tietojen ja taitojen kehittäminen. (Mt., 206-207.)

Voimaantumisen kautta ihmisen elämäntoiminta vahvistuu ja toiveisuus tulevaisuutta kohtaan kasvaa (Siitonen 1999, 137). Elämän erilaiset valintatilanteet tuntuvat muuttuneen monimutkaisemmiksi, ja omaa elämää koskevien ratkaisuiden tekeminen voi tuntua joistakin vaikealta. Elämäntoiminnan kokemus liittyy itsenäisyyteen ja omatoimisuuteen. Hallinnan kokemus nojautuu yksilön sisäisiin mielikuviin siitä, että yksilöllä on päätävä valta oman elämänsä ja arkensa suhteen. (Järviskoski & Härkäpää 2011, 141.) Esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivät eivät usein usko omaan elämäntoiminta kokemukseensa, koherenssiin (Antonovskyn 1987), jolloin elämäntoiminta on heikkoa. Koherenssi eli elämäntoiminnan tunne tarkoittaa luottamusta omiin mahdollisuuksiin vaikuttaa omalla toiminnallaan omaan elämään (Järviskoski & Härkäpää 2011, 141). Pitkäaikais-työttömillä, päihdeongelmaisilla ja vangeilla voi olla samankaltaisia ongelmia.

Marc Zimmermanin (1995, 583) mukaan ihmisen voimaantumisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että hänellä on mahdollisuus kontrolloida omaa kohtaloaan ja vaikuttaa päätöksiin, jotka koskettavat hänen elämäänsä. Ihmisen tehokkuususkomukset ovat merkityksellisiä, kun ihminen pohtii, onko hän kykeneväinen saavuttamaan tavoitteen. Zimmermanin mukaan itsetehokkuudella on tärkeä rooli voimaantumisen osana. Se on taito jolla ihminen voi kontrolloida omaa elämää ja elää sitä. (Mt., 583.)

Raunio (2010) mukaan on tärkeää, että sosiaalityö suuntautuu todellisuuteen voimavaroja vahvistavasti. Sosiaalityöntekijät ammattikuntana ovat ottaneet kantaa voimavara-
lähtöiseen työskentelyyn. Sosiaalityön eettiset periaatteet (Talentia 2005) velvoittavat toimimaan voimavarojen tunnistamisen ja kehittämisen lähtökohdasta. Myös kontrolloimisen ja ymmärtämisen työotteiden tulisi lopulta tähdätä voimavarojen vahvistamiseen. (Raunio 2010, 131.)

Voimaantuminen on paitsi henkilökohtainen myös sosiaalinen prosessi. Siitonen (1999) kuvaa voimaantumista tapahtumasarjana, jossa ympäristön turvallinen ilmapiiri sekä koettu valinnanvapaus tuovat ihmiselle mahdollisuuden tulla itse voimaantuneeksi. Sisäisen voiman tunne antaa ihmiselle rohkeutta omiin valintoihin ja tuo tunteen vastuullisuudesta sekä omien, että yhteisön asioiden puolesta. Ihmisten välisissä suhteissa molemminpuolinen kunnioitus ja arvostus mahdollistavat kokemuksen tarpeellisuudesta ja hyväksynnästä. Tavoitteellinen yhteisten asioiden hyväksi toimiminen voimaannuttaa yhtä lailla yksilöä kuin yhteisöä. (Mt., 16–26, 61–93.)

3.2 Voimaantuminen prosessina

Tutkimukseni keskeinen teoria ja sen pohjalta muodostettu analyysikehikko pohjautuu Juha Siitosen (1999) väitöskirjassaan esittämään voimaantumisteoriaan. Juha Siitosen mukaan kaikilla prosesseilla on alku. Voimaantumisen käynnistäjä voi olla eri henkilö, kuin varsinainen prosessin omistaja. Siitonen (1999, 93) on päätenyt voimaantumisen kahtalaiseen määritelmään: 1) voimaantumisen prosessiluonteeseen ja 2) voimaantuneeseen ihmiseen. Siitosen (1999) mukaan voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi ja voimaa ei voi antaa toiselle ihmiselle. Se on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi, jota ei tuota tai aiheuta toinen ihminen. Voimaantumisen osaprosessien syy-seuraussuhteita on vaikea osoittaa, koska jokainen ihminen voimaantuu itse. Ihminen ei voimaannu ulkoisella pakolla tai toisen ihmisen päätöksen seurauksena. Siitonen on siis samoilla linjoilla kuin Malcolm Payne (2005, 296), jonka mukaan avun tarpeessa olevia ihmisiä tulee auttaa saavuttamaan voimaantunne itse.

Toisena määritelmänä Siitonen esittää että, voimaantunut ihminen on löytänyt omat voimavaransa. Hän on itse itseään määräävä ja ulkoisesta pakosta vapaa. Prosessissa toinen ihminen ei ole häntä voimaannuttanut, vaan hän on itse tullut voimaantuneeksi. Voimaantumisen ominaisuudet ilmenevät eri ihmisissä eri ominaisuuksina, käyttäytymisenä, taitoina, uskomuksina ja ne voivat myös vaihdella, ympäristön ja ajankohdan mukaisesti. Voimaantumisteoria koostuu Siitosen (1999, 161–164) mukaan viidestä premissistä, jotka muodostavat yhdessä teorian ihmisen voimaantumisen:

1. *premissi: ”Voimaantuminen on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi, voimaa ei voi antaa toiselle. Luontevimmin se tapahtuu mahdollistavaksi koetussa kontekstissa, turvalliseksi koetussa ilmapiirissä, jossa ihminen voi kokea itsensä hyväksytyksi. Vaikka voimavaransa voi vain ihminen itse löytää, liittyy voimaantumiseen aina myös sosiaalinen puoli.*

Voimaantuminen ilmenee parantuneena itsetuntona ja kykynä asettaa itselleen päämääriä ja tavoitteita. Voimaantunut ihminen löytää itse omat voimavaransa. Siitonen kutsuu mainittuja päämääriä, kykyuskomuksia, kontekstiuskomuksia sekä emootioita voimaantumista jäsentäviksi osaprosesseiksi. Näillä osaprosesseilla on suuri rooli ihmisen voimaantumisen, ja ne ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa. (Siitonen 1999, 93, 118.)

2. *premissi: ”Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi, jota jäsentää päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä näiden sisäiset suhteet.”*

Toivottuihin tulevaisuuden tiloihin Siitonen liittää henkilökohtaisten päämäärien asettamisen, osallistumisen yhteisten päämäärien asettamiseen sekä halun menestyä. Vapaus puolestaan merkitsee valinnanvapautta, vapaaehtoisuutta, itsemääräämistä sekä autonomiaa. (Siitonen 1999, 119.) Kykyuskomuksiin kuuluvat minäkäsitys, itseluottamus ja itsearvostus, tehokkuususkomukset ja itsesäätely sekä vastuu. Minäkäsityksen osa-alueita ovat minäkuva, itsetunto ja identiteetti. (Mt., 130.)

Ensimmäiseksi kontekstiuskomuksiksi Siitonen nimeää hyväksynnän. Tällä hän tarkoittaa sitä, että yksilö tuntee olevansa tervetullut ja kokee olevansa hyväksytty omana itsenään. Myös arvostus, luottamus ja kunnioitus ovat keskeisiä tekijöitä voimaantumisen. Ilmapiiriin Siitonen liittää turvallisuuden, avoimuuden, ennakkoluulottomuuden, rohkaisemisen sekä tukemisen. Toimintavapaudessa taas on kysymys yksilön omasta kontrollista. (Siitonen 1999, 143.)

3. *premissi: ”Voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: vahva katalyytti (empowerment) johtaa vahvaan sitoutumiseen ja heikko (disempowerment) katalyytti johtaa heikkoon sitoutumiseen.”*

Emootiot -osaprosessiin kuuluvat säätelevä ja energisoiva toiminta ja positiivinen lataus. Positiivisella latauksella Siitonen tarkoittaa innostunutta asennetta. Positiivisen latauksen syntyminen on merkityksellinen voimaantumisosnessa, sillä se tarkoittaa, että ihminen on arvioinut toimintaympäristönsä voimaantumisensa kannalta mahdollistavaksi. Muut emootioihin luetut osaprosessit ovat toiveikkaus, onnistuminen ja epäonnistuminen sekä eettisyys. Eettisyyttä Siitonen tarkentaa ihmisen äänen kuuntelemisella. (Siitonen 1999, 152.)

4. *premissi: ”Voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: vahva katalyytti (empowerment) johtaa vahvaan sitoutumiseen ja heikko (disempowerment) katalyytti johtaa heikkoon sitoutumiseen.”*

Siitosen (1999) mukaan voimaantumisen puute näkyy sitoutumisen puutteena. Aikuis-sosiaalityön asiakkaat, jotka eivät sitoudu palveluun voidaan katalyytti-idean mukaan pitää voimaantumattomina henkilöinä. Kun asiakasta halutaan sitouttaa, täytyy sosiaalityöntekijöiden auttaa heitä voimaantumaan. Siitosen mainitsee katalyyttiteorian heikkoudeksi että, siinä ajatellaan voimaantumisosnessa ja sitoutumisprosessi toisistaan erillisinä tapahtumina. Se ei kuitenkaan ole vaihe vaiheelta etenevää, eli että voimaantumisesta seuraa sitoutuminen vaan spiraalimainen prosessi, jossa voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumiseen. Siitosen mukaan on tärkeää tarkastella sitoutumiseen johtavia voimaantumisosseja. (Siitonen 1999, 158-161.)

5. *premissi: ”Voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin.”*

Siitonen ulottaa voimaantumisen koskemaan sekä yksilöä että ryhmää, siksi hyvinvointi nähdään niin yksilön kuin ryhmän hyvinvointina. Yksilön hyvinvointi ja voimaantuminen ovat yhteydessä myös ryhmän muiden jäsenten hyvinvointiin ja voimaantumiseen. (Siitonen 1999, 159-162.)

6. *premissi: "Voimaantuneisuus ei ole pysyvä tila."*

Juha Siitosen voimaantumisteorian viidessä pääpremississä päämäärissä, kykyuskomuksissa, kontekstiuskomuksissa ja emootioissa voi tapahtua ja tapahtuukin muutoksia, siksi voimaantuneisuutta ei voida pitää pysyvänä tilana. Ihmisen elämäntilanteet ovat alati muuttuvia. Voimaantuneisuuden tila on vahvasti tilanne- ja aikasidonnaista, siksi voimaantuneisuus on suhteellista (Siitonen 1999, 164-165). Voimaantuneeksi itsensä tunteva ihminen voi erilaisten olosuhdetekijöiden myötä menettää ajoittain sisäisen voimaantumisen.

Siitonen toteaa väitöskirjassaan, että sitoutuminen ja motivaatio liittyvät läheisesti toisiinsa. (1999, 88,108.) Tässä tutkimuksessa motivointi nousee yhdeksi keskeiseksi tekijäksi voimaannuttavassa muutostyössä. Motivaatioon liittyy itsensä, toisen ja/tai ryhmän motivointi, jonka toivotaan johtavan ihmisen kehittymiseen, persoonalliseen kasvuun ja/tai organisaation tuloksen paranemiseen. Voimaantuminen on yhteydessä mahdollistaviin näkökohtiin, henkilökohtaiseen ja organisatoriseen hyvinvointiin sekä minän vahvistumiseen. Motivointia on käytetty välineenä, pyrittäessä saamaan aikaan kehitystä ja entistä parempia tuloksia. (Siitonen 1999,96-99.)

Tutkimuksen aineiston ja teoreettisen viitekehyksen pohjalta tässä tutkimuksessa voimaantuminen nähdään yksilön, yhteisön ja ryhmän sisäisenä vahvistumisena aikuissosi-aaliryhmän muutostyön keinoin mahdollistettuna. Käytän tässä tutkimuksessa teoriaohjaava sisällönanalyysiä Juha Siitosen voimaantumisteoriaa soveltaen.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on aikuissosiaalityöntekijöiden sekä esimiesten käsitykset muutossosiaalityöstä. Tarkoituksena on selvittää, mitä merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat muutossosiaalityölle ja millä tavoin muutossosiaalityötä tehdään aikuissosiaalityössä. Pro gradu -tutkielmassani tavoitteena on tutkia, pohjautuuko muutossosiaalityön työote työntekijän itsensä, organisaation vai asiakkaan asettamista tavoitteista kuten empowerment-muutostyö (voimaantuminen ja valtaistuminen). Tutkin myös, miten aikuissosiaalityön esimiehet määrittelevät muutossosiaalityön ja muutostyön työotteen. Olen kiinnostunut siitä, vastaavatko esimiesten ja sosiaalityöntekijöiden käsitykset muutossosiaalityöstä toisiaan. Empiirinen tutkimusaineisto koostuu aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijän, johtavan sosiaalityöntekijän, päällikön ja johtajan yksilöhaastattelusta. Haastateltavien käsityksiä tarkasteleva tutkimus noudattaa laadullisen tutkimuksen strategiaa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten aikuissosiaalityön esimiehet ja sosiaalityöntekijät kuvaavat muutossosiaalityön?
2. Miten sosiaalityöntekijät toteuttavat muutossosiaalityötä?

4.2 Metodologiset lähtökohdat

Tutkimustani viitoittavana tieteen filosofian suuntana toimii fenomenografia, joka kohdistaa huomionsa ihmisen maailmaan sellaisena kuin ihminen sen kokee ja ymmärtää. Fenomenografisen menetelmän on kehittänyt alun perin Göteborgin yliopistossa 1970-luvulla ruotsalainen Ference Marton ja hänen tutkimusryhmänsä (Marton 1981). Fenomenografia on paljon käytetty kasvatustieteissä ja asiantuntijuuteen kiinnittyvissä tutkimuksissa.

Fenomenografisella analyysillä pyritään saamaan esiin tutkittavaan ilmiöön liittyvien erilaisten käsitysten tai kokemusten kirjo ja vaihtelu. Ihmisellä on pyrkimys muotoilla saadun tiedon sisältö rakenteellisesti siten, että se muodostaa käsitettävän ja hyväksyttävän kokonaisuuden tai hahmon. Tässä tutkimustyypissä tutkija nähdään oppijana, joka etsii tutkimansa ilmiön sisäisiä merkityksiä ja rakenteita sekä ilmiön ulkoisia, rakenteellisia ehtoja. (Marton & Booth 1997, 111.) Tutkimukseni tavoitteena on saada selville fenomenografisella metodilla aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten käsityksiin muutossosiaalityöstä ja sen menetelmistä käytännön työssä. Analyysi ei siten kohdistu suoraan kokemukseen, kuten fenomenologisessa analyysissä vaan kiinnostus kohdistuu ihmisen tiedonmuodostukseen. Tarkoittaen sitä, että ihminen ymmärretään rationaalisenä olentona, joka mielessään liittää oliot ja tapahtumat selittäviin yhteyksiin ympäröivästä maailmasta. Fenomenografia tutkii miten ihmiset kokevat tutkittavan ilmiön. (Hirsjärvi & Hurme 2007, 168-169.)

Käsitys ja ilmiö ovat fenomenografiassa saman asian kaksi eri puolta. Ilmiöt ovat yksilön ulkoisesta ja sisäisestä maailmasta saamia kokemuksia, josta hän aktiivisesti rakentaa omia käsityksiä. Tutkimuksessa tutkija on oppija, joka etsii tutkimansa ilmiön merkitystä ja rakennetta kuten Marton ja Booth (1997, 133) toteavat. Käsitykset muodostuvat yksilön käsitteellisen tai ajatuksellisen konstruktion (käsitysmaailma, ajattelu, orientaatioperusta), jonka varassa hän tulkitsee, jäsentää ja ymmärtää ympäröivää maailmaa ja sitä koskevaa tietoa. Fenomenografisen tutkimustyyppin taustalla oleva ihmiskäsitys on rationaalinen, aktiivinen, vuorovaikutteinen ja kontekstisidonnainen. Ihminen on tietoinen olento, joka tietoisesti rakentaa itselleen käsityksiä ilmiöistä ja osaa kielellään ilmaista tietoiset käsityksensä. Fenomenografia nojaa empiiriseen aineistoon (usein haastatteleamalla koottuun), josta tehdään päätelmiä ja lopulta laaditaan siitä kuvaus. Tutkimus sisältää siis empiirisen aineiston, jossa kiinnostuksen kohteena on ihmisen elämämaailma. (Hirsjärvi & Hurme 2007, 169.)

Myös Anthony Giddens (1984, 284) korostaa tutkittavien omien tulkintojen merkitystä. Hänen mukaansa tutkija ei voi ymmärtää yhteiskunnan tapahtumia, ellei hän onnistu selvittämään niitä merkityksiä, ”ensimmäisen tason käsitteitä”, joilla toimijat itse jäsentävät yhteiskunnallisia käytäntöjään. Jos tutkija onnistuu tässä tehtävässään, hän luo ensimmäisen tason käsitteistä ”toisen tason käsitteitä”, joilla hän jäsentää tutkimuskohdettaan. Nämä käsitteet eivät ole ensimmäisen tason kaltaista arkitietoa vaan asiantuntijatulkintaa.

Tutkimusprosessini tavoitteenani on saada selville mitä aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden arjen työkokemuksista ja esimiesten käsityksistä nouseva muutossosiaalityö on ja mitä se pitää sisällään. Tarkastelu kohdistuu siihen toimintaan, joka tapahtuu asiakkaan ja työntekijän välillä. Tutkimukseni tulokset ovat käytettävissä tulevissa organisaatio ja työtehtävärakenteen muutoksissa suunnittelun apuvälineenä. Metodologisesti tutkimukseni on kvalitatiivinen, koska tutkimuksessa pyritään tuottamaan laadullista tietoa muutossosiaalityöstä.

4.3 Tutkimusaineisto ja sen hankinta

Laadullisella aineistolla tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan aineistoa, joka on ilmiänsul-taan tekstiä. Teksti voi olla syntynyt tutkijasta riippuen tai riippumatta. Laadulliselle ai-neistolle on tyypillistä, että vastaajat ovat saaneet tuottaa aineistoa tutkijan sitä suurem-min rajoittamatta. (Eskola & Suoranta 2014, 19.) Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein pieneen määrään tapauksia, joita pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteel-lisesti. Aineiston tieteellisyyden kriteeri ei ole sen määrä vaan laatu. (Mt., 18.)

Teemahaastattelu on kvalitatiivinen eli laadullinen aineistonkeruumenetelmä, joka on yh-teiskuntatieteissä myös melko yleinen tapa kerätä aineistoa tutkimukseen. Sosiaalityön opinnäytteissä ja tutkimuksissa ollaan usein kiinnostuneita asiakkaiden ja eri ihmisryh-mien kokemuksista, ja haastattelut ovat hyvin soveltuva aineistonkeruutapa niiden tutki-miseen. Käsitusten ja asenteiden tutkimuksessa aineiston tunnetuimpia hankintamenetel-miä ovat haastattelut, kyselyt ja seurannat. Haastattelun tavoitteena on selvittää, mitä haastateltava ajattelee esitetyistä kysymyksistä. (Eskola & Suoranta 2014, 86.)

Yksinkertaisin tapa määritellä haastattelu on nimetä se keskusteluksi, jolla on ennalta päätetty tarkoitus. Haastattelu muistuttaa keskustelua monella tapaa. Kumpaankin sisäl-tyy kielellinen ja ei –kielellinen kommunikaatio, joiden avulla välittyvät ajatukset, asen-teet, mielipiteet, tiedot ja tunteet. Keskustelussa kuin myös haastattelussa osapuolet vai-kuttavat toinen toisiinsa. Tilanteissa ollaan kasvotusten. (Hirsjärvi & Hurme 2007, 42.)

Jari Eskola ja Juha Suoranta (2014, 86) kutsuvat haastattelua vuorovaikutukseksi, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Haastattelulla on siis jokin tietty tavoite ja päämäärä, ja tutkimushaastattelussa se on poikkeuksetta tiedon keruu tutkimusongelman kannalta olennaisilta alueilta.

Haastatteluaineiston keruu tapahtui vuonna 2014 käytäntötutkimuksen tiedonkeruun yhteydessä ja vuonna 2015 loppuvuodesta pro gradu –tutkimuksen yhteydessä. Vuonna 2014 haastattelin neljä sosiaalityöntekijää työpaikallani. Pro gradu -tutkielmaani varten haastattelin lisäksi kahta aikuissosiaalityön esimiestä työpaikallani vuotta myöhemmin. Käytäntötutkimuksen ja pro gradu –tutkielman litteroitua materiaalia kertyi ajallisesti noin kuusi tuntia ja 91 sivua A4 koossa.

Toteutin sosiaalityöntekijöiden ja esimiehien haastattelut yksilöhaastatteluina, käyttäen puolistrukturoitua teemahaastattelumenetelmää. Puolistrukturoidut kysymykset olivat saman sisältöiset sosiaalityöntekijöille ja esimiehille. haastateltavat vastasivat esitettyihin kysymyksiin omin sanoin. (Eskola & Suoranta 2014, 87.) Haastattelun aihepiirit ja teema-alueet olivat etukäteen määriteltä. Vaikka kysymykset olivat etukäteen laadittu ja ne esitettiin samassa järjestyksessä, menetelmästä puuttui strukturoidulle haastattelulle tyypillinen tarkka muoto ja järjestys. Teemahaastattelussa käytettävät teemat takaavat sen, että jokaisen haastateltavan kanssa puhutaan edes jossain määrin samoista asioista. Tarkoitus oli saada haastateltavan ääni kuuluviin. (Mt., 87.)

Sovin jokaisen kanssa henkilökohtaisen haastatteluajan. Haastattelin heidät työpaikallani työpäiväni aikana. Haastateltavat pysyvät nimettöminä. Haastattelussa kiinnitin huomiota siihen mitä ja miten kysyin. Kohtaamisen oli hyvä olla mahdollisimman avoin, silloin haastateltava voi vapaasti valita, miten kysymykseen vastaa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 41.) Haastattelijaa koskee muun muassa vaitiolovelvollisuus. Lähetin osallistujille etukäteen sähköpostia (Liite 1), jossa kerroin tutkimuksen tarkoituksen, miten tulen käsittelemään ja säilyttämään aineistoa, tutkimuksen aikataulun ja mitä he voivat odottaa itse haastattelutilanteelta. Itse haastatteluun varasin aikaa noin tunnin ja nauhoitin sen sanelukoneella. Ennen kysymysten esittämistä osallistujat allekirjoittivat suostumuslomakkeen haastatteluun (Liite 2). Suostumuslomakkeessa ilmoitin myös, että jokaisella haastateltavalla on oikeus tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta, keskeyttää tutkimukseen osallistuminen niin halutessaan.

Ennen ensimmäistä varsinaista haastattelua, testasin haastattelurungon (Liite 3 ja 4) kysymyksien toimivuutta työyhteisöni ulkopuolisella henkilöllä. Haastattelun laadun varmistin litteroimalla haastattelut niin pian kuin mahdollista. Litterointi ei tapahtunut sanasta sanaan, vaan pudotin tekstiä pois aiheeseen kuulumattomasta keskustelusta sekä muut äännähdykset ja merkittämättömät lausahdukset. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 139-140; Eskola & Suoranta 2014, 89-92.)

Kaikki kuusi haastateltavaani olivat sosiaalialan asiantuntijoita. Haastatelluista sosiaalityöntekijöissä kolme oli kelpoisuusehdot täyttävää ja kolme muun kuin sosiaalityöntekijä koulutuksen suorittaneita. Epäpätevistä sosiaalityöntekijöistä kaksi oli sosionomi amk-tutkinnon suorittaneita sekä yksi sosionomi amk-tutkinnon lisäksi vielä ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanut, että sosiaalityön tehtävässä pätevoitynyt sosiaalityöntekijä. Edellisten tutkintojen lisäksi haastateltavilla oli joissakin muussa aineessa kuin sosiaalityössä suoritettuja tutkintoja.

Kaikille haastateltaville tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista. (Eskola & Suoranta 2014, 93). Haastatelluista ei kuitenkaan kieltäytynyt kukaan, vain yksi haastateltavista empi ennen haastattelua, näinkö hänellä olisi mitään uutta annettavaa tai kerrottavaa. Käytin paljon aikaa yksilöhaastattelun haastattelurunkojen (liite 3 ja 4) kysymysten pohjimisessa. Muotoilin kysymyksiä moneen kertaan, siten että ne tuottaisivat mahdollisimman paljon informatiivista tietoa tutkimuskysymyksiini.

4.4 Tutkimusaineiston analyysi

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten käsityksiä siitä, mitä aikuissosiaalityössä tehdyllä muutossosiaalityöllä tarkoitetaan. Teoreettisia lähtöoletuksia tutkimuksessa edustaa näkemys sosiaalityön, aikuissosiaalityön ja muutossosiaalityön määritelmien epäselvyys, jotka ovat antaneet omat raamit analysoida aineistoa muutossosiaalityön tavoitteiden ja kohteiden osalta. Aineiston analyysin tarkoitus on luoda tutkittuun aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Pyrkimyksenä on tiivistää aineisto kadottamatta silti sen sisältämää tietoa. (Eskola & Suoranta 2014, 138.)

Sisällönanalyysi voidaan toteuttaa kolmella tapaa: aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti. Aineistolähtöistä analyysia kutsutaan induktiiviseksi, teorialähtöistä taas deduktiiviseksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108-113.) Olen lähestynyt tässä tutkimuksessa aineistoa aluksi aineistolähtöisesti ja analyysivaiheessa muuttanut sen teoriaohjaavaksi. Tutkimusta tehdessäni mielessäni on ollut alusta saakka tietyt teoreettiset viitekehukset, jotka ovat ohjanneet koko tutkimusasetelmani muotoutumista. Analyysivaiheessa löytämäni Juha Siitosen (1999) voimaantumisteoria on ollut vahvasti mukana analyysissä, mutta en tukeudu pelkästään siihen.

Analyysimenetelmänä käytän tässä tutkimuksessa teoriaohjaavaa analyysiä, johon olen lisännyt analyysikehikon aineistolähtöisen kategorian. Analyysin olen perustanut Juha Siitosen (1999) kehittämän voimaantumisteorian pohjalle ja olen tarkastellut voimaantumista jäsentäviä osapremissejä, jotka ovat päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä disempowerment-kategoria. Olen myös lisännyt empiirisestä aineistostani nousevien teemojen pohjalta aineistolähtöisen kategorian ”kumppanuus ja yhteistyö”. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä edetään aineiston ehdoilla, aivan kuten aineistolähtöisissäkin analyysissä. Ne erottuvat toisistaan siten, miten empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Teoriaohjaavassa analyysistä ne tuodaan ilmiöstä jo tiedettynä. Aineistolähtöisessä analyysissä käsitteet luodaan aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117.)

Teoriaohjaava analyysi on yksi tapa ratkaista aineistolähtöisen analyysin haasteita. Tässä analyysitavassa hyväksytään tiettyjen teoreettisten kytkentöjen olemassaolo, mutta aikaisemman tiedon merkitys ei niinkään ole teoriaa testaava, vaan uusia ajatusuria tuottava. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.) Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee kolmivaiheisena prosessina aineistolähtöisen analyysin tapaan. Prosessiin kuuluu aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä abstrahointi eli käsitteellistäminen. Kun laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysi on tehty, empiirisestä aineistosta on prosessin avulla muodostettu käsitteellinen näkemys tutkittavasta ilmiöstä.

Ennen aineiston varsinaista analyysia purin tallentamani haastattelut tietokoneelle word-tiedostoiksi (paperille). Tämän jälkeen luin litteroidut tekstit moneen kertaan saadakseni pelkistetyn kuvan tekstistä. Pelkistämisen keinoina ryhmittelin litteroitua tekstiä karkeasti jakaen ryhmiin eli koodasin tekstiä. Koodausjärjestelmän luomisessa on hyvä olla teoreettisia ennako-oletuksia, jotta koodaus tukee tutkittavaa ilmiötä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 142-143.)

Ennen analyysin aloittamista minun piti selkeyttää ja tiivistää tekstiä ymmärrettävään muotoon. Yhdistin samaa tarkoittavat asiat samalla koodilla ja samoin sellaiset asiat joilla on yhteinen tekijä. Koodasin tulostettuun tekstiin tekemiäni huomioita ja alleviivaustuseilla alleviivauksia. Koodaus ei ole vielä aineiston analyysiä vaan se on välivaihe, joka mahdollistaa analyysin. (Eskola & Suoranta 2014, 152.) Olen etsinyt tekstistä koodauskehikon avulla voimaantumisteorian keskeisiä käsitteitä (päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot) sekä sisällöllisiä rakenteita ja säännönmukaisuuksia.

Koodauksen lisäksi olen luokitellut litteroitua tekstiä sen mukaan, mitä aineistosta on noussut (Kananen 2014, 109). Olen luokittelun avulla yhdistänyt samaa tarkoittavat käsitteet yhden käsitteen alle tai eri käsitteet yhdistänyt yhden käsitteen alle, siten että ne muodostavat loogisen kokonaisuuden. Esimerkki jälkimmäisestä: minäkäsitys, luottamus, kannustus. Yhtenä analyysivaiheena olen etsinyt aineistosta tyypillisiä kuvauksia, toiminnan logiikkaa (prosesseja, malleja), sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten samanlaisuutta tai erilaisuutta. (Mt., 115; ks. Yin 2009, 136-149.) Aineistosta voidaan löytää erilaisia asioita sen mukaan mitä filteriä eli näkökulmaa käytetään.

Aineiston koodauksen ja luokittelun lisäksi olen tehnyt teemakartan/teemakortiston eli menon kustakin haastattelusta (Eskola & Suoranta 2014, 155). Teemahaastattelun teemat muodostivat jo sinänsä alustavan aineiston jäsenyyksen, josta oli helppo lähteä liikkeelle. Litteroidusta tekstistä keskeisiksi aineistolähtöisiksi teemoiksi nousi: muutos, asiakkaan asema ja osallisuus, työn suunnitelmallisuus, kumppanuus ja verkostotyö. Nämä teemat nousivat esiin sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten haastatteluista. Samoin uusi sosiaalihuoltolaki sekä asiakkaan voimaantuminen. Käsitteet liittyvät keskeisesti tutkimukseeni ja ne esiintyivät toistuvasti haastatteluissa. Luin tekstejä moneen kertaan, jotta kykenin

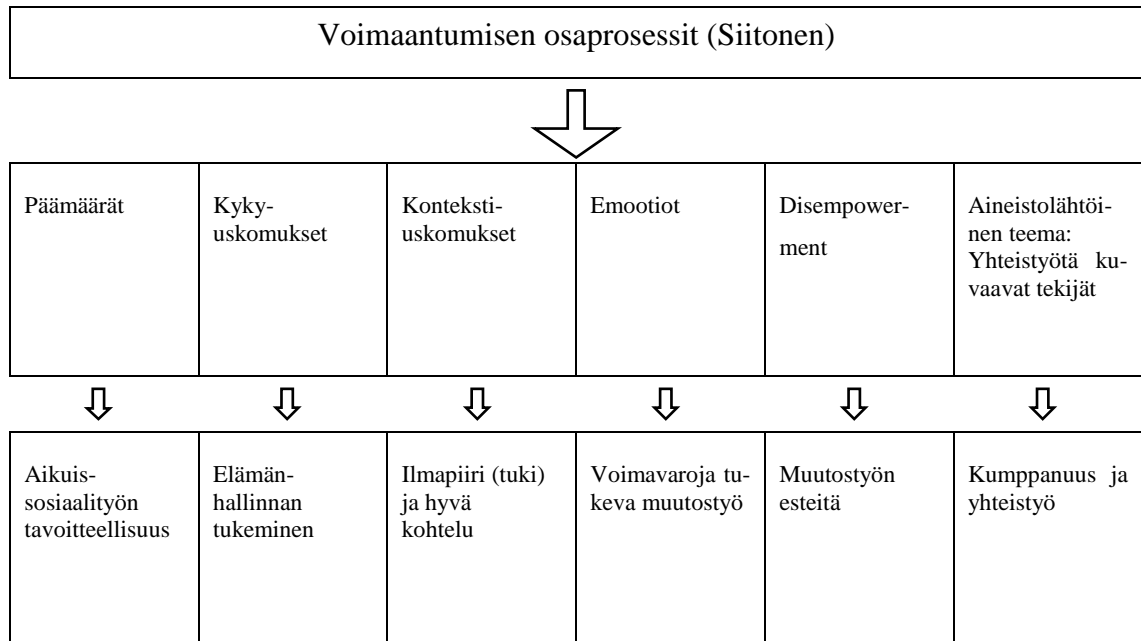
hahmottamaan tutkimuksen kannalta oleelliset, haastatteluja yhdistävät ja useasti toistuvat kokemukset, joiden pohjalta pilkoin ja ryhmittelin aineiston. Muutin alkuperäisen tekstin lyhyeksi lauseeksi, josta ilmenee asiayhteys ja pelkistin sen seuraavaan tapaan.

” Muutossosiaalityön asiakkaan asema on hyvin keskeistä, siihen pitää tähdätä.”
”Tärkeää yhteiset pelisäännöt ja vastuu, joista pidetään kiinni.”
”Asiakkaan motivointi, aktivointi muutosajatteluun.”

Pelkistetyt ilmaukset ryhmittelin alaluokiksi. Edelliseen esimerkkiin sain pelkistetyksi ilmaukseksi asiakkaan asema, yhteistyö ja asiakastyön keinot ja välineet. Jatkoin aineiston luokitteluta ja saaduista alaluokista muodostin pääluokkia eli teemoja. Haastateltavat on numeroitu H1...H6 analyysia ja sen seuraamista helpottamaan. Aineistosta tulee paikantamaan myös läpi edellä esitettyjen luokkien läpikulkevia teemoja. Näistä merkittävin yksittäinen teema on rinnalla kulkeminen. Kasvokkaisuus tai vuorovaikutus teemana paikantui kaikkiin edellä esitettyihin luokkiin. Melkein yhtä keskeiseksi haastatteluissa esiintyi, luottamukseen, työaikaan (resurssit), ja aikuissosiaalityön suuntaan liittyviä ulottuvuuksia.

Tutkimuksen teoriaohjaavat teemat ovat elämänhallinta ja muutostyön toteutus. Voimaantumista edistävästä ja estävästä tekijöistä muodostin analyysikehikon, jota ohjasivat voimaantumisteorian keskeiset kategoriat, joita ovat päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset, emootiot, disempowerment näiden lisäksi aineistolähtöinen kategoria kumppanuus ja yhteistyö.

Analyysitaulukko 1. Voimaantumista edistävät tekijät Juha Siitosen (1999) malliin suhteutettuna.

Varsinainen analyysimetodini on laadullinen teoriaohjaava sisällönanalyysi ja aineiston tematisointi, mutta päädyin analyysin edetessä käyttämään hyödyksi kategorisaatiota. Kategorisoinnissa on pohjimmiltaan kyse luokittelusta (Eskola & Suoranta 2014, 188-189). Luokittelussa tietoa tutkimuskohteesta jäsennellään erilaisiin kategorioihin ja ryhmiin, jotka kuvaavat ja selvittävät kohdejoukon koostumusta tai olemusta. Tiettyihin asioihin ja kategorioihin liitetään kulttuurisesti tietynlaisia toimintoja, kuten itku vauvaan. Näitä kutsutaan kategoriasidonnaisiksi toiminnoiksi. (Mt, 189.) Tutkimuksessani tämä tarkoittaa sitä, että teemoittelun jälkeen kiinnitin enemmän huomiota siihen, minkälaisia kategorioita haastatellut käyttävät puheessaan kyseiseen teemaan liittyen. Kategoria-analyysi toimii tutkielmassani siis aineistoa tarkentavana metodina.

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan yleisesti validiteetin ja reliabiliteetin käsitteillä. Tutkimuksen luotettavuutta on arvioitu sen mukaan, miten tutkimustulokset ovat toistettavissa (reliabiliteetti) ja että on tutkittu sitä, mitä on ollut tarkoitus tutkia (validiteetti). Tutkimuksen reliabelius voidaan todeta esimerkiksi, kun kaksi arvioijaa päätyy samaan

tulokseen. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 185-187.) Reliabiliteetti tarkoittaa mittauksen tarkkuutta, joka tarkoittaa laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysin tarkkuutta ja johdonmukaisuutta. (Mt. 186-189.) Olen pyrkinyt kuvaamaan ja perustelemaan tutkimukselliset valintani mahdollisimman tarkkaan tutkimuksessani. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta kohentaa tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta. Tarkkuus koskee tutkimuksen kaikkia vaiheita. Tutkimustulokset tulevat siis selkeämmiksi ja ymmärrettävämmiksi, kun tekemiset on kerrottu yksityiskohtaisen tarkasti. (Mt., 184.)

Validiteetti kuvaa sitä, miten hyvin tutkimus kuvaa tutkittavaa ilmiötä. Luotettavuuden arvioinnissa voidaan käyttää erilaisia mittaus- ja tutkimustapoja. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 186-187.) Tämä täytyy huomioida esimerkiksi haastattelurungon kysymyksiä laadittaessa, sillä vastaaja voi tulkita kysymykset toisella tavalla, kuin tutkija on alun perin ajatellut. Validius merkitsee myös kuvauksen ja siihen liitettyjen selitysten ja tulkintojen yhteensopivuutta.

Eettinen kestävyys on tutkimuksen luotettavuuden toinen puoli ja se koskee myös tutkimuksen laatua. Ensimmäinen tutkimuksen tekoon liittyvä eettinen kysymys on tutkimusaiheen valinta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 20.) Tutkimusaiheen valinta oli kohdallani helppoa. Aikuissosiaalityöntekijänä ja sosiaalityön maisteriopintojen opiskelijana olen ymmärtänyt, että sosiaalipalveluja on kehitettävä vastaamaan tehokkaammin ja kokonaisvaltaisemmin asiakkaan palvelutarpeita. Työnantajani toiveesta tutkin käytäntötutkimuksen opintojaksolla, miten muutossosiaalityö toteutuu työpaikallani. Koin ehdotetun aiheen itselleni tärkeäksi ja jatkoin sen tutkimista pro gradu- tutkielmassani.

Toinen tutkimuksen tekoon liittyvä eettinen kysymys koskee tutkimustuloksia, eli sitä millaisia tutkimustuloksia tutkija saa tavoitella ja koskevatko ne niin sanottuja vahingollisia seikkoja. Koska tämä tutkimus kohdistuu ihmisiin, tulee heidän kohtelunsa olla asianmukaista. Kolmas eettinen kysymys on se, millaisia keinoja tutkija saa käyttää. Epärehellisyyttä tutkimustyössä tulee välttää kaikissa sen osavaiheissa. (Eskola & Suoranta 2014, 56-57; Hirsjärvi & Hurme 2001, 20.) Tutkijan ei tule luvata enempää tutkimuksen luotettavuuden suhteen kuin hän pystyy käytännössä toteuttamaan.

Aineiston hankinnassa olen toiminut eettisesti hankkimalla asianmukaiset tutkimusluvut työyhteisöni sosiaali- ja terveystalveluiden johtajalta aluksi käytäntötutkimukseen ja sen jälkeen pro gradu -tutkielmaan. Käytän pro gradu -tutkielmassa käytäntötutkimukseen kerättyä aineistoa. Tutkimusprosessi suunniteltiin ja toteutettiin yhdessä työyhteisön kanssa. Käytäntötutkimuksen tutkimusaineiston keräsin haastattelemalla aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöitä. Täydensin ja syvensin pro gradu -tutkielman aineistoa haastattelemalla kahta organisaationi esimiestä.

Tutkimusetiikkaa ja itsemääräämisoikeutta kunnioittaen lähetin esimiehilleni saate- ja suostumuskirjeet (Saatekirje liite 1 ja Suostumuskirje liite 2). Kirjeissä pyysin heiltä lupaa haastatteluun ja toin selkeästi esille, että tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja osallistuminen oli mahdollista keskeyttää. Haastateltavalla on mahdollisuus osallistua haastatteluun vain haluamallaan tavalla ja haastattelutilanteessa jättää vastaamatta kysymyksiin. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 19-20.) (Rauhala & Virokannas 2011, 241.)

Testasin nauhurin tallenteiden kuuluvuuden ennen haastattelua. Haastattelun laadun ja luotettavuuden varmistin litteroimalla nauhoitetut haastattelut heti haastattelun jälkeen. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 184-185.) Haastateltavilta ei ole pyydetty henkilötietoja. Henkilöt on merkitty H1, H2, H3 ja H4. Aineisto on säilytetty siten, että ulkopuoliset eivät ole voineet päästä siihen käsiksi. Litteroidut haastattelut ja anonymisoitu aineisto on muistitikulla lukollisessa kaapissa.

Työtoverien haastattelu on eettinen kysymys ja mietin ennen haastatteluiden aloittamista, miten työtoverini suhtautuisivat roolini tutkijana. Tutkijan rooliin heittäytymien kesken työpäivän tuntui aluksi hämmentävältä ja haasteelliselta. Pyrin ennen haastattelua luomaan luottamuksellisen ilmapiirin. Halusin haastateltavani ymmärtävän, että minua kiinnosti hänen näkemyksensä ja kokemukseensa muutossosiaalityöstä, tehtäväni ei ollut arvioida tai arvostella. Koin tutkijaroolin muodostamista helpottaneen sen, että useimmalla haastateltavillani oli ollut lähimenneisyydessä vastaavanlaisia kokemuksia opiskelijanrooliin asettumisesta kuin minulla nyt. Koen aikuissosiaalityön roolin ja työkokemukseni auttaneen haastattelun onnistumisessa ja luottamuksen syntymisessä. Eettisinä periaatteina ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa mainitaan tärkeimpinä informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 19-20.)

Pohdin myös tutkimuksen luotettavuutta. Minun on kiinnitettävä tutkijana huomiota siihen, että pysyn tutkijan roolissa puolueettomana. Tutkimuksessa tulee pyrkiä mahdollisimman puolueettomaan aineiston analyysiin, ettei siihen vaikuta tutkijan oman suhde tarkasteltavaan ilmiöön kuten oma ammatti ja tutut haastateltavat. Olenko pyrkinyt ymmärtämään ja kuulemaan tiedonantajia itsenään vai olenko suodattanut tiedonantajan kertomuksen oman kehykseni läpi? (Hirsjärvi & Hurme 2001, 189.) Työskentelin tutkimusta tehdessäni aikuissosiaalityössä, joten minulla on kokemusta tutkittavasta aiheesta. Olen kuitenkin huomioinut sen, että tiedonantajien valinta ei ole ollut sattumanvaraista, vaan olen perustanut valintani kokemustietoon. Valitsemani haastateltavat tietävät tutkittavasta ilmiöstä paljon ja heillä on omakohtaista kokemusta siitä. (Eskola & Suoranta 2014, 209-213.) Samalla täytyy kuitenkin muistaa, että laadullinen tutkimus on aina luonteeltaan tulkinnallista, tutkijana olen tutkimusasetelman luoja ja tulkitsija. (Mt., 211.)

5 MUUTOSSOSIAALITYÖ

Sosiaalityö on pitkäjänteistä ja muutokseen tähtäävää työskentelyä yhdessä asiakkaan kanssa. Tehtävänä on parantaa asiakkaiden hyvinvointia ja elämänhallintaa, uskoa siihen, että hän voi omilla päätöksillä ja ratkaisuilla vaikuttaa mitä hänelle tapahtuu. Onko sosiaalityötoimistossa mahdollista kohdata asiakas, vaikka lyhyesti ja saada aikaan muutosta hänen tilanteessaan? Sosiaalityöntekijän tehtävänä on auttaa asiakkaita ja edistää heidän voimaantumistaan. Tutkin muutossosiaalityötä aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden ja esimiesten haastattelujen pohjalta. Analyysin olen perustanut Juha Siitosen (1999) kehittämän voimaantumisteorian pohjalle ja tarkastellut voimaantumista jäsentäviä osaprosesseja, jotka olen esitellyt luvussa 3.0. Osapremissejä ovat päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset sekä emootiot. Siitosen laatiman luokituksen rinnalle olen ottanut käyttöön hänen nimeämänsä kategorian disempowerment. Olen myös lisännyt empiirisestä aineistostani nousevien teemojen pohjalta aineistolähtöisen kategorian ”kumppanuus ja yhteistyö.”

Osa teemoista jakaantuu myös alateemoihin. Teemat ovat jonkin verran päällekkäisiä, ne eivät asettuneet pääluokkien alle täysin vaivattomasti lähinnä siitä syystä, että samaa myönteistä muutosta voidaan katsoa useammasta näkökulmasta. Aineisto-otteet voisivat hyvin sopia myös jonkin toisen teeman alle. Suunnitelmallinen sosiaalityö voidaan nähdä sekä päämääriin ja tavoitteelliseen sosiaalityöhön liittyvänä muutoksena, mutta sitä voidaan tarkastella myös voimavaroja lisäävänä muutostyönä. Tarkastelu kohdistuu muutossosiaalityöhön siihen työskentelyyn, joka toteutuu työntekijän ja asiakkaan välisenä työskentelynä.

5.1 Aikuissosiaalityön tavoitteellisuus

Siitosen voimaantumisteorian yksi kategoria on päämäärät. Siitosen päämääräkatégorian olen erottanut alaluokiksi tavoitteellisuus ja itsemäärääminen.

”Aikuissosiaalityön työntekijät pyrkivät muutokseen niitten asiakkaitten kanssa joita heillä on. Työtehtävänään ohjaus ja neuvonta elämänhallinnan

tukeminen. Se asiakaskunta, joilla on tietyillä alueilla problematiikka. (H6, E).”

Tutkimuspaikkakunnallani aikuissosiaalityön työntekijöiden tarkoituksena on tukea ja auttaa asiakkaita parantamaan elämäntilannettaan muun muassa taloudellisen tuen turvin. Työntekijöiden tehtävänä on toimeentulotuen, oikein kohdennettujen palveluiden ja suunnitelmallisen muutostyön keinoin auttaa asiakkaita pärjäämään heille mieluisamassa elinympäristössä tuttuun ihmisten parissa. Aikuissosiaalityön tavoitteena on yhdessä asiakkaan kanssa löytää muutostyössä hänen voimavarat ja tavat selviytyä arjessa itsenäisesti. Aikuissosiaalityön toimintatehtävänä on huolehtia kuntalaisten hyvinvoinnista, perusturvallisuudesta ja toimeentulotuesta lisäksi tarjota edellytykset elämönhallintaan ja itsenäiseen selviytymiseen. Sosiaalialan ammattihenkilöstön työ jakautuu sosiaalityöhön, sosiaalihojaukseen ja neuvontaan sekä hoiva- ja huolenpitotehtäviin. Jokainen osa-alue tuottaa toisiaan täydentävää osaamista sosiaalialan käytäntöihin.

5.1.1 Tavoitteellisuus

Tässä tutkimuksessa tavoitteellisuudella tarkoitetaan sitä, kun sosiaalityöntekijä yhdessä muun sosiaalialan ammattihenkilöstön kanssa käyttää osaamistaan tarkoituksen mukaisella tavalla asiakkaan hyödyksi ja eduksi. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on turvata asiakkaalle laadukkaat ja vaikuttavat sosiaalipalvelut. Tavoitteelliseen asiakasprosessiin kuuluu asiakkaan palvelutarpeen arviointi, palvelusuunnitelma, toteutus, vaikutusten arviointi sekä asiakkuuden päättäminen. Lähtökohtana ovat aina asiakkaan, perheen, ryhmän tai yhteisön tarpeet ja sosiaalialan ammattieettiset periaatteet.

”Muutossosiaalityö on sosiaalityöntekijän tekemää työtä, jossa pyritään yhdessä asiakkaan kanssa päästä asiakkaan asettamiin tavoitteisiin elämäntilanteen parantamiseksi. (H6, E).”

Aikuissosiaalityön esimiehillä oli vahva näkemys siitä, että tutkimuskohteessa haastattelemani sosiaalityöntekijät toteuttivat ammatillisesti toimien (teoria, tieto kokemus) muutossosiaalityötä työssään. Heidän mielestä se kuuluu sosiaalityöntekijän perustehtävään. Sosiaalityöntekijöille ohjautuvat ne asiakkaat, joilla on ongelmia monella elämänalueella; häätö, päihde- ja mielenterveysongelmia. Ongelmat voivat johtua esimerkiksi pitkäaikais-

työttömyydestä. Sosiaalityöntekijät motivoivat asiakkaita toimintavoiman ja -kyvyn palauttamisessa, aluksi taloudellisesti ja sitten suunnitelmallisen muutostyön avulla. Tavoitteellinen sosiaalityö aloitetaan laatimalla asiakkaan kanssa yhdessä palvelusuunnitelma, yhteisesti sovitut tavoitteet ja päämäärät muutoksen saavuttamiseksi.

”Näkisin, että sosiaalityöntekijä on se, joka on asiakkaan prosessin omistaja ja viime kädessä hän kantaa vastuun. Sosiaaliohjaaja toteuttaa asiakkaan kanssa suunnitelmaa. (H1, S).”

Onnistuakseen tavoitteellisen asiakastyön on oltava saumatonta ja edettävä toivotusti. Työskentelyn edellytyksenä on asiakkaan halu sitoutuminen muutostyöskentelyyn. Ilman asiakkaan sitoutumista ei tapahdu muutosta. Asiakasprosessin vetäjäksi tulee nimetä vastuhenkilö. Aikuissosiaalityössä prosessin vetäjä on sosiaalityöntekijä. Hän toimii yhteistyössä asiakkaan sekä prosessiin osallistuvien muiden henkilöiden ja tahojen kanssa ja ohjaa asiakkaan tarvittaessa eteenpäin esimerkiksi sosiaaliohjaajalle.

Sosiaalityöntekijä nappaa ne asiakkaat joilla on vaikeampia ja monialaisia ongelmia. Kyllä sosiaaliohjaajilla on muutostyötä, mutta kapeammalla sektorilla. Ehkä se on muutossosiaaliohjausta. (H6, E).”

Sosiaalityöntekijän asiakkaiksi ohjautuvat ne joilla on ongelmia elämän eri aluilla esimerkiksi velkaa, peli-, ja päihdeongelmia. Asiakkaita joiden ongelmat eivät ratkea toimeentulotuella vaan he tarvitsevat pitempiketoista muutokseen tähtäävää sosiaalityötä. Mikäli asiakastyöskentely on enemmän korjaavaa työtä esimerkiksi jalkautumista yhdessä asiakkaan kanssa verkostoihin tai ohjausta ja neuvontaa siirtyy asiakkuus sosiaaliohjaajalle. Aikuissosiaalityössä eri ammattiryhmien tehtävät ja vastuut määrittyvät heidän ammatillisen osaamisensa ja koulutuksensa mukaan, niin kuin sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuudesta annettu laki (287/2016) edellyttää.

Kyllä muutossosiaalityötä tekevät palveluohjaajatkin, kun he tapaavat asiakkaita. Se, on vuorovaikutteinen tapaaminen. Sosiaaliohjaajat pystyvät arvioimaan mihin palveluun asiakas tulee ohjata. Kun asiakas pääsee keskustelemaan jonkun kanssa, on se jo sysäys muutossosiaalityöhön. (H5, E).”

Esimiesten näkemyksen mukaan kaikki sosiaalitoimistossa tekivät muutostyötä. Sosiaaliohjauksella sosiaalitoimistossa tarkoitetaan sosiaali- ja terveysalan sosionomi AMK- tai YAMK -tutkinnon suorittaneen ammattihenkilön toimintaa, jossa ominaista on tunnistaa asiakkaan elämäntilanne sekä hänen voimavarojensa ja kykynsä eri osa-alueet. Sosiaaliohjaajan tehtävänä on motivoida, ohjata ja neuvoa asiasta oikein kohdennettuihin palveluihin ja tuntea sosiaalivakuutusjärjestelmä. Etuuskäsittelijän tehtävänä tutkimuspaikkakunnallani vuosina 2014-2015 oli käsitellä perustoimeentulotukihakemukset sekä tehdä ohjeistuksen mukaan täydentävää toimeentulotukea, ohjata huoli-ilmoitukset, että systemaattista työskentelyä vaativat asiakkuudet sosiaaliohjaajille ja sosiaalityöntekijöille.

”Lähtökohtana on se, että asiakas sanoo, mitä hän tarvitsee. Mietitään yhdessä asiakkaan kanssa erilaisia vaihtoehtoja, miten tavoitteet saavutetaan ja päästään määränpäähän. (H3, S).”

Miten tukea asiakasta onnistuneessa muutoksessa? Tavoitteellisen sosiaalityön onnistumisen edellytyksenä on asiakkaan oma halu muutokseen ja asetetut päämäärät. Tämän jälkeen sosiaalityöntekijä ja asiakas pohtivat ja kirjaavat ylös palvelusuunnitelmaan, miten ne saavutetaan (keinot/tavoitteet) ja toteutetaan. Asiakkaan on hyvä asettaa itselle tulevaisuuteen sijoittuvia unelmia ja tavoitteita ja miettiä miten saavuttaa ne. Ilman asetettua tavoitetta ei tapahdu muutosta. Suurten päämäärien saavuttamiseen tarvitaan yleensä lukuisten pienempien välipäämäärien saavuttamista sekä voimakas halu saavuttaa asetetut tavoitteet ja päämäärät.

”Muutossosiaalityötä lähdetään tekemään pienin askelin. Käydään ensiksi se keskustelu siitä, mitä mieltä asiakas on omasta elämästään? Miten arvokkaaksi hän kokee sen ja mitkä olisivat ne ensimmäiset asiat, jotka hänen pitäisi saada kuntoon, jotta asiakkaan elämä tuntuisi ja muuttuisi paremmaksi? Muutoksen myötä asiakas voisi piristyä ja miettiä sitä, että tämä tuntuu hyvältä. Sitä kautta asiakas voimaantuu ja jaksaa yrittää pikkuhiljaa pienin askelin muutosta elämässään. (H4, S).”

Henkilökohtaiset päämäärät ovat ajatuksia toivotuista tai ei-toivotuista tiloista tai tulokista, jotka ihminen haluaisi saavuttaa tai välttää (Ford 1992, 83, 249; vrt. Järvillehto 1994, 28, 115). Juha Siitosen voimaantumisteorian (1999) mukaan voimaantumisen osaprosesseilla on keskeinen tehtävä halu päämäärien asettamisessa ja päämääriin pyrkimisessä.

Niin myös aikuissosiaalityössä asettamalla päämääriä esimerkiksi asumisen, talouden hallinnan, koulutuksen tai päihdekuntoutuksen hoitamiseen.

”Tärkeätä on pystyä motivoimaan asiakas esimerkiksi lyhyelle kurssille tai johonkin toimintaan ja sillä tavoin hänen sosiaalinen elämä vilkastuu ja hän saa kontakteja. Ihmisten on tärkeätä olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa, jotta syrjäytymistä ei tapahdu. (H5, E).”

Muutokseen tähtäävässä tavoitteellisessa sosiaalityössä sosiaalityöntekijän tehtävänä on motivoida asiakasta. Sosiaalityöntekijää voi kannustaa asiakasta puhumaan itse muutoksen puolesta tunnistaa asiakkaan muutoksen suuntaiset ilmaukset (muutospuhe) ja vahvista niitä. Esimerkiksi jos asiakas haluaa lähteä opiskelemaan, sosiaalityöntekijä tukee häntä siinä etsimällä ja esittelemällä asiakkaalle erilaisia koulutusvaihtoehtoja ja -paikkoja. Konkreettisella toiminnalla voidaan suunnata asiakkaan huomio kohti tulevaa muutosta. Sosiaalityöntekijä pyrkii saamaan asiakkaan ymmärtämään, mikä ero on nykyisen ja toivotun tilan välillä. Asiakkaan on hyvä pohtia mitä eroa tai hyötyä on olla esimerkiksi juomatta joka päivä. Sosiaalityöntekijä antaa asiakkaalle tarvittaessa neuvoja ja antaa palautetta. Asiakkaan päämäärien asettamisen perustan keskeisiä käsitteitä ovat muun muassa vapaus, itsemäärääminen, valinnanvapaus, vapaa tahto, itsesäätely, tarpeet, halut, intellit, arvot, odotukset ja hyväksyntä. (Siitonen 1999, 119.)

5.1.2 Itsemäärääminen

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa yksilön oikeutta määrätä omasta elämästään ja oikeutta päättää itseään koskevista asioista. Asiakas voi itse päättää millä keinoin hänen tulevaisuuteen asettamiin tavoitteisiin päästään (tilannearvio, aktiivointi- ja palvelusuunnitelma). Suuremman päämäärän saavuttamisen avuksi on hyvä asettaa välipäämääriä. Omien valintojen tekeminen antaa asiakkaalle uskoa omaan kykyihin ja uskoa tavoitteen saavuttamisesta. Näin päämäärillä ja voimaantumisella on keskinäinen suhde. Juha Siitosen (1999) mukaan päämäärien asettamisessa ja päämääriin pyrkimisessä tarvittava voimantunne on yhteydessä ihmisen omaan kokemuksiin ja uskomaan ympäröivän kontekstin tarjoamista mahdollisuuksista. (Mt.,1999, 120).

”Asiakas itse hakeutuu palveluun ja kokee tarvitsevan sitä. Hän kokee saavansa siitä jotain hyötyä ja arvoa. Se ei ole ulkoa päin vaadittu tapaaminen vaan että se on asiakkaan oma toive olla läsnä ja halu tuoda omat tarpeet esille sosiaalityössä. (H6, E).”

Voimaantumisen kokemisen kannalta tärkeää on saada toimia sellaisissa olosuhteissa, joissa ihminen kokee omien voimavarojensa vapautumisen tunnetta (mm. Robinson 1994). Asiakkailta on mahdollisuus itsenäisesti vaikuttaa omien päämäärien asettamisessa ja olosuhteiden järjestämisessä, esimerkiksi taloudellisin (toimeentulotuki) keinoin tai pitemmän tähtäimen suunnittelulla (aktivointisuunnitelma) esimerkiksi työllistymisessä. Positiivisessa ympäristössä ihminen voi vapaasti ja aktiivisesti toimia omien päämääriensä mukaisesti ja samalla ottaa vastuun omista teoistaan ja kehityksestään, mutta myös yhteisistä päämääristä ja yhteisestä hyvinvoinnista (Siitonen 1999, 121).

”Sosiaalityön keinoin koko sosiaalityön palveluvalikkoa käyttäen ja sieltä sitten etsitään asiakkaalle, miten hänen elämänsä voitaisiin saada laadukkaammaksi, miten hän pystyy osallistumaan ryhmiin tai hakemaan työpaikkoja tai koulutuspaikkoja. (H5, E).”

Aikuissosiaalityössä asiakkaan valinnanvapaus ei ole niin laajaa kuin esimerkiksi kuntoutuksessa tai aktivointisuunnitelman teossa, missä asiakas voi vapaasti miettiä esimerkiksi mieluisinta tulevaisuuden opiskelupaikkaa.

”Asiakas itse hakee muutosta, me ollaan vain tukena ja turvana. (H4, S).”

Sen sijaan asiakkaalla on mahdollisuus itse valita, haluaako muutosta ja jos haluaa, häntä tuetaan siinä. Asiakastyöskentelyssä otetaan huomioon asiakkaan elämänarvot ja tavoitteet. Hänelle tarjotaan mahdollisuus käyttää aikuissosiaalityön palveluja ja jos asiakasta ei pysytä tukemaan aikuissosiaalityön keinoin hänet ohjataan niiden palveluiden pariin, joissa voidaan. Parhaimmillaan asiakkaan omat valinnat luovat työntekijän ja asiakkaan välille arvostavan, luottamuksellisuuden ja ennakkoluulottoman ilmapiirin. Samalla positiivisen latauksen ja sisäisen voimantunteen vahvistumisen myötä asiakkaan oma vastuunottamisen ja kontrollin tunne kasvaa ja asiakas yrittää parhaansa (sitoutuminen). Vapaus on merkityksellinen sisäisen voimantunteen rakentumisen alkuvaiheesta alkaen, ja vapaus on myös läheisessä yhteydessä toisiin sisäisen voimantunteen kategorioihin erityisesti kontekstiin, ilmapiiriin, myönteisyyteen ja vastuuseen (Siitonen 1999, 64).

”...se on hyvinkin mielekäs työote, se on asiakaslähtöistä työskentelyä, se on hyvin palkitsevaa. (H4, S).”

Esimiesten ja sosiaalityöntekijöiden mielestä muutossosiaalityön ja voimaantumisen avulla asiakkaalla oli mahdollisuus vaikuttaa elinolosuhteisiin ja saavuttaa haluamiaan asioista. Esimiesten näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus työnku-
van ja resurssien puitteissa asiakaslähtöiseen prosessiin. Aikuissosiaalityön yksi keskei-
simmistä työvälaineistä on toimeentulotuki suunnitelmallisen sosiaalityön lisäksi. Haas-
tatteluun osallistuneet esimiehet sekä sosiaalityöntekijät käsittivät tutkimuksen kohteena
olevan aikuissosiaalityön aikuisten parissa yhdessä tehtäväksi muutostyöksi, vauvasta
vaariin. Tutkimuspaikkakunnalla aikuissosiaalityön asiakkaita ovat täysi-ikäiset (18 v.),
lapsiperheet ja kaikki ikään katsomatta. Paikkakunnalla ei ole erikseen vanhussosiaali-
työntekijää. Aikuissosiaalityön tehtäviin kiinnittyvät tiiviisti erilaiset tilannearviot, suun-
nitelmat, asiakaskertomukset, ohjaus, neuvonta, prosessimaisuus, kokonaisvaltaisuus,
muutos, aktivointi ja toimeentulotuki.

*”Aikuissosiaalityön yksi näkyvä työväline on toimeentulotuki, on aina ollut perinteisesti. Näkisin, että taloudellisten olosuhteiden selvittämien on eh-
dottoman tärkeää. Muutossosiaalityö ei tarkoita sitä, että sosiaalityönteki-
jän täytyy tehdä se itse kaikki ja olla käyttämässä sitä. Hän voi asiakkaan
kanssa todeta, että tähän tarvitaan taloudellista tukea ja tarkistaa onko
asiakas hakenut toimeentulotukea ja sitten hän voi ohjata asiakasta teke-
mään hakemuksen joka käsitellään siellä etuuskäsittelyssä ja saa sitä kautta
taloudellisen puolen korjauksen tai ainakin välttämättömään elämiseen riit-
tävät rahat. (H5, E).”*

Toimeentulotuki nähtiin muutossosiaalityön yhtenä välineenä. Tutkimuskohteessani pe-
rustoimeentulotuen käsittelyä oli hiljattain siirretty pois sosiaalityöntekijöiltä. Täydentä-
vän ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisen säilyessä edelleen sosiaalityöntekijöi-
den vastuulla. Tavoitteena oli toimeentulotuen eriyttäminen sosiaalityöstä niin, että vain
yksilökohtaista arviointia ja harkintaa vaativa toimeentulotukityö olisi sosiaalityönteki-
jöillä. Asiakastyöstä saatu vuosien fakta, kokemus ja hiljainen tieto tukivat tätä ajattelua.
Samaan tulokseen tuli myös Leila Kankainen (2012, 40) tutkimissaan aikuissosiaalityön
hankeraporteissa. Toimeentulotuki määriteltäisiin selkeästi ja vain rajatusti asiakastyön
osana käytettäväksi sosiaalityön työvälaineeksi ja sosiaalityöntekijät keskittyisivät inten-
siiviseen, muutosta tavoittelevaan asiakastyöhön. (Mt., 49, 77.)

”Muutossosiaalityössä sosiaalityöntekijän pääasiallisena tehtävänä ei ole selvittää saisiko asiakas toimeentulotukea. Hänen työssään tärkeintä on tietää, että asiakkaalla on hänelle kuuluva taloudellinen tuki ja ensisijaiset etuudet kunnossa. Ja tieto siitä, että ne ovat hoidossa jossakin. Kaikki muu on sitä muutossosiaalityötä ja tehtävän kenttään kuuluvaa. Kun toimeentulotuki siirtyy kelaan, sillä ei saa olla merkitystä muutossosiaalityöhön. (H5, E).”

Tämän tutkimuksen perusteella esimiesten ja sosiaalityöntekijöiden mukaan tavoitteellisen sosiaalityön toteuttamisen edellytyksenä on se, että toimeentulotuki on sosiaalityöntekijöiden yksi työväline muiden joukossa, ei päätehtävä. Asiakkaalle se on yksi itsemääräämisen väline taloudellisen tilanteen parantamisessa ja arjessa selviytymisessä. Toimeentulotuen eriyttäminen etuuskäsittelyyn mahdollistaa asiakastyön tekemistä ja siihen paneutumista. Toimeentulotuen määrittäessä sosiaalityön työvälineeksi sosiaalityöntekijät voivat vahvemmin toimia sosiaalityön omista lähtökohdista ja vastata näkemiinsä palvelutarpeisiin käyttäen toimeentulotukea asiakkaan voimaantumisen tukena. Kahdella esimiehellä oli selkeä näkemys siitä, että sosiaalityöntekijät toteuttivat työssään muutossosiaalityötä. Toimeentulotuen siirto Kelaan 2017 ei heistä muuttaisi tilannetta. Toisin sanoen Kelaan siirto ei muuttaisi heidän käsitystään siitä, etteikö muutostyötä jo toteutettaisi aikuissosiaalityössä. Yhden sosiaalityöntekijän mielestä muutossosiaalityöhön ei ollut tutkimusta tehtäessä tarpeeksi aikaa toimeentulotukipainotteisen työn ja resurssipulan vuoksi.

5.2 Elämänhallinnan tukeminen

Seuraavaksi selvitettiin, miten sosiaalityöntekijät toteuttivat muutossosiaalityötä. Lähestyn aihetta Juha Siitosen voimaantumisteorian kategorian kykyuskomusten kautta. Kykyuskomukset ovat arvioita siitä, voiko yksilö (minäkäsitys) saavuttaa asettamiaan tavoitteita ja päämääriä. Minäkäsityksen voi sijoittaa useampaan kategoriaan. Kykyuskomus on arvio menneisyydestä, nykyisyydestä, tulevaisuudesta, omista odotuksista ja toisten suhtautumisesta itseen ja omiin kykyihin (Siitonen 1999, 129).

Martin Ford (1992) ja Juha Siitonen määrittelevät kykyuskomukset kunkin ihmisen henkilökohtaisiksi näkemyksiksi siitä, onko ihmisellä taito toimia tehokkaasti ja selviytyä eteen tulevista haasteista. Ihminen arvioi kykeneekö saavuttamaan asettamansa päämäärät ja onko hänellä itsellä siihen tarvittavat ominaisuudet. Kykyuskomukset perustuvat suurelta osin ihmisen omaan kokemukseen, tunteeseen tai tietämykseen. Myös ulkoiset tekijät vaikuttavat uskomuksiin ja niiden arviointiin. Kykyuskomukset ovat ennusteita, jotka toteuttavat itseään, ne joko innostavat tai estävä innostumasta. (Siitonen 1999, 130.) Ihmisestä itsestä lähtevä voimaantumisen prosessi liittyy kiinteästi minäkäsityksen pohdintaan ja siihen mikä merkitys sillä on ihmisen käsityksestä itsestä ja omista kyvyistä. Kykyuskomuksilla on vaikutusta ihmisen voimaantumiseen ja hyvinvointiin. Voimaantunut asiakas kykenee tekemään elämässään muutoksen helpommin luottaessaan itseensä itsetunnon kasvaessa.

5.2.1 Interventio

Sosiaalityöntekijän kykyuskomuksiin ja ammattitaitoon liittyy taito valita sopiva interventio ja oikeat tukitoimet. Interventiolla pyritään saamaan aikaan vaikutus ja muutos asiakkaan elämäntilanteessa muutos parempaan suuntaan. Beulah R. Comptonin ja Burt Galawayn (1994, 10) mukaan interventio on harkittu ja suunniteltu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän toiminto jonkin ongelman ratkaisemiseksi kuten esimerkiksi asiakkaan pelitai päihdeongelman. He mieltävät ongelman selvittelyn ja tavoiteasettelun interventioista erillisiksi osioiksi sosiaalityön prosessia.

”Lähtökohtana on se, että asiakas sanoo, mitä hän tarvitsee. Sosiaalityöntekijä miettii yhdessä asiakkaan kanssa erilaisia vaihtoehtoja, miten ne saavutetaan ja päästään määränpäähän. (H5, E).”

Pamela Trevithick (2000, 20) tarkoittaa interventiolla suoraa toimintaa tai sosiaalityön panostusta, joka perustuu tilanteen ja ongelman tulkintaan ja joka voi sisältää myös palvelujen tarjoamista tai ympäristöön (kuten organisaatioon) vaikuttamista asiakkaan eduksi. Tutkimuksen aikuissosiaalityön esimiehillä oli paljolti sama näkemys kuin Trevithickillä muutossosiaalityön sisällöstä. Asiakkaille oli järjestetty mahdollisuus vaikut-

taa organisaatiotasolla omiin asioihin esimerkiksi asiakasraadissa, joka kokoontui muutamana kerran vuodessa. Lisäksi tutkimuspaikkakunnallani oli joka maanantai avoin asiointiaika, jolloin asiakkaat pystyivät asioimaan työntekijöiden luona ilman ajanvarausta.

5.2.2 Elämänhallinta

Aikuissosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden yhtenä keskeisenä tehtävänä on tarjota asiakkaille edellytykset elämänhallintaan, arjessa selviytymiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Määrittelen elämänhallinnan itsetuntemukseen perustuvaksi kyvyksi asettaa tavoitteita ja saavuttaa niitä. Se koostuu oman elämän ja pyrkimysten arvioinnista, toiminnan suunnittelusta ja kyvystä saavuttaa päämääriä. Aikuissosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden yhtenä tehtävänä on tarjota asiakkaille edellytykset elämänhallintaan ja arjessa selviytymiseen syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Elämänhallinnan parantamisella tarkoitetaan ihmisen hyvinvoinnin parantamista. Ihminen itse pystyy vaikuttamaan omaan elämäänsä ja itseään koskeviin päätöksiin. Ihmisen hyvinvointi muodostuu elintasosta, elinoloista, elämänlaadusta ja omasta käyttäytymisestä suhteessa ympäristöön. Hyvinvointi paranee, kun ihmisen uskoo omiin kykyihin ja saa itseluottamusta. Itseluottamuksen myötä minäkuva kohenee ja tyytyväisyys itseensä kasvaa esimerkiksi peliongelmaisen joka on pystynyt vähentämään pelaamista. Tämän myötä sosiaalityöntekijän asiakkaan henkilökohtainen itsetunto ja vastuullisuus kohenee, itsenäiset ratkaisut saavat aikaan positiivista muutosta ja ihmisen on helpompi hallita omaa elämää.

”Muutossosiaalityö on asiakasta vahvistavaa ja voimaannuttavaa työtä. (H6, E).”

Tutkimuksessa aikuissosiaalityön esimiehet sekä sosiaalityöntekijät pitivät asiakkaan elämäntilanteen hallintaa ja elämänlaadun parantamista muutossosiaalityön keskeisenä tavoitteena ja päämääränä. Kirsi Juhila (2006) toteaa, että elämänhallinta on käsite, jolla kuvataan sitä lopullista tavoitetta, johon syrjäytyneiksi luonnehdittujen ja ryhmien yhteiskuntaan liittämiseksi pyritään. Toisin sanoen autetaan asiakasta tulemaan toimeen ilman sosiaalityötä itsenäisesti voimaantuneena kansalaisena.

”Muutossosiaalityö on sosiaalityöntekijöiden tekemää työtä, jossa pyritään yhdessä asiakkaan kanssa asetettuihin tavoitteisiin hänen elämäntilanteen parantamiseksi. (H6, E).”

Käsitteenä elämänhallinta on moniulotteinen. Elämänhallinnan tavoitteena on parantaa asiakkaan sen hetkistä elämätilannetta siten että tilanteella olisi mahdollisimman pitkä jatkumo. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on auttaa asiakasta normalisoimaan asiakkaan elämä. Elämänhallinta on käsite, joka sulkee sisäänsä kaikki ihmisen elämän osa-alueet: työn, sosiaalisen aseman, asumisen, perhetilanteen, terveyden työkyvyn ja muut elämisen voimavarat. Elämänhallinta jaetaan ulkoiseen ja sisäiseen elämänhallintaan (Roos 1988, 207).

”Muutos ei onnistu, jos asiakas ei itse edistä omaa asiaansa (H2, E).”

Ulkoisessa elämänhallinnassa ihmisen itse hallitsee elämäänsä ja itsestä riippumattomat tekijät eivät vaikuta elämään. Ihmisen yhteiskunnalliset hyväksytyt ulkoiset puitteet ovat kunnossa: perhe, työ, toimeentulo, asuminen ja toimiva arki. Sisäinen elämänhallinta viittää ihmisen omaan kykyyn pitää elämä hallinnassa silloinkin, kun elämässä tapahtuu poikkeavia tapahtumia joihin ei itse voi vaikuttaa (Juhila 2006, 61 & Vilma Hänninen 1999). Ilman asiakkaan omaa tahtoa ja halua muuttaa elämäänsä haittaavia tekijöitä ei tapahdu muutosta. Sosiaalityöntekijä ei voi tehdä sitä yksin asiakkaan puolesta. Taloudellisiin asioihin hän voi vaikuttaa, mutta se ei riitä, jos asiakas ei ole sitoutunut oman elämäntilanteen parantamiseen.

”Korostan nimenomaan silloin kun lähdetään tekemään ns. muutossosiaalityötä se tehdään siltä pohjalta, minkä asiakas kokee muutoksen tarpeeksi omalla kohdallaan. (H5, E ja H6, E).”

Elämänhallinta on tunne siitä, että asiakas ohjaa itse elämänsä kulkua ja pystyy vaikuttamaan itseensä koskeviin päätöksiin mahdollisimman hyvin. Elämänhallintaan sisältyy henkisiä voimavaroja, joiden avulla voi selviytyä vastoinkäymisistä, stressistä ja kiireestä. Toisaalta elämänhallinta on taitoa sopeutua muutoksiin, uskoa omiin kykyihinsä ja kykyä nähdä elämä mielekkäänä. Muutoksen aikaan saamiseksi tehdään asiakkaan elämään väliintulo, interventio sosiaalityön keinoin.

5.2.3 Asiakslähtöinen työote

Aikuissosiaalityössä asiakkaan osallisuutta tukee asiakslähtöinen työote. Asiakas on työskentelyn keskiössä, muttei passiivisena osallistujana.

”Asiakstapaamisessa asiakas tuo esille omia näkökulmia ja halua muuttua (H3, S).”

Sosiaalityöntekijän tehtävä on aktivoida asiakas arvioimaan omaa elämäntilannettaan eri näkökulmista, eikä niinkään pitää asiakasta toimenpiteiden kohteena olevana henkilönä. Kiteytetysti asiakas tähtää muutokseen ja sosiaalityö tukee siinä asiakasta. Aikuissosiaalityössä asiakkaan osallisuutta tuetaan esimerkiksi antamalla hänelle oikeaa tietoa hänen oikeuksistaan sekä lainmukaisista etuuksistaan. Asiakslähtöisyyteen pyritään toteuttamalla organisaation päämääriä asiakkaan hyväksi sekä työtapoja kehittämällä (Raunio 2010, 103).

”Muutos lähtee asiakkaasta, asiakkaan omatoimivuus on keskeistä muutoksessa (H1, S).”

Sosiaalityöntekijän työssä on mukana lisäksi asiakslähtöisyyden henki. Asiakkaan ei haluta olevan passiivinen palveluiden vastaanottoja. Tavoitteena on osallistuva asiakas ja elämänhallinnan tunteen herääminen ja vahvistuminen. Muutosta ei tapahdu, ellei asiakas ole itse sitoutunut siihen.

”Muutossosiaalityössä asiakkaalla on merkittäviä elämänhallinnan ongelmia. Ja se vaatii useita eri palveluita. Ne ovat niitä jäävuoren huppuja joiden kanssa sosiaalityöntekijät tekevät työtä. (H6, E).”

Sosiaalityöntekijän työn sisältöä kuvaa se, että asiakkaalla on elämässään jokin ongelma, johon pyritään muutossosiaalityöllä saamaan aikaan muutosta. Esimiesten ymmärryksen mukaan toimeentulotukityö ei ole silloin sosiaalityön toteuttamisen keskiössä vaan huomiota kiinnitetään muutokseen asiakkaiden kokonaistilanteeseen asiakkaan tarpeiden mukaisesti. Jäävuoren huippujen ”sulattamisessa” tarvitaan sosiaalityöntekijän ammattitaitoa, syvällistä osaamista ja kokonaisvaltaista työskentelyä yhdessä asiakkaan kanssa.

”Tärkeintä ihmiselle on elämäntilanteen parantuminen: aina se ei ole sitä, että pääsee töihin. Muutos voi olla jotain pientäkin. Muutos voi olla sitä, että asiakas alkaa itse maksamaan laskut ajallaan tai tulee sovittuihin tapaamisiin ja pitää niistä kiinni: Jos asiakas oppii pitämään sovituista asioista kiinni, sitä kautta voidaan edetä johonkin suurempaan muutokseen. (H2, E).”

Sosiaalityöntekijän tärkein tehtävä on tukea asiakasta ja saada asiakas kokemaan onnistumisen tunteita. Asiakkaan on hyvä kokea miten pienikin muutos saa aikaan kokemuksen oman elämän hallittavuudesta. Tavoiteltava muutos on asiakkaan, yksilön ja perheen elämän normalisointia, niin ettei sosiaalityön palveluita enää tarvita. Muutos voi olla jatkuvaa, jolloin se on luonteeltaan päättymätön prosessi. Ammatillisen työn tavoitteiden näkökulmasta pienet muutokset voivat olla asiakkaille hyvinkin merkittäviä. (Raunio 2010, 59.) Asiakkaan muutosprosessi voi lähteä hitaasti liikkeelle pienin ja tuetuin askelein. Hitaasti etenevä muutos voi olla toisinaan hyvä asia. Peliongelma kärsinyt asiakas on pystynyt vähentämään pelaamistaan yhteen päivään viikossa, kun aikaisemmin hän pelasi joka päivä. Se juurruttaa muutosta ja vie motivaatiota ulkoisesta sisäiseen muutokseen. Onnistuakseen muutoksen on oltava asiakkaalle palkitsevaa. Peliongelma kärsinyt asiakas ei enää tuhlaa kaikkia rahoja pelaamiseen ja voi maksaa niillä rästissä olevia laskuja. Näköpiirissä on hyvä olla esillä jokin palkkio, tai konkreettinen kannustin, kuten hyvinvoinnin paraneminen. Usko parempaan tulevaisuuteen tukee muutosta. Tarve muutokseen tulee useimmiten omista havainnoista sekä ympäristön antamista viesteistä. (Oksanen 2014, 39-44.)

”Muutossosiaalityö on nimensä mukaisesti sitä, että siinä haetaan yhdessä asiakkaan kanssa jonkinlaista muutosta asiakkaan sen hetkiseen tilanteeseen. Sosiaalisiin- ja taloudellisiin olosuhteisiin, osallisuuden määrään, vaiheeseen tai asteeseen. (H5, E ja H6, E).”

Sosiaalityön sisältöä kuvaa se, että asiakkaalla on elämässään jokin ongelma, johon pyritään muutossosiaalityöllä saamaan aikaan muutosta. Muutossosiaalityön ongelmaratkaisuprosessin tavoitteena on parantaa asiakkaan kykyä selviytyä elämässä ja parantaa elämänhallintaa. (Raunio 2010, 59, 70.) Parhaimmillaan sosiaalityöntekijän onnistuessa muutostyössään on työn tuloksena henkilö, joka kykenee seisomaan omilla jaloillaan ja pärjäämään itsenäisesti ilman sosiaalityön apua.

Aikuissosiaalityön esimiehien näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijät tarjosivat asiakkaille edellytykset elämänhallinnan kohentamiseen, arjessa selviytymiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Sosiaalityöntekijät tekivät muutostyötä asiakaslähtoisellä työotteella, jossa keskiössä on asiakas. Tärkeää tässä työotteessa on asiakkaana omatomisuus ja päätösoikeus. Työtä tehdään yhdessä asiakkaan kanssa tasa-arvoisesti. Toimeentulotukityö ei ole vain sosiaalityön toteuttamisen keskiössä vaan huomiota kiinnitetään muutokseen asiakkaiden kokonaistilanteeseen asiakkaan tarpeiden mukaisesti. Muutokseen tähtäävässä työssä sosiaalityöntekijä motivoivat, tukivat asiakkaita ja saivat asiakkaat kokemaan onnistumisen tunteita. Pienikin muutos saa aikaan kokemuksen oman elämän hallittavuudesta. Sosiaalityöntekijät kohensivat asiakkaan sisäisen ja ulkoisen elämänhallinnan tunnetta. Tavoiteltava muutos on asiakkaan, yksilön ja perheen elämän normalisointia, niin ettei sosiaalityön palveluita enää tarvita.

5.3 Ilmapiiri ja kohtelu

Siitosen voimaantumisteorian kategoriana on kontekstiuskomukset. Tarkastelen kontekstiuskomuksia kahden alaluokan kautta; ilmapiiri ja kohtelu. Kontekstiuskomukset ovat arvioita siitä voiko esimerkiksi asiakas luottaa saavansa sosiaalitoimistossa tehokasta tukea vastaanottavassa ilmapiirissä. Koska kontekstiuskomukset ovat merkityksellisiä päämääriin pyrkimisessä, niiden asettaminen on tärkeää voimaantumisen kannalta. Kontekstilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sosiaalista toimintaympäristöä eli sosiaalitoimistoa ja aikuissosiaalityötä. Asiakas tulkitsee itse sosiaalista toimintaympäristöään ja tulkinalla on vaikutus hänen toimintaansa. Siitosen (1999) mukaan ilmapiiri vaikuttaa päämäärien asettamiseen esimerkiksi niin, että ihminen saattaa hylätä tiettyyn päämäärään pyrkimisen huonon ilmapiirin vuoksi tai vastaavasti luottamukselliseksi kokemassaan ilmapiirissä asettaa tavoitteensa korkeammalle. Voimaantumisen kannalta oleellisena Siitonen pitää sitä, millaista kontekstia ihminen itse pitää päämääriinpyrkimisensä kannalta suotuisana. Mutta ei riitä, että ihmisellä on päämäärä mielessään, tarvittavat taidot ja ulkokohtaiset taidot ja olosuhteet sen saavuttamiseen, vaan asiakkaalla on oltava lisäksi uskoa kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa saavuttaa päämääränsä (Ford 1992, 124). Aikuissosiaalityön koko henkilökunnan on luotava asiakkaille sellainen konteksti, joka tarjoaa mahdollisuuksia päämäärien saavuttamiseen.

5.3.1 Tuki ja ilmapiiri

Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan mieltäneet toimentulotukea pelkäksi rahan jakamiseksi. Toimentulotuen myöntämisellä katsottiin pystyvän ehkäisevään syrjäytymistä, katkaisemaan pitkäaikaisen toimeentulotuen tarve ja tukemaan asiakasta elämänhallinnan saavuttamisessa. Sosiaalityöntekijät näkivät, että sosiaalityöllä ja toimentulotuella on yhteinen tehtävä tukea asiakasta viimesijaisen etuuden turvaamisessa, silloin kun ensisijaiset etuudet eivät riitä (rästivuokrat, rahaa ruokaan). Vaikeiden sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa rahan myöntämistä ei katsottu kuitenkaan riittäväksi toimenpiteeksi. Parhaimmillaan toimeentulotuki voi tuoda asiakassuhteeseen ja asiakastapaamiseen erityistä merkitystä. Turvallinen ja myönteinen ilmapiiri edistää keskinäistä avoimuutta ja vähentää ennakkoluuloja sekä tukee luottamusta, jota tarvitaan eettisiin lähtökohtiin perustuvan monipuolisen yhteistyön luomisessa. Keskinäinen ennakkoluulottomuus, myönteisen ilmapiirin ja hyvän yhteisen hengen rakentuminen sekä yhteistoiminnan vapaaehtoisuus ovat yhteydessä toisiinsa kuten seuraavassa sosiaalityöntekijän kertomassa tapauksessa.

”Ensimmäisellä kerralla, kun asiakas kävi luonani, istui hän lippalakki silmillä, pää kumarassa. Vastasi kysymyksiin: ”Joo, ei.” Oli todella apaattinen. Ensiksi lähdettiin muutosta hakemaan taloudellisella tuella. Maksettiin rästivuokrat ja laitettiin sähköt päälle. Tuloina asiakkaalla oli sairauspäiväraha. Sai täältä toimeentulotukea ja jonkun verran ruokaan rahaa. Asiat alkoivat rullata. Tapasin hänet uudestaan. Hän oli edelleen psykiatriyksikön asiakkaana. Pari kolme kertaa meni niin, ettei voinut hyvin. Asiakas asui yksityisellä, haettiin yhdessä uutta asuntoa. Tein puoltolauseunnon. En tiedä oliko asunnon vaihto vai se, että olimme tavanneet useita kertoja ja niillä kerroilla puhuin itsekseni. Hän vastaili vaisusti. En muista miten se tapahtui. Mutta yks kaks se ihminen aukesi. En tiedä mikä oli viimeinen piste. Niin konkreettinen muutos kuin ihmisessä voi olla. Se rupesi puhumaan, nauroi, vitsaili tapaamisissa. En tiedä, mikä sai sen muuttumaan. Oliko se taloudellinen elpyminen ja asunnon vaihto? Jossa hän oli asunut synkimmät ajat. Tapahtuiko muutos, kun hän pääsi vaihtamaan uuteen asuntoon? (H4, S).”

Asiakas oli aluksi allapäin ja vaitonainen. Sosiaalityöntekijä kohtasi ja kuunteli asiakasta. Ensimmäiseksi hän arvioi asiakkaan tilanteen, toiseksi hän loi asiakkaaseen sellainen työskentelysuhteen, jonka kanssa he pystyivät työskentelemään. Kolmanneksi hänen oli kyettävä auttamaan asiakasta. Sosiaalityöntekijä arvioi tilanteen viisasti. Hän ei painostanut asiakasta heti suuriin muutoksiin. Hän loi työskentelylle hyvän yhteishengen. Riitti,

kun talousasiat saatiin kuntoon. Pikkuhiljaa arvostavassa ilmapiirissä ymmärtävän ja auttavan työntekijän kohtaaminen sai aikaan asiakkaassa muutoksen. Luottamus työntekijään kasvoi. Tapaamisissa sosiaalityöntekijä selkeytti ”puhumalla itsekseen” asiakkaan tilannetta, hän auttoi asiakasta näkemään mikä oli asiakkaan ongelma ja miten hän sen itse määrittäisi ja ymmärtäisi. Työntekijä auttoi ja tuki asiakasta löytämään hänen kadoksissa olleet voimavarat ja omatoimisuuden. Yhdessä tehty asuntohakemus ja asunnon vaihto osoittautuivat asiakkaan kohdalla ratkaisevaksi muutokseksi ja käännekohdaksi. Sosiaalityöntekijä antoi asiakkaalle toimintavapautta, ei odottanut tai vaatinut liikoja ja hiljalleen asiakkaassa tapahtui muutos. Asiakas muuttui, lähti liikkeelle, kasvoi ja kehittyi. Hän vahvistui sisäisesti.

Hyväksytyksi tulemisen kokemisella on keskeinen merkitys voimavarojen ja yrittämisen halun kasvamisessa, ja se on myös yhteydessä kannustavuuden kokemiseen. Turvalliseksi ja luottamukselliseksi kokemassaan avoimessa ilmapiirissä ihminen rohkaistuu kokeilemaan jotain uutta ja oma-aloitteisuus kasvaa oman elämän suunnittelussa ja toteuttamisessa. Kannustamisessa ja ihmisen tukemisessa keskeistä on ihmisen ja esimerkki tapauksessa kohdatun asiakkaan hyväksyminen ennakkoluulottomasti sellaisena kuin hän oli.

”Lopulta asiakas muutti toiselle paikkakunnalle. Hän muutti samalle paikkakunnalle, missä lapset asuivat. Asiakas kertoi olevansa onnellinen. Hän oli löytänyt naisystävän. Hän haki meiltä maksusitoumuksen Viagraan. (H4, S).”

Sosiaaliset suhteet ovat tärkeässä roolissa hyväksytyksi ja osallisuuden kokemuksessa ja osallisuuden rakentumisessa. Sosiaalisten suhteiden puutetta taas voidaan pitää yhtenä osattomuuden osa-alueena. Ihmisten mielenterveys rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Siksi kokemus ulkopuolisuudesta voi olla yhteydessä syrjäytymiseen. Sosiaaliset suhteet ovatkin merkittävässä roolissa mielenterveyden ongelmista kuntouttaessa. Asiakkaalla oli hoitosuhde psykiatrian yksikössä. Säännölliset tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa saattoivat olla asiakkaan ainoita kontakteja psykiatrian yksikön hoitokontaktin lisäksi. Asiakaskohtaukset myönteisessä ilmapiirissä ja rohkaiseminen saivat omalta osaltaan asiakkaassa myönteisen muutoksen.

Asiakas saavutti muutossosiaalityön ja ammattitaitoisen sosiaalityöntekijän avulla sisäisen voimantunteen, joka heijastui asiakkaan toiminnassa myönteisyytenä. Myönteisyys rakentuu hyväksymisen, arvostuksen kokemisen, luottamuksen, turvalliseksi koetun ilmapiiriin, toimintavapauden ja kunnioituksen kokemisen yhteisvaikutuksesta. Ihmisen myönteisyys vapauttaa voimavaroja, on yhteydessä vastuullisuuteen, heijastuu myönteisenä asennoitumisena ja arvostuksena sekä itseä että kanssa ihmisiä kohtaan. Juha Siitosen (1999) mukaan haasteellisista tilanteista selviytyminen ja onnistumisen kokemukset vahvistavat omiin kykyihin luottamista, tukevat ilmapiiriin myönteisyyttä ja lisäävät kompetenssin tunnetta ja ovat yhteydessä myönteisyyden kokemisen kautta sisäisen voimantunteen rakentumiseen. (Mt., 76.)

5.3.2 Hyvä kohtelu

Ammatillisen auttamistyön perustana ovat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tasavertainen kohtaaminen. Tämä pohjautuu molemminpuoliseen hyväksymiseen, välittämiseen, luottamukseen ja hyvään kohteluun. Hyvä kohtelu tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijän tulee työssään kunnioittaa asiakasta, olla mahdollisimman aito ja empaattinen asiakaskohtaamisissa. Sosiaalityöntekijän tulee kuunnella asiakkaan mielipiteitä ja toiveita, jotta he voivat yhdessä tarkastella asiakkaan ongelmaa, muutoksen kohdetta useammasta näkökulmasta ja päättää käytännön toimista ongelman ratkaisemiseksi. (Särkelä 2011, 28-30.) Sosiaalityöntekijän aito läsnäolo asiakastapaamisessa määrittää asiakkaan kokemusta kohtamisesta ja vaikuttaa tulevaan työskentelyyn.

Hyvässä dialogisessa suhteessa asiakas tulee kuulluksi ja kykenee vastaanottomaan työntekijän näkökulmia, vaikka ne eivät aina olisi samanlaisia kuin asiakkaalla. Vastavuoroisesti myös sosiaalityöntekijän tulee arvostaa ja kuunnella asiakkaan näkemyksiä. (Särkelä 2011, 38-42; Hänninen & Poikela 2016, 159.) Hyvä kohtelu ilmenee asiakkaalle sosiaalityöntekijän ilmeiden ja eleiden välityksellä. Hänen tavastaan olla läsnä asiakastapaamisissa, miten hän kuuntelee ja jakaa asiakkaan kokemuksia. Tärkeää on myös se, miten työntekijä esittää asiansa, ei se mitä hän sanoo. Väistämättä kunnioitus tai kunnioituksen puute tulee esille tapaamisessa (Särkelä 2011, 42). Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijän

ja asiakkaan välistä suhdetta voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Seuraavaksi tarkastelen, miten sosiaalityöntekijät kokivat toteuttaneen käytännössä muutostyötä kontekstin ja asiakkaan hyvän kohtelun näkökulmasta.

”Asiakas oli sellaisessa elämäntilanteessa, ettei sovittu mitään tapaamista. Toinen sosiaalityöntekijä työskentelee hänen kanssa TYP:ssä. Muutossosiaalityö tehdään siellä. Tarkistettiin toimeentulotuki, ohjasin ja neuvoin häntä. Muutossosiaalityö on hänen kohdalla muualla verkostossa (H3, S).”

Muutossosiaalityö ja huollollinen sosiaalityö ovat toisistaan erottuvia sosiaalityön käytäntöjä. Muutokseen tähtäävässä sosiaalityössä korostetaan asiakasta kuntouttavia ja aktiivisia tekijöitä (esimerkiksi kuntouttava työtoiminta tai työllistämiseen aktivointi). Tavoitteena on asiakkaan muutoksen tukeminen. (Karjalainen & Raivio 2010, 128–129.) Muutossosiaalityö taas tukee asiakasta saamaan toivotun parannuksen elämäntilanteessa, jolloin työskentely on suunnitelmallista ja tavoitteellista. Tällaista muutosta tukevaa työtä toteutetaan haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan kuntien työllisyyspalveluissa ja TYP:ssä. Kahden sosiaalityöntekijän mukaan aikuissosiaalityössä paneutuvaan suunnitelmalliseen muutossosiaalityöhön ei ollut aikaa tai mahdollisuutta. He katsoivat, että tavoitteellista muutossosiaalityötä tehtiin muualla. Muutostyö oli enimmäkseen sosiaaliturvan tarkistamista, ohjusta ja neuvontaan. Enemminkin ”tulipalojen sammuttelua”. Yksi haastatelluista sosiaalityöntekijöistä koki tekevänsä muutossosiaalityötä. Oli aina tehnyt ja piti siitä.

”On myös niitä asiakkaita joita ei auteta minkään näköisellä muutoksen hakemisella ja sekin pitää hyväksyä. Heidät on jätettävä rauhaa. Turha rimpuilla vuosia. Ihminen on hyväksynyt elämäntilanteensa. Heille riittää, että he pärjäävät itsenäisesti arjessa. (H3, S).”

Huollollisella sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakkaan kanssa tehtävää työtä, joka perustuu sosiaalihuollon velvollisuuteen kohdata, huolehtia ja tukea asiakkaista vastikkeettomasti ilman edellytystä kuntoutumisesta tai aktivoitumisesta. Huollollisen sosiaalityön tavoitteeksi asettuu ihmisarvoisen elämän ylläpitäminen (Karjalainen & Raivio 2010, 129). Ylläpitävässä sosiaalityössä kunnioitetaan asiakkaan omaa tahtoa. Sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan vastoin asiakkaan tahtoa ja toimintakykyä on turha pakottaa esimerkiksi pitkäaikaistyötöntä, jolla on vuosia kestänyt päihde- ja mielenterveysongelma aktivoitumaan työmarkkinoille. Tärkeintä on kuunnella asiakasta ja kun asiakas kykenee muutokseen, sosiaalityöntekijä on valmiina auttamaan. Vaarana saattaa olla myös, että

huollollinen työ asiakkaiden kanssa, joiden kyvyt eivät enää yllä työmarkkinoille on jäämässä toisarvoiseksi työtehtäväksi aikuissosiaalityössä. Ja ne sosiaalityön asiakkaat, jotka eivät kykene aktivoitumaan ja työllistymään, jäävät ilman tasokasta sosiaalityötä. (Liukko 2006, 17–18.)

”Miten semmoinen voi olla mahdollista, että he eivät voi toteuttaa sitä muutossosiaalityö työtettä? Vaihtoehtoja voisi olla. Pahin skenaario voi olla se, että työnantaja määrittelee tehtävänkuvan sellaiseksi, että muutossosiaalityötä ei ole mahdollista tehdä tai sitä ei edes huomioida siellä, että sitä pitäisi tehdä. Jos työnantaja määrittelee sosiaalityöntekijän työnkuvan, että nyt sinun täytyy kyllä tehdä perustoimeentulotukea ja pistää sata määrin joka päivä hakemuksia pöytään. Ei sillä saada tehtyä sitäkään. Silloin siinä on vaarassa tehtävänkuva suhteessa sen sosiaalityöntekijän saamaan koulutukseen ja hankkimaan ammattitaitoon, näkemykseen siitä mitä yhteiskunnassa on tervettä ja mihin kannattaa pyrkiä. Silloin moka on työnantajan taholla. (H5, E).”

Kolme haastateltavasta sosiaalityöntekijöistä koki, ettei aikuissosiaalityössä ollut mahdollista toteuttaa muutossosiaalityön työtettä toimeentulotukityön määrittäessä aikuisosiaalityötä. Toimeentulotuen tarkoitus on turvata ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo (Toimeentulotukilaki 1 §). Tämä yhteiskunnan viimesijainen tuki toteuttaa siten perustuslain 19 §:n takaamaa oikeutta huolenpitoon ja välttämättömään toimeentuloon. Huolenpito ei perustu tuottavuus- ja tehokkuusajatteluun vaan nojaa inhimillisiin arvoihin, oikeudenmukaisuuteen sekä yhteiseen vastuuseen. (Juhila 2006, 155-166; Kankainen 2012,102.) Sosiaalityöntekijöillä ei asiakastyön kokemuksen perusteella ollut riittävästi aikaa keskittyä tavoitteelliseen muutostyöhön, koska ylläpitävä asiakkaiden perustarpeisiin vastaava huollollinen sosiaalityö vei suurimman osan työajasta. Haastateltu esimies ei nähnyt sitä mahdollisena, etteivätkö sosiaalityöntekijät tekisi muutossosiaalityötä. Hän koki silloin sosiaalityöntekijöiden ymmärtäneen työnkuvansa väärin. Esimiehen ja sosiaalityöntekijöiden arkitodellisuuden näkemys erosi tässä jyrkästi toisistaan.

”Pitäisi käydä keskustelu, millä edellytyksillä voitaisiin toteuttaa muutossosiaalityötä. (H2, E).”

Toimentulotukityö oli vahvasti osana tutkimuskaupungin sosiaalityöntekijöiden toimenkuvaa. Sosiaalityöntekijöiden työnkuvaan kuului etuuskäsittelijöiden ja sosiaaliohjaajien ohjeistamien perustoimentulotukea koskevissa kysymyksissä sekä harkinnallisen tuen

myöntäminen. Perustoimentulotukityö oli vähentynyt osana työnkuvien ja sosiaalityön lainsäädännön muutoksien myötä, mutta ei kokonaan. Sosiaalityöntekijät kokivat toimeentulotukityön vievän liian paljon aikaa suunnitelmalliselta ja syvällisemmältä muutossosiaalityöltä. Esimiesten ja sosiaalityöntekijöiden kesken ei käyty yhteistä keskustelua, missä olisi pohdittu millä edellytyksillä sosiaalityöntekijät voisivat tehdä muutososiaalityötä. Eduskunnan maaliskuussa 2015 tekemällä päätöksellä perustoimeentulotuki siirtyi Kelan hoidettavaksi vuoden 2017 alusta. Tulee olemaan mielenkiintoista seurata, miten sosiaalityöntekijöiden työnkuva tulee jatkossa kehittymään. Jääkö sosiaalityöntekijöille enemmän aikaa paneutuvaan asiakaslähtöiseen muutostyöhön ja mikä tulee olemaan huollollisen sosiaalityön osuus aikuissosiaalityössä perustoimeentulotuen väistyessä sosiaalitoimistosta.

5.4 Voimavaroja lisäävä muutostyö

Siitosen voimaantumisteorian kategoriana on emootiot. Tarkastelen emootioita kahden teeman suunnitelmallisen muutostyön ja vuorovaikutuksen kautta, jotka sosiaalityöntekijät nostivat aikuissosiaalityön muutostyön keskeisiksi tehtäviksi.

Emootioilla on keskeinen vaikutus sekä päämäärien että kyky- ja kontekstiuskomusten alkuunpanossa ja muodostamisessa (Ford 1992, 147). Ihminen arvioi emootioiden kautta, onko hänellä mahdollisuuksia asettaa ja saavuttaa päämääriä omista lähtökohdistaan. Kun ihminen kokee siihen olevan mahdollisuuden (muun muassa turvallisuus, avoimuus, joustavuus), hän päättää uskaltaa pyrkiä asettamiinsa päämääriin ja haluaa vielä lisäksi asettaa uusia päämääriä.

Juha Siitosen (1999) voimaantumisteorian mukaan positiivisen latauksen muodostuminen on merkityksellinen voimaantumisprosessissa. Se luo voimavaroja, joita tarvitaan erityisesti uusissa haasteellisissa tilanteissa kuten esimerkiksi ensimmäisen kerran asiakstapaamisessa. Positiivisen latauksen kokeminen, oman voimaantuneisuuden ja hyväksyvän ilmapiirin, tukee ihmisen innostuneisuutta, toiveikkuutta sekä halua parantaa taitojaan ilman ulkoisen palkkion toivoa tai rangaistuksen uhkaa. Asiakas on valmis kokeilemaan esimerkiksi muutosta elämässään. Ensimmäisessä tapaamisessa sosiaalityöntekijän toiveikkuuden kokeminen on myös tärkeä, koska se heijastuu asiakkaan toiveikkuuteen,

asiakkaan itseluottamukseen ja uskomuksiin sosiaalityöntekijän käsityksistä hänen menestymisen mahdollisuuksista (Mt., 152-153). Toiveikkuus voidaan käsittää optimismin synonyyminä.

”Käydään ensiksi se keskustelu siitä mitä mieltä hän on omasta elämästään, miten arvokkaaksi hän kokee sen ja mitkä olisi ne ensimmäiset asiat mitkä pitäisi saada kuntoon tai paremmalle tolalle jotta asiakas voisi mielenpiristymisen kautta ja miettiä sitä, että tämä tuntuu hyvältä. Sitä kautta asiakas voimaantuu ja jaksaa alkaa yrittää. On tärkeitä palauttaa asiakkaan oma usko. Hänessä on vielä jotain hyvää ja hän vielä pystyy johonkin. (H5, E).”

Avoimessa ja kunnioittavassa ilmapiirissä asiakas saadaan kiinnostumaan sosiaalityön mahdollisuuksista ja sen tarjoamista palveluista. Sosiaalityön ammattilainen pyrkii työhönsä kohtaamaan asiakkaan tasa-arvoisesti, pyrkimällä asettumaan asiakkaan tilanteeseen osoittamalla empatiaa asiakkaan ongelmallisessa tilanteessa. (Raunio 2010, 166; Koskinen 2007, 26.) Sosiaalityöntekijän tehtävä on auttaa asiakasta omien voimavarojen ja toivon etsinnässä ja etsiä niitä myös verkostosta. Toivoa ylläpitävä sosiaalityö löytää muutospohdat yhdessä asiakkaan kanssa. Yhdessä työtä tekemällä työntekijä ja asiakas näkevät miten muutoksen eteen kannattaa missäkin olosuhteissa työskennellä. Työtä tehdään suunnitelmallisesti ja uskoen asiakkaan onnistumiseen, kykyyn ja voimavaroihin luomalla näin toimien toivon ilmapiirin. (Muukkonen 2008, 85.) Avoimuus ja moralisoinnin välttäminen välittyivät niin esimiesten kuin sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa läpi koko aineiston. Luottamuksen rakentaminen on tärkeä työskentelyn edellytys, joka vaatii kohtaamista ja tutuksi tuleamista. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on motivoida asiakasta muutokseen. Asiakkaan toiveikkuuden ja uskon herättämien on tärkeää jo sen vuoksi, ettei asiakas luovuta ja masennu. Toiveikas ja innostunut ihminen ei helposti anna periksi haasteiden ja epäonnistumisen edessä.

5.4.1 Vuorovaikutus

Avoin ja rakentava vuorovaikutus on toimivan yhteistyön tunnusmerkki. Hyvä vuorovaikutus syntyy arvostuksesta, aktiivisesta kuuntelusta sekä aidosta halusta ymmärtää toisen näkökulmaa.

”Keskusteluun painottuvaa työtä, sosiaalityötä, ongelmien kartoittamista. (H6, E).”

Kun asiakas ja työntekijät ovat päässet yksimielisyyteen ongelmasta ja siitä mihin ne mahdollisesti liittyvät aloitetaan neuvottelu siitä, miten asioita aletaan hoitaa. Vuorovai-
kutuksen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä on osittain tunnettyä. Sosiaalityöntekijän
työhön kuuluu jatkuvaa eläytymistä asiakkaan tilanteeseen. Aikuissosiaalityössä vasta-
vuoroinen osallisuus antaa mahdollisuuden kuunnella ja nähdä asioita omasta näkökul-
masta. (Juhila 2006, 118-138.)

*”Olen nähnyt, miten kannustava kuunteleminen ja tsemppaaminen ovat vai-
kuttaneet. Asiakas pääsi eteenpäin elämässä. Hän sai vankilakierteen jäl-
keen suoritettua tutkinnon. Positiivisella kohtaamisella on aina merkitystä.
Asiakkaalta voi vaatia lujan lempeästi tekemään elämänsä eteen muutoksia.
(H3, S).”*

Voimaantumisen kannalta onnistumisen kokemukset ovat arvokkaita. Onnistuminen liit-
tyy läheisesti arvostuksen, hyväksymisen, luottamuksen ja ilmapiirin rakentumiseen. Asi-
akkaan minäkuvan rakentumiseen, riskinottoon ja rohkeuteen kokeilla haastavia ja uusia
asioita. Näin tapahtui myös edellisen sitaatin asiakkaalle. Turvallisessa ja positiivisessa
ilmapiirissä asiakas uskalsi tehdä rohkeita päätöksiä aloittamalla opinnot. Hänen ei tar-
vinnut pelätä epäonnistumista. Hän uskoi itseensä ja asioihin joita teki. Hän oli voimaan-
tunut sisäisesti. Sisäisellä voimaantumisella (valtaistuminen, empowerment) tarkoitetaan
ihmisten ja ihmisyyhteisöjen toimintakykyjen, mahdollisuuksien ja vaikutusvallan lisään-
tymistä. Voimaantumisessa korostuu oma sisäinen vahvistuminen ja se, että ihminen ko-
kee olevansa sisäisesti vahva sekä tasapainossa itsensä ja ympäristönsä kanssa. Voimaan-
tumisen seurauksena hän kykenee asettamaan ja saavuttamaan päämääriä, tuntee oman
elämänsä olevan hallinnassa sekä itsetuntonsa parantuneen. Lisäksi hänen toiveikkuu-
tensa tulevaisuutta kohtaan kasvaa. Voimaantuminen voidaan määritellä yksilön valinto-
jen ja sosiaalisen ympäristön väliseksi ihannetilaksi. (Juhila 2006, 120-121.)

*Tärkeää on, miten asiakaskohtaamisessa lähtee liikkeelle. Luottamuksen
syntyminen on oleellista. Tärkeää siinä on se, miten otat asiakkaan vastaan.
Miten käytät tietoa ja taitoja, minkälainen vuorovaikutus syntyy. (H3, S).”*

Keskeiseksi työvälineeksi sosiaalityöntekijä sekä esimiehet nostivat muutossosiaalityössä vuorovaikutuksen asiakkaan ja työntekijän välillä. Työtä voidaan luonnehtia psykossosiaaliseksi kohtaamistyöksi, mistä toisen osan työstä muodostaa prosessinohjaus (Muukkonen 2008, 65).

”Omassa työssäni kuuntelen, kuulen rakentavasti ja motivoivasti asiakasta. Suhtaudun kannustavasti asiakkaaseen. (H3, S).”

Vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa tärkeintä on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen tässä ja nyt sekä asiakassuhteen rakentaminen kahden ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksella tarkoitetaan kahden tai useamman ihmisen välistä vastavuoroista kasvokkain tapahtuvaa kommunikaatiota. Se on kaikkea sitä, millä tavalla olemme toisten ihmisten kanssa. Vuorovaikutus voi olla sanoja, puhetta, eleitä, ilmeitä, ääntelyitä tai katseita. Vuorovaikutuksessa on tärkeää, että sosiaalityön ammattilainen kuuntelee ja kuulee mitä asiakas sanoo. Työn perusmenetelmänä toimii avoin yhteinen dialogi. Asiakkuuden alussa korostuu avoin keskustelu ja kuuntelu. (Raunio 2010, 165-166.)

”...joku voi hyötyä siitä, että saa käydä keskustelemassa jonkun kanssa. Ja joku voi hyötyä siitä, että se koko verkosto otetaan mukaan ja keskustellaan kaikkien kanssa. Mikä on kenenkin rooli ja mitä kukakin tekee asiakkaan kanssa tai hyödyksi. Kolmas voi hyötyä siitä, että jotakin asiaa tuetaan sen elämässä rahallisesti. (H2, E).”

Sosiaalityössä vuorovaikutus on sosiaalityöntekijän yksi työväline. Työn tavoitteena on tuottaa palvelua, jossa asiakasta kuullaan, johon hän itse osallistuu ja jonka hän voi kokea omana prosessinaan. Vuorovaikutuksessa olennaista on keskustelun ja puheen käyttötarkoitus. (Hänninen & Poikela 2016, 149-158.) Vuorovaikutus perustuu merkkeihin, joiden on yhteisesti sovittu tarkoittavan tiettyjä asioita. Se on yhteistoiminnallista: Puhuja ja kuuntelija vaikuttavat toisiinsa. He tuottavat ja tulkitsevat merkkejä samanaikaisesti. Vuorovaikutus on aina konteksti- ja lähes aina kulttuurisidonnaista. Lisäksi vuorovaikutus perustuu vähintään jommankumman osapuolen tarkoitukselliseen haluun välittää jokin viesti. Asiakas haluaa kertoa sosiaalityöntekijälle mitä hän haluaa muuttaa elämässään ja miten. Tavoitteena vuorovaikutuksellisessa työskentelyssä on poistaa ongelmallinen tilanne asiakkaan elämässä ja pyrkiä saamaan aikaan myönteinen muutos (Mt., 2016, 155). Parhaimmillaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa syntyy jotain sellaista, joka

on enemmän kuin eri osapuolten alkuperäinen ajatus tai näkökulma oli. Yhteisen ymmärryksen rakentaminen käsiteltävästä asiasta edellyttää, että sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat aidosti halukkaita ymmärtämään toisten näkökulmaa.

5.4.2 Suunnitelmallinen muutostyö

Vuorovaikutustyön lisäksi keskeiseksi sosiaalityön työvälineeksi sosiaalityöntekijät ja esimiehet nostivat muutossosiaalityössä asiakaslähtöisen suunnitelmallisen sosiaalityön. Suunnitelmallinen sosiaalityö olisi yhtä hyvin voinut olla päämääräkategorioiden ja sen alaluokkien tavoitteellisuuteen ja itsemääräämiseen liittyviä myönteisiä muutoksien kategoriassa. Mutta aineiston perusteella liitin sen asiakkaiden voimavaroja lisääväksi muutostyöksi.

Avaan suunnitelmallisen sosiaalityön sisältöä Tiina Muukkosen ja hänen työryhmänsä (2008) kehittämän suunnitelmallisen sosiaalityön mallin avulla. Sovellan sitä aikuissosiaalityön muutostyön käytäntöihin. Malli kehitettiin lapsikeskeisen lastensuojelutyön työvälineeksi. Seuraavaksi tuon esille aikuissosiaalityön aikuisen asiakkaan näkökulman ja voimavaroja lisäävän suunnitelmallisen muutossosiaalityön näkökulman.

”Varataan aika syvemmälle keskustelulle eli sille muutossosiaalityölle. Syvemmässä keskustelussa kartoitetaan asiakkaan tilannetta. Tehdään tilannekartoitus ja asiakaskertomus, jos se riittää ohjataan asiakas sosiaalihojajalle. Mutta jos tilanne näyttää monimutkaiselta, sitä pitää jatkaa. Siinä vaiheessa kutsun asiakkaan uudestaan ja sitten vasta tehdään palvelusuunnitelma. Tapaan asiakkaan 1-3 kertaa, tarvittaessa useammin. (H4, S).”

Suunnitelmallinen sosiaalityö jaetaan kolmeen osaan: suunnitelman tekoon, varsinaiseen työskentelyyn ja arviointiin. Sosiaalityön sisällöt jaetaan kahdella eri orientaatiolla: muutostyön ja kannattelutyöhön. Muutostyössä sosiaalityöntekijä on sosiaalityön prosessin ohjaaja ja tapaa/kohtaa asiakkaat. Kannattelutyössä sosiaalityöntekijä koordinoi palveluja ja asiakasprosessia, kohtaaminen on vähäistä. Sosiaalihojaja tapaa asiakasta tai asiakkaan asiat hoituvat toimeentulotuessa. Tässä tutkimuksessa kannattelutyö vastaa huollollista sosiaalityötä. Orientaatioita voidaan tehdä asiakkaan tilanteesta riippuen erittäin tii-

viisti; intensiivinen muutostyö (akuutti kriisi; kuolema, tulipalo), muutostyö, interventio-työ/väliintulo (sairaus, väkivalta), seuraileva työ (säännölliset tapaamiset 1 krt/kk) ja jälkituki (välitystili, jälkihuolto nuoret). (Muukkonen 2008, 12, 36.)

” Oleellisinta suunnitelmassa on, että siitä on jotain hyötyä asiakkaalle eikä niitä tehtäisi siksi että sosiaalityöntekijän pitää tehdä niitä tietty määrä. Niitä kun näkee, et niissä on pari hassua lausetta. Se ei palvele ketään. En näe semmoisten tekemisessä mitään järkeä. Semmoiset laajat perin pohjin tehdyt suunnitelmat, ne kantavat huomattavasti pidemmälle. Sellaisiin suunnitelmiin asiakkaankin on paljon helpompi sitoutua. Asiakas näkee, että hänen eteensä on nähty vaivaa. (H1, S).”

Haastatteluissa sosiaalityöntekijät kuvailivat muutossosiaalityöhön kuuluvan olennaisesti sosiaalityön systemaattiset käytännöt (dokumentointi, tilannearvio, ohjaus ja neuvonta, kriisityö), työn suunnitelmallisuuden (aktivointi- ja palvelusuunnitelma), seurannan ja arvioinnin, psykososiaalinen työ, verkostotyö sekä ongelmaratkaisuprosessin (ratkaisu- ja tehtäväkeskeinen työ) että vuorovaikutustyö. Muutossosiaalityön tehtävänä on tukea asiakasta parantamaan elämän tilannettaan suunnitelmallisen ja tavoitteellisen työn keinoin (Liukko 2006, 13). Suunnitelmallisen työn lähtökohdaksi nähdään asiakkaan oma halu, motivoituneisuus ja sitoutuneisuus. Ilman sitä ei asiakkaan tilanteessa tapahdu positiivista ja pysyvää muutosta. Suunnitelmallinen muutostyö ei keskity vain suunnitelmien täyttöön vaan se on myös asiakkaan kuulemista herkällä korvalla. Työskentelyssä on vahvasti mukana psykososiaalinen ja vuorovaikutuksellinen työote. Työskentelyssä voimaantuminen, eettisyys ja ihmisen äänen kuunteleminen (tässä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän) liittyvät läheisesti toisiinsa (Robinson 1994, 159).

”Nuorten osalta, kun oli tehty toimeentulotuki laskelmat, huomataan, ettei mitään ole vireillä. Asiakas ei ole käynyt TE-toimistossa, ei tapahdu mitään. Siinä vaiheessa tehdään asiakkaalle palvelusuunnitelma. Mietitään yhdessä tavoitteet ja keinot, miten muutetaan tilannetta ja saavutetaan päämäärät. Ja varataan aika TE-toimistoon aktivointisuunnitelmaan. (H4, S).”

Sosiaalityöntekijät kertoivat käyttävänsä suunnitelmallisen työn menetelmänä aikuissosiaalityössä palvelusuunnitelmaa ja työllistämisen välineenä aktivointisuunnitelmaa. Palvelusuunnitelmaan kirjataan asiakkaan lyhyen- ja pitkäkätähtäimen tavoitteet, keinot, välineet, palvelutahot sekä seuraava palvelusuunnitelman arviointi aika. Suunnitelman pohjalta toteutetaan asiakkaalle kohdennettuja palveluita, tehdään tarvittavat päätökset ja toimenpiteet. Tiina Muukkonen (2008) jakaa asiakassuunnitelmat tavoite-, ja toiminta-

suunnitelmiin. Tavoitesuunnitelmat tehdään pidemmälle ajalle ja toimintasuunnitelmat muokkautuvat tapaamiskertojen pohjalta. (Mt., 58.) Aikuissosiaalityössä palvelussuunnitelmat ovat lähtökohtaisesti tavoitesuunnitelmia. Asetetut tavoitteet voivat olla pyrkimystä muutokseen, mutta ne voivat olla myös tilannetta tukevaa ja ylläpitävää toimintaa. Suunnitelman toteutusvaiheessa sosiaalityöntekijä ja muut verkostossa olevat työntekijät toteuttavat asiakkaan kanssa yhteisesti sovittua suunnitelmaa.

Sosiaalityöntekijät kokivat asiakkaan kanssa (asiakas ja sosiaalityöntekijä) ja yhdessä eri palvelutahojen (asiakas, sosiaalityöntekijä, TE-asiantuntija) kanssa tehdyn palvelusuunnitelmat tärkeäksi. Palvelu- tai aktivointisuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden saavuttaminen tuo asiakkaalle onnistumisen tunteita. Lähtökohta sitaatin henkilöllä ei ollut keuhuttava, mutta kannustavassa, arvostavassa ja hyväksyvässä ilmapiirissä asiakkaan itsetunto ja minäkuva kasvoivat. Asiakas kykeni rohkeasti ottamaan uusia askelia onnistumisen kokemuksen myötä. Onnistumisen kokemukset loivat asiakkaalle positiivista energiaa ja kyky- ja kontekstiuskomuksia sekä vaikuttivat rohkaisevasti uusien päämäärien valinnassa (Siitonen 1999, 154).

”Sosiaalityöntekijät tekevät kaikissa asiakaskohtaamisissa muutossosiaalityötä. (H5, E).”

Muutosorientoituneessa aikuissosiaalityössä sosiaalityöntekijät tekivät kohtaamistyötä, johon prosessinohjaustyö pitkälti perustuu. Seurantatyöotteessa sosiaalityö on enemmän prosessinohjausta ja asiakkaiden kohtaamistyö jää vähemmälle. (Muukkonen 2008, 51-52.) Kohtaamistyön tulkitsen tässä tutkimuksessa kasvokkaiseksi (face to face) ja osallisuutta tukevaksi sosiaalityöksi.

Voimavarakeskeisyys, jolla tarkoitan asiakkaiden vahvuuksien tukemista ja etsimistä, on hyvin keskeistä sosiaalityöntekijöiden tekemässä muutostyössä. Oleellista työskentelyssä ovat konkreettisuus, muutossuuntautuneisuus sekä huomion kohdentaminen asiakkaan voimavaroihin. Onnistuakseen asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutuksen tulee olla myönteistä ja luottamuksellista. Sosiaalityöntekijän on tärkeää uskoa asiakkaan omiin kykyihin ratkaista ongelmia. Sosiaalityöntekijän tehtävän on auttaa asiakasta löytämään omat vahvuudet, kyvyt ja voimavarat. Sosiaalityöntekijä antaa asiakkaalle erilaisia näkökulmia ja auttaa niiden ratkaisemisessa. Asiakasta aktivoidaan löytämään itse

asioita, joiden tulisi muuttua hänen elämässä. Valmiita vastauksia ei anneta. Voimavaroja lisäävässä työssä käytetään voivarakeskeistä työtettä sekä suunnitelmallista muutostyötä asiakastyön välineinä. Työn tavoitteena on muutos asiakkaan elämässä ja onnistumisen kokemukset. Työssä ei keskitytä vain ongelmien selvittelyyn haitallisiin energioihin.

5.5 Muutostyön esteitä

Juha Siitonen (1999) esittelee voimaantumisteoriansa yhteydessä voimaantumisteoriaan liittyvänä toiminnallisena osana katalyytti-idean, joka pyrkii selkiyttämään voimaantumisen voimakkuuden vaikutusta ja yhteyttä sitoutumisprosesseihin. Siitosen katalyytti-idea sisältää kausaali ajattelun mahdollisuuden, mutta kausaali ajattelu ei ulotu voimaantumista jäsentävien osaprosessien välille. (Siitonen 1999, 118.) Siitonen puhuu vahvasta katalyytista (empowerment) ja heikosta katalyytista (disempowerment). Vahva katalyytti johtaa vahvaan sitoutumiseen ja hyvinvointiin ja heikko katalyytti johtaa puolestaan heikkoon sitoutumiseen. Voimaantumattoman ihmisen sitoutumisen on pintapuolista ja tehottomaa. Esimerkiksi hyvin ahkera, tunnollinen ja vastuuntuntoinen sosiaalityöntekijä voi uupua työssään, jos ei kykeneen huomaamaan jaksamisensa rajoja. Voimansa menettänyt sosiaalityöntekijä ei ole kykenevä voimaannuttamaan asiakasta. Sosiaalityöntekijän tulee ensin olla itse voimaantunut voidakseen auttaa asiakasta saavuttamaan omat voimavarat.

Kiinnostuin empiirisen aineistoni ohjaamana tästä Siitosen (1999) voimaantumisteorian kolmannesta premissistä vahvasta (empowerment) ja heikosta (disempowerment) katalyytista (ks. luku 3.2), jonka mukaan voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumiseen (Siitonen 1999, 162). Koska aineistosta nousi muitakin kuin voimaannuttavia elementtejä valitsin yläkäsitteeksi Siitosen disempowerment kategorian. Disempowerment tarkastelee muutostyötä sosiaalityöntekijän näkökulmasta, sen esteistä muutostyölle. Sosiaalityöntekijät näkivät muutostyön esteinä asiakasmäärät, kiireen ja resurssipulan.

5.5.1 Työn kuormittavuus

Tutkimuksen aineiston perusteella sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutussuhteessa tärkeää on riittävän pitkäjänteinen ja kokonaisvaltainen työ. Työntekijöiden mielestä keskeistä hyvässä muutossosiaalityössä oli kuunnella asiakasta ja antaa hänelle aikaa. Haastatetuilla sosiaalityöntekijöillä oli tunne, ettei heillä ollut mahdollisuutta toteuttaa pitkäkestoista voimaantuttavaa muutossosiaalityötä. Kuormittuneessa työtilanteessa työstä puutui suunnitelmallisuus ja syvälinen työote. Käytännön työssä työntekijöillä ei ollut mahdollisuuksia paneutua asiakkaan tilanteeseen, toteuttaa uusia työmenetelmiä tai kehittää työtä. Sosiaalityöntekijöille itselleen ei syntynyt ammatillista kasvua edistävää voimaantumisen tunnetta, tunne oli päinvastainen.

”Sitä varsinaista muutossosiaalityötä ei nyt minun näkemyksen mukaan pysty tekemään. Ja se johtuu siitä, että meitä sosiaalityöntekijöitä on liian vähän tai asiakkaita on liian paljon. Yhtälö ei toimi. Työpäivä menen kaiken sellaiseen pikku sälän selvittelyyn, minkä voisi ehkä hoitaa toisin. Ehkä siinä on se. Et ehdi tutustumaan asiakkaan taustatietoihin ennen asiakastapaamista. Haluaisit olla valmistautunut, ajan tasalla eikä asiakkaan täytyisi heti alusta lähtien kertoa koko historiaansa. Mutta jo puhelinajalla tulee paljon kaikenlaista, mitä täytyy tehdä tai pyytää jonkun muun tekemään. Tavallaan se aika minkä olet ajatellut käyttää siihen, että valmistaudut hyvin asiakkaan kohtaamiseen, sellaiseen ei ole aikaa. Tavallaan asiakas joutuu joka kerta kertaamaan mitä tässä on ollut ja mitä on suunniteltu. (H1, S).”

Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan työajan riittämättömyyteen vaikutti työntekijöiden vaihtuvuus ja vähäiset henkilökuntaresurssit. Sosiaalityöntekijöillä oli paljon asiakkaita, jotka halusivat vastaanotolle. Haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä ei ollut tarpeeksi aikaa vastata asiakkaiden tarpeisiin. Sosiaalityöntekijöillä ei ollut aikaa perehtyä asiakastietoihin (asiakaskertomukset, tilannearviot, palvelusuunnitelmat) tai kunnolla dokumentoida tapaamisia ennen seuraavaa asiakasta. Sosiaalityöntekijöillä ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa tai vapautta valita ketä he tapaisivat ja missä tilanteessa. Työtä oli tehtävä ikään kuin tehokkuus edellä. Kuormittuneessa työtilanteessa sosiaalityöntekijän on vaikea toteuttaa uupuneena voimaannuttavaa muutostyötä.

”Näen resurssipulan ja osaltaan senkin, että työ on niin hahmottomatonta ainakin toistaiseksi. Ei ole sellaista selkeätä, miten tätä työtä tehtäisiin. (H2, E).”

Tähän vaikutti haastateltavien esimiehen mukaan osaltaan muutossosiaalityön sisällön jäsentymättömyys ja hahmottomuus. Tämän lisäksi esimiehet tiedostivat, että sosiaalityöntekijöitä kuormittavat erityisesti resurssipula, kiireinen työtahti, asiakasvastuu ja asiakkaiden moniongelmaisuus. Sosiaalityön vaativuuden vuoksi työssä jaksamista tukevien voimavarojen merkitys korostuu. Sosiaalityön tärkeimmiksi kehittämiskohteiksi nousee työn määrä, työn organisointi ja esimiestyö. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluhetkellä työn hahmottomuuden tunteeseen vaikuttivat osaltaan tulevat lakiuudistukset, toimeentulotuen siirtyminen Kelaan ja tuleva Sote-uudistus. Mutta myös sosiaalityön ja aikuissosiaalityön monialaisuus ja –ulotteisuus.

5.5.2 Toimintaympäristön muuttuminen

Aineistossani näkyi sosiaalityön toimintaympäristön muuttuminen ja kuinka sosiaalityö on joutunut kohtaamaan ulkopuolelta tulevia odotuksia tehokkuudesta samalla kun resursseja pienennetään (Mullaly 1997, 13; Juhila 2006, 71-74). Sosiaalityöntekijöiden tehtäväksi oli tullut aktivointisuunnitelmien teko yhdessä työvoimatoimiston asiantuntijan kanssa.

”Mitä aikuissosiaalityön muutossosiaalityö oikeasti on? Nyt me tehdään yhteistyötä asiakkaan ja TE-toimiston kanssa ja se on muutossosiaalityötä. Aktivointisuunnitelma on ollut työvoima puolen heiniä ja juttuja. Mitä siitä pitäisi ajatella, jos nuori ei osallistu aktivointisuunnitelman tekoon ja kieltäytyy sen tekemisestä? Kieltäytyminen vaikuttaa toimeentulotukeen ja perusosan alentamiseen. Jos asiakas ei osallistu toimenpiteeseen, meidän pitää kutsua hänet meille palvelusuunnitelman tekoon. Loppujen lopuksi asiakas jää meille, ja meidän pitää auttaa asiakasta. (H3, S).”

Työn kuormittavuutta lisäsi vielä johdon odotukset työttömien tehokkaasta integroimisesta työmarkkinoille pois Kelan työmarkkinatukilistoilta. Sosiaalityöntekijöiden mukaan kasvavat asiakasmäärät, työtehtävät ja työntekijöiden vähentäminen ovat johtaneet siihen, että esimerkiksi rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiselle ei koeta olevan aikaa. Aikuissosiaalityön nähdään olevan osittain eräänlaista kriisityötä, missä ennaltaehkäisyn ja varhaisen puuttumisen näkökulmille ei ole tilaa. Aineiston perusteella sosiaalityöntekijät kokevat keskittyvänsä korjaavaan sosiaalityöhön ja ”tulipalojen sammutteluun.”

”Mahdollisuus jalkautua asiakkaan kanssa sellaisiin paikkoihin, jos jonnekin täytyy mennä. Se täällä on hyvin, että tarvittaessa jalkautumiseen voi käyttää sosiaaliohjaajaa. (H1, S).”

Sosiaalityöntekijät eivät kyenneet riittävästi jalkautumaan yhdessä asiakkaiden kanssa heidän asuinlähiöihin tai verkostoihin. Haastateltavat kokivat yhteistyön verkostotyön puutteelliseksi. Jokainen haastateltava luetteli useita yhteistyötahoja joiden kanssa tulisi tehdä yhteistyötä, mutta yhteisiä verkostotapaamisia oli ollut vähän, jos ollenkaan. Yhteinen vastuunottaminen asiakkaan asioiden hoidossa oli vähäistä. Julkisen sektorin sosiaalityön haasteina voidaan nähdä niukkenevien resurssien lisäksi sosiaalityön pirstoutumisen ja erikoistumisen (Mullaly 1997, 182-184).

Aineistoni perusteella toimeentulotukityö näytti olevan alue, jossa työn ratalisointi oli erityisen tarpeellista sekä mahdollista. Toimeentulotukitehtävien keskittämällä etuus-käsittelijöille ja sosiaaliohjaajille on pyritty tarkoituksenmukaiseen eriyttämiseen. Näin sosiaalityöntekijöiden työpanos on pyritty suuntaamaan varsinaiseen sosiaalityöhön, jota he eivät kokeneet pystyvänsä riittävässä määrin tekemään. Tässä kohtaa sosiaalityöntekijöillä ja esimiehillä oli eriävä näkemys muutossosiaalityön toteuttamisesta. Sosiaalityöntekijät työskentelivät kentällä asiakkaiden parissa käytännön työssä. Heillä oli tietoa ja näkemystä työn laadusta ja sen vaikuttavuudesta. Päälimmäisenä näkemyksenä heillä oli, että asiakasta voimaannuttavaa muutossosiaalityötä tehtiin liian vähän ja esimiesten näkemyksen mukaan jo asiakkaan ja työntekijän ensikohtaamisessa voi tapahtua arvokasta asiakasta voimaannuttavaa muutostyötä. Esimiesten ajatuksena on, että sosiaalityöntekijät tekevät kaikissa asiakaskohtaamisissa muutossosiaalityötä.

5.6 Kumppanuus ja yhteistyö

Aineistossa oli myös muita positiivisia elementtejä, mitä Juha Siitosen (1999) voimaantumisteoria ei sisältänyt. Olen luonut niistä yhden positiivisen yläkategorian; kumppanuus ja yhteistyö. Aineiston perusteella sosiaalityöntekijät sekä esimiehet näkivät kuntouttavan muutossosiaalityön toteutuvan aikuissosiaalityössä aktivointiin ja pitkäaikais-työttömyyteen liittyvänä sosiaalityönä. Tässä tutkimuksessa kuntouttava sosiaalityö ymmärretään Eeva Liukon (2006) määritelmän mukaisesti kunnallisen perussosiaalityön yh-

deksi työorientaatioksi. Kuntouttavan sosiaalityön asiakas nähdään autonomisena ja motivoituneena henkilönä, jonka kanssa tehdään yksilöllistä työtä kumppanina ja rinnalla kulkijana. (Mt., 68.)

”Kuntouttavan sosiaalityön vastaanottaminen voi olla iso kynnys asiakkaalle, sitten vasta kun he kykenevät siihen tarvitaan sitä muutossosiaalityötä, sosiaalista kuntoutusta, voimaannuttamista. Palvelujen järjestämistä niin, että kuntoutuja voi ottaa kuntouttavan työtoiminnan paikan. Kaikki ei edes kykene siihen. (H6, E).”

Kuntouttavassa muutossosiaalityössä asiakkaan kanssa tehdään pitkäjänteistä yhteistyötä tasavertaisina yksilöinä. Sosiaalityöntekijöiden mielestä tätä työtä tehdään työllisyyspalveluissa ja TYP:ssä. Aikuissosiaalityössä tähän paneutuvaan työhön ei ollut aikaa ja työ oli eriytetty näihin yksiköihin. Kuntouttava muutossosiaalityö ei painottunut lyhytkestoiseen kriisityöhön kuten aikuissosiaalityö. Työskentelyn keskipisteenä eivät ole asiakkaan ongelmat, joiden mukaan asiakkaalle järjestetään palveluja. Keskiössä ovat sen sijaan asiakkaan voimavarat ja kuntoutukselliset tarpeet. Kuntouttavan sosiaalityön päätavoitteena on asiakkaan elämänhallinnan parantaminen. Työssä ei ensimmäisenä keskitytä asiakkaan työllistämiseen. Ensimmäiseksi selvitetään asiakkaan fyysinen ja psyykkinen kunto. Tämän jälkeen, kun työllistymisen tai opiskelun esteet ovat eliminoitu aletaan suunnitella mihin toimenpiteisiin asiakas ohjataan. Ulkoisesta elämänhallinnasta (elämän perusedellytyksistä huolehtiminen) on siirrytty sisäiseen elämänhallintaan eli ajattelu- ja toimintamallien työstämiseen (Järvinen & Härkäpää 2011, 140-146).

Pyritään yhdessä asiakkaan kanssa parantamaan asiakkaan mahdollisuuksia päästä työelämään, parantaa työ- ja toimintakykyä. Ja että se vastaisi tämän päivän työmarkkinoiden tarpeeseen. Siinä on ollut aikuissosiaalityöhön verrattuna se selkeä työelämään pääsemisen keskeisyys työskentelyssä, millä se poikkeaa sosiaalityöstä, sosiaalityö voi muuttua, mutta näillä se pitäisi olla se maali. (H6, E).”

Juha Siitosen voimaantumisteorian kaikki voimaantumisen osaprosessit joita olen esitellyt edellisissä luvuissa kohtaavat kaikki kuntouttavassa sosiaalityössä. Ilman sisäistä voimaa ei kuntouttavan työtoiminnan asiakas kykene voimaantumaan. Voimaantumiseen kuntouttavan sosiaalityö asiakas tarvitsee itsestä lähtevän prosessin, jota jäsentävät Siitosen premissit päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä näiden keskinäiset merkityssuhteet

Pyritään yhdessä asiakkaan kanssa parantamaan asiakkaan mahdollisuuksia päästä työelämään, parantaa työ- ja toimintakykyä. Ja että se vastaisi tämän päivän työmarkkinoiden tarpeeseen. Siinä on ollut aikuissosiaalityöhön verrattuna se selkeä työelämään pääsemisen keskeisyys työskentelyssä, millä se poikkeaa sosiaalityöstä, sosiaalityö voi muuttua, mutta näillä se pitäisi olla se maali. (H6, E).”

Muutokseen tähtäävän aikuissosiaalityön lisäksi sosiaalityössä korostuivat esimiesten sekä sosiaalityöntekijöiden mukaan kuntouttavat ja aktivoitavat työelementit. Työn tavoitteena ovat asiakkaan muutoksen tukeminen ja voimaantuminen. Aktivoinnilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa valmiutta elämänmuutokseen ei niinkään työllistymistä ja aktivointisuunnitelman tekemistä. Yhdessä asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja työvoimatoimiston asiantuntijan kanssa laadittu aktivointisuunnitelma voi parhaimmillaan olla muutostyön alulle paneva voima.

”En suoranaisesti näe, että muutos on pelkästään asiakkaan aktivoimista työelämään. Jollain osa-alueella toki, muutosta silläkin rintamalla voidaan tehdä. En myöskään näe, että muutossosiaalityö on pelkästään aktivoimista koulutukseen tai työhön. Aktivoini on herättelyä, se kuvastaa samaa asiaa kuin ”ihminen pystyy kääntämään veneen ympäri. (H1, S).”

Sosiaalityöntekijät eivät itse pitäneet aktivointisuunnitelmien laatimista, vain aktivointina työmarkkinoille. Aktivointisuunnitelman laadinnassa pohdittiin yhdessä asiakkaan kanssa asumiseen, elämäntilanteeseen, sosiaalisiin suhteisiin ja talouteen liittyviä asioita. Sosiaalityöntekijät mielsivät aktivoinnin liittyvän kiinteästi elämänhallinnan ja -tilanteen muutoksen aikaan saamiseen. Muutos toimii aktivoinnin katalysaattorina. Asiakkaat aktivoidaan löytämään uusia polkuja elämässään. Taustalla on ajatus siitä, että hyvä elämänhallinta, elämänlaatu, työkyky ja aktiivisuus edistävät työttömän mahdollisuutta työllistyä. (Ala- Kauhaluoma ym. 2004, 23.) Tärkeintä työskentelyssä on yhteinen kunnioitus työntekijän ja asiakkaan välillä sekä asiakkaan hyväksyminen ja asiakkaan kuuleminen. Aina työn etsintä ei ole se ensimmäinen asia mikä tulee hoitaa. Riittää, kun kääntää veneen ympäri edellistä sitaattia lainatakseni. Ja niin kuin Juha Siitosen asian ilmaisee:

”Voimaantumiselle on luonteenomaista kunnioitus ryhmän jokaista jäsentä kohtaan, ei sen vuoksi että auktoriteetti jakaa tätä kunnioitusta ylhäältä päin ryhmän jäsenten taitojen mukaan, vaan sen vuoksi että jokaisella on tarjottavanaan jotakin erityisen arvokasta, jokaisella on oma ääni, josta kaikuvat hänen on tarjottavanaan jotakin erityisen arvokasta, ja joka liittyy mukaan luokkayhteisön muiden äänien kanssa. (Siitonen 1999, 157).”

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan voimaantumisen kannalta on tärkeää, että sosiaalityöntekijät pystyvät vaikuttamaan sosiaalityön sisältöön. Muutamalla haastateltavalla oli kokemusta alueellisesta ja yhdenmetystä sosiaalityöstä. Silloin heillä oli enemmän mahdollisuutta vaikuttaa asuinkunnan asioihin. Osalla haastateltavalla oli kokemuksia laajasta ja kiinteästä moniammatillisesta verkostotyöskentelystä. Verkostotyö koettiin työntekijälle tärkeäksi voimavaraksi. Eräs työntekijä kertoi saavansa nykyisessä työssään perspektiiviä omaan työhön keskustelemalla asiakkaan tilanteesta muiden ammattilaisen kanssa. Siitosen tutkimuksen tulosten mukaan myönteisen ilmapiirin ja vastuullisuuden kehittymistä edistävät osapuolten keskinäinen kunnioitus ja hyväksyntä. Tärkeää on myös, että keskinäinen luottamus. Vuorovaikutus lisää oman arvon löytämistä ja itsearvostusta. Muutososiaalityössä on tärkeää luoda hyvät verkostot muihin tahoihin ja päästä vaikuttamaan asiakkaiden tilanteeseen Tämä on myös suoraan verrannollista työnantajaan ja työntekijään sekä työntekijän että asiakkaan väliseen suhteeseen.

”Miten käytät tietoja ja taitoja? Minkälainen vuorovaikutus syntyy. Pohdin voiko käyttää muutossosiaalityön keinoina menetelmiä missä on jo runko valmiina esimerkiksi motivoivaa haastattelua, asiakassuunnitelmaa tai palvelusuunnitelmaa? Menetelmän valinta riippuu siitä minkälainen haastattelu/kohtaaminen on; kysyt asiakkaalta lähiajan tavoitteista. Se vaatii aikaa ja suunnittelua. (H3, S).”

Asiakaskertomukset ja suunnitelmallisen sosiaalityön välineet ovat sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yhteisiä työvälineitä. Suunnitelmiin perehtyminen vaatii sosiaalityöntekijältä ja asiakkaalta aikaa. Organisaation rakenteet, johtaminen ja resurssit eivät aineiston perustella tukeneet sosiaalityöntekijöiden sellaista ammatillista toimintaa, jonka tavoitteena on edistää asiakkaiden yhteiskunnallista osallisuutta ja asemaa. Sosiaalityöntekijöillä ei juurikaan ollut aikaa kerätä ja analysoida tietoa sosiaalisista ongelmista ja tuoda esille rakenteellisia puutteita. Sosiaalinen raportointi on työntekijän vaikuttamistyön väline, sen avulla voi ja pitäisi tuoda esille yhteiskunnan epäkohtia. Tiimipalavereissa ja yhteisissä kokouksissa asiakkaiden tilanteita ja tarpeita tuotiin esille ja niistä keskusteltiin.

Etuuskäsittelijöille oli kehitetty erillinen huoli-ilmoitus lomake, joka toimitettiin sosiaaliohjaajalle tai sosiaalityöntekijälle tilanteen vakavuudesta riippuen. Tutkimuspaikkakunnallani toimi asiakasraati johon oli kutsuttu aikuissosiaalityön asiakkaita. Raati kokoontui muutaman kerran vuodessa. Toiminta hiipui vähäisen osallistumisen myötä. Paikalla oli

useimmiten enemmän työntekijöitä kuin raatilaisia. Tavoitteena oli asiakkaiden valtaistaminen (empowermet), mutta se ei ole mahdollista, ellei asiakas näe yhteyttä voimattomuuden ja rakenteellisten tai poliittisten resurssien välillä eikä tunnista kuuluvansa isompaan ryhmään, joka taistelee samojen asioiden kanssa. (ks. Valtaistumisen määritelmä luku 2.5) Sosiaalityöntekijän tehtävänä on dialogisen suhteen avulla tuoda esiin tätä yhteyttä ja auttaa asiakkaitaan saamaan *oman äänensä esiin yhteiskunnassa*, ei toimia itse asiakkaiden äänitorvena. (Mullaly 1997, 167-170.)

”Pidän asiakastyöstä, erityisesti kun tapaan ihmisiä. Pääsen jonkunlaiseen hyvään kumppanuuteen niiden kanssa. Kun löytyy kumppanuus, luottamus ja yhteinen sävel alkavat hommat hoitua. ”Se on a ja o”. Tärkeintä heti alussa on luoda oikeanlainen tunnelma, kun tapaat ihmisen ensimmäisen kerran. Mikä tunnetila sinulla on ja miten kohtelet asiakasta. Suosin vähemmän viranomaismaista kohtaamista. Suosittelen vähän pehmeämpää lähestymistapaa. (H3, S).”

Asiakaslähtöisen työskentelyn perusta on asiakkaan ja työntekijän välisen luottamuksellisen suhteen luomisessa. Asiakkaan kokema osallisuus perustuu hänen oman kokemuksensa huomioimiseen ja arvostamiseen. Työntekijän velvollisuus on tuoda suhteeseen oma asiantuntijuutensa ja tietonsa yhteiskunnan rakenteista, kuitenkin pitäen asiakasta asian ytimessä. Jaettu asiantuntijuus tuottaa asiakkaan ja työntekijän yhteisesti rakentaman palvelukokonaisuuden, joka antaa asiakkaalle mahdollisuuden oman elämänsä hallintaan ja suunnitteluun (Pohjola 2010, 59).

Asiakaslähtöisyydessä asiakas nähdään aktiivisena ja tasavertaisena toimijana yhdessä sosiaalityöntekijöiden sekä palvelun tuottajien kanssa. Auttamisen asiakaslähtöisyyttä rakennetaan asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutustilanteissa sosiaalityöntekijä pyrkii olemaan asiakasta kohtaan mahdollisimman inhimillinen. Ei liian tärkeä tai virallinen. Sosiaalityöntekijän tavoitteena on parantaa yhdessä asiakkaan kanssa työskennellen asiakkaan elämänlaatua. Työn tavoitteena on saada aikaa myönteinen muutos asiakkaan elämässä. Asiakkaan elämänlaatu paranee ja asiakas voimaantuu.

Asiakkaita pyritään tapaamaan säännöllisesti. Kumppanuustyössä erityispalvelua tarvitsevien, usein moniongelmaisten asiakkaiden asioiden selvittelyssä käytetään apuna eri verkostoja (Juhila 2008, 45). Sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat kartoittavat tilanteen ja ohjaavat tarvittaessa asiakkaan velkaneuvontaan, mielenterveys ja -päihdepalveluihin- ja työllisyyspalveluihin (TE-toimisto / TYP), lastensuojelunpalveluihin tai muihin julkisen ja yksityisen sektorin palveluihin.

Lopuksi

*”Sana muutossosiaalityö, en tiedä mitä se pitää sisällään.
En ole kirjaa siitä lukenut. Miten se siellä kirjan sivulla sanotaan ja mitä siitä ajatellaan.
Tiedän sen, että täällä sitä muutossosiaalityötä tehdään. Se on sitä normaalia työtä. Millä ihminen saadaan - joka ei yksin selviä jostain tilanteesta. Autetaan sitä selviytymään. Lähtemään milli milliltä eteenpäin. Niin minä sen näen. (H4, S).”*

5.7 Tutkimuksen tulosten yhteenveto

Edeltävissä luvuissa olen tarkastellut niitä tekijöitä, jotka ovat kohdistuneet muutossosiaalityöhön siihen työskentelyyn, joka toteutuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Olen myös tarkastellut niitä tekijöitä, jotka ovat edistäneet sosiaalityöntekijän ja asiakkaan voimaantumista. Tämän lisäksi aineistosta nousi tekijöitä, jotka estivät voimaantumisen. Tälle kategorialle valitsin Juha Siitosen (1999) voimaantumisteoriasta disempowerment kategorian. Tutkimuksen aineistossa oli myös muita positiivisia elementtejä, joita Siitosen voimaantumisteoria ei sisältänyt. Loin niistä yhden positiivisen yläkategorian; kumppanuus ja yhteistyö. Tässä luvussa esitän lyhyen yhteenvedon saamistani tuloksista keskittyen muutossosiaalityön voimaantumista edistäneisiin tekijöihin.

Juha Siitosen voimaantumisteoriassaan asettamat voimaantumisen osaprosessit ovat vahvasti ohjanneet analyysiani. Yhteenvedon lopuksi (taulukko 2) esitän vertailunomaisesti analyysini tulokset suhteessa Siitosen esittämiin voimaantumisen osaprosesseihin, jotka ovat siis päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot. Tulokseni sopivat luontevasti yhteen Siitosen empiiristen tutkimustulosten kanssa. Jaoin aineistosta löytyneet voimaantumista edistävät tekijät kuuden teeman alle, jotka ovat aikuissosiaalityön

tavoitteellisuus, elämänhallinnan tukeminen, ilmapiiri ja hyvä kohtelu, voimavaroja tukeva muutostyö ja kumppanuus ja yhteistyö. Edellisten lisäksi olen otsikoinut voimaantumista estävät tekijät muutostyön esteitä (disempowerment) otsikon alle. Otsikoiden alle olen listannut joitakin keskeisiä voimaantumisen kokemuksiin vaikuttaneita ja niitä estäviä tekijöitä. Kaikkia tekijöitä ei saanut mahtumaan yhteen taulukkoon. Aineistoni voimaantumista edistävästä ja estävästä tekijöistä voisi helposti olla myös toisen otsikon alla.

Voimaantumisen teemoista aikuissosiaalityön tavoitteellisuutta tarkastellaan organisaation ja esimiesten näkökulmasta. Tutkimuksen tulosten mukaan sosiaalityöntekijöillä on yhdessä muun sosiaalialan ammattihenkilöstön kanssa mahdollista käyttää osaamistaan tarkoituksen mukaisella tavalla asiakkaan hyödyksi ja eduksi. Aineiston perusteella esimiehillä oli vahva näkemys siitä, että tutkimuskohteessa haastatteleman sosiaalityöntekijät toteuttivat ammatillisesti toimien (teoria, tieto kokemus) muutossosiaalityötä työssään. Esimiehet määrittivät muutostyön kuuluvan sosiaalityöntekijän perustehtävään. Esimiesten näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus työnkuvan ja resurssien puitteissa asiakaslähtöiseen prosessiin. Sosiaalityöntekijöillä oli mahdollista motivoida asiakkaita toimintavoiman ja -kyvyn palauttamisessa, taloudellisesti ja suunnitelmallisen muutostyön avulla. Toimeentulotuki nähtiin muutossosiaalityön yhtenä välineenä ei pääasiallisena tehtävänä. Organisaation näkökulmasta ja esimiesten mukaan Juha Siitosen voimaantumisteorian päämäärät ja itsemääräisoikeus toteutuvat aikuissosiaalityössä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä tavoitteellisessa muutostyössä. Esimiesten mukaan sosiaalityöntekijöillä oli työhön vaadittavat, tiedot, taidot, resurssit ja välineet.

Tutkimuksen keskeinen käsite on muutos. Muutos lähtee aina asiakkaasta. Muutostyön onnistumisen edellytyksenä on asiakkaan oma halu muutokseen ja asetetut päämäärät. Aineiston perusteella minäkäsitys ja muutos ovat hyvin keskeisiä tekijöitä voimaantumisessa. Tutkimuksen tuloksista elämänhallinnan tukeminen, ilmapiiri ja kohtelu sekä voimaantumista lisäävä muutostyö, että kumppanuus ja yhteistyö keskittyivät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen tasavertaiseen työskentelyyn. Muutokset voimaantumisen eri osa-alueilla vaikuttavat herkästi yksilön minäkäsitykseen, ja minäkäsityksellä itsellään on merkitystä muihin voimaantumisen osa-alueisiin. Muutostyötä tehdään vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Aikuissosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden yhtenä keskeisenä tehtävänä on tarjota asiakkaille edellytykset elämänhallintaan, arjessa selviytymiseen ja

syrytytymisen ehkäisemiseksi. Sosiaalityöntekijän keinona auttaa asiakasta on tehdä asiakkaan elämään väliintulo, interventio sosiaalityön keinoin. Tavoiteltava muutos, elämänhallinnan ja hyvinvoinnin paraneminen on asiakkaan, yksilön ja perheen elämän normalistamista, niin ettei sosiaalityön palveluita enää tarvita.

Aikuissosiaalityötä toimintaympäristönä ei useinkaan mielletä voimavaroja tukevaksi tai voimaantuttavaksi muutostyöksi. Osaltaan se johtuu sosiaalitoimiston toimistomaisesta ulkonäöstä ja toimeentulotuki painotteisesta työstä. Valitettavan usein toimeentulotuen myöntämiseen liitetäänkin häpeän ja epäonnistumisen tunteita. Aineiston perusteella aikuissosiaalityössä toteutettiin hyvään kohteluun perustuvaa asiantuntevaa, asiakkaan oikeudet huomioivaa laadukasta muutostyötä vastaanottavassa ilmapiirissä. Ilmapiiri vaikuttaa päämäärien asettamiseen esimerkiksi niin, että ihminen saattaa hylätä tiettyyn päämäärään pyrkimisen huonon ilmapiirin vuoksi tai vastaavasti luottamukselliseksi kokemassaan ilmapiirissä asettaa tavoitteensa korkeammalle. Voimaantumisen kannalta oleellisena Siitonen (1999) pitää sitä, millaista kontekstia ihminen itse pitää päämääriinpyrkimensä kannalta suotuisana.

Tulosten perusteella aikuissosiaalityössä huomioidaan asiakkaan palvelun tarve. Muutokseen tähtäävässä sosiaalityössä korostetaan asiakasta kuntouttavia ja aktivoivia tekijöitä. Tavoitteena on asiakkaan muutoksen tukeminen ei ensimmäisenä työhön ohjaus. Usein puhutaan ylläpitävästä työstä. Palvelut kohdennetaan asiakkaan toimintakyvyn ja elämäntilanteen mukaan. Tärkeintä on kuunnella asiakasta ja kun asiakas kykenee muutokseen, sosiaalityöntekijä on valmiina auttamaan. Muutossosiaalityössä taas tuetaan asiakasta saamaan toivottu parannus elämäntilanteessa, jolloin työskentely on suunnitelmallista ja tavoitteellista. Keskeiseksi työvälineeksi sosiaalityöntekijät sekä esimiehet nostivat muutossosiaalityössä vuorovaikutuksen asiakkaan ja työntekijän välillä. Työtä voidaan luonnehtia psykossosiaalisesti kohtaamistyöksi, mistä toisen osan työstä muodostaa prosessinohjaus. Vuorovaikutustyön lisäksi keskeiseksi sosiaalityön työvälineeksi sosiaalityöntekijät ja esimiehet nostivat muutossosiaalityössä asiakaslähtöisen suunnitelmallisen sosiaalityön. Suunnitelmallisen työn lähtökohdaksi nähdään asiakkaan oma halu, motivoituneisuus ja sitoutuneisuus.

Aineistossani nousi vahvasti esille myös arjen muutosten ja onnistumisten kokemusten merkitys, jotka Siitosen jaottelussa sijoittuvat emootiot-kategoriaan. Vahvimmin muutokset asiakkaiden elämässä liittyvät taloudenhoidon tasapainottamiseen ja elämänhallinnan vahvistamiseen. Toimeentulotuki on yksi sosiaalityöntekijöiden työväline ja asiakkaille viimesijainen etuus. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan mieltäneet toimentulotukea pelkäksi rahan jakamiseksi. Toimentulotuen myöntämisellä katsottiin pystyvän ehkäisevään syrjäytymistä, katkaisemaan pitkäaikaisen toimeentulotuen tarve ja tukemaan asiakasta elämänhallinnan saavuttamisessa. Toimeentulotuki oli parhaimmillaan asiakkaan voimavaroja lisäävä tekijä muiden joukossa. Tutkimuksessa aikuissosiaalityön esimiehet sekä sosiaalityöntekijät pitivät asiakkaan elämäntilanteen hallintaa ja elämänlaadun parantamista muutossosiaalityön keskeisenä tavoitteena ja päämääränä.

Siitosen voimaantumisen osaprosessien lisäksi aineistosta löytyi myös muutostyötä estäviä elementtejä. Disempowerment muutostyön esteet-kategoria toi esille, mitkä tekijät vaikeuttivat muutostyön toteuttamisessa ja estivät voimaantumista. Muutostyön esteitä olivat muun muassa resurssipula, kiire, asiakasmäärät ja työn hahmottomuus. Seurauksena sosiaalityöntekijöiden kokema työn kuormittavuus. Muutosta estävät tekijät vievät voimavaroja asiakastyöskentelystä. Kuormittuneessa työtilanteessa työntekijän omat voimavarat heikkenevät. Vaikka tutkimuksessa on useita voimaantumista tukevia elementtejä disempowerment muutostyön esteenä muodostaa jännitteen asiakastyöhön. Voimaannuttavan muutostyön kannalta on erityisen tärkeää että, työntekijän omat voimavarat ovat kunnossa, jotta työntekijä voi voimaannuttaa asiakasta. Keskeistä tavoitteellisessa empowerment muutostyössä on organisaation ja esimiesten tuki työn toteuttamisessa ja sen mahdollistajana.

Aikuissosiaalityössä muutostyötä ja voimaantumista edistäviä tekijöitä olivat asiakaslähtöisen työskentelyn painottuneet työorientaatiot. Asiakaslähtöisyydessä asiakas nähdään aktiivisena ja tasavertaisena toimijana yhdessä sosiaalityöntekijöiden sekä palvelun tuottajien kanssa. Auttamisen asiakaslähtöisyyttä rakennetaan asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa. Asiakaslähtöisiä työmuotoja olivat kuntouttava sosiaalityö tai paremmin tunnettu kuntouttaa työtoiminta ja aktivoivat työelementit. Aktivoinnilla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan lähinnä valmiutta elämänmuutokseen ei niinkään työllistymistä ja aktivointisuunnitelman tekemistä. Verkostotyö koettiin muutosta ja voimaantumista tuke-

vaksi työksi sekä kumppanuuteen perustuvaa muutostyötä. Asiakkaan rinnalla kulkeminen ja konkreettisesti jalkautumista yhdessä asiakkaan kanssa verkostoihin pidettiin tärkeänä. Samoin asiakkaan äänen esille tuomista. Sosiaalityöntekijöillä ei ollut riittävästi aikaa raportointiin, mutta asiakkaan asioihin vaikutettiin yhteisissä tiimeissä ja kokouksissa.

Kaikki Juha Siitosen voimaantumisteoriassaan esittelemät voimaantumisen osaprosessit näyttävät aineistossani. Toimintaympäristöön sekä arjen muutoksiin ja onnistumisiin eli kontekstiuskomuksiin ja emootioihin liittyviä mainintoja oli aineistossa määrällisesti eniten, mutta myös disempowerment-kategoriaan liittyviä mainintoja erityisesti sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa.

TAULUKKO 2. Voimaantumisen teemat (voimaantumisprosessi).

Päämäärät	Kyky-uskomukset	Kontekstiuskomukset	Emootiot	Disempowerment	Aineistolähtöinen teema: Yhteistyötä kuvaavat tekijät
Aikuis-sosiaalityön tavoitteellisuus	Elämänhallinnan tukeminen	Ilmapiiri ja hyvä kohtelu	Voimavaroja tukeva muutostyö	Muutostyön esteitä	Kumppanuus ja yhteistyö
Tavoitteellisuus - motivoituminen - sitoutuminen muutokseen - väli- ja päämäärien asettaminen - tavoitteiden toteuttaminen - tulevaisuuteen orientoituminen - halu saavuttaa asetetut päämäärät Itsemäärääminen - omaan elämään vaikuttaminen - päätösvalta itsellä - omien valintojen tekeminen - itsenäisyys - oma kontrolli, kokemus - arvot	Minäkäsitys - minäkuva - identiteetti - itsetunnon paraneminen - itsevarmuus kasvaa - hyvinvointi kasvaa - itseluottamus ja itsearvostus kohenee - itsensä hyväksyminen - vastuu	Ilmapiiri (tuki) - turvallisuus - avoimuus - luottamus - hyvä yhteishenki - sosiaalisuus - ennakkoluulottomuus - rohkaiseminen Hyvä kohtelu - huomioiduksi ja kuulluksi tuleminen - arvostus - kunnioitus - asiallinen kohtelu - tasavertaisuus - tarpeisiin vastaaminen	- positiivinen lataus, innostuneisuus - muutoksen kokeminen - onnistumisen kokemukset - elämänhallinnan paraneminen - vahvistuminen - toiveikkuus - innostuneisuus - toimintakyvyn kasvu - kuulluksi tuleminen	- kuormittuminen - resurssit - kiire - suuret asiakasmäärät - työn hahmottomuus - ulkopuolelta tulevat odotukset - tehokkuus vaatimukset - henkilökunnan vaihtuvuus	- rinnalla kulkeminen - yhdessä sopiminen - tasavertaisuus - jalkautuminen - verkostot - vaikuttavuus - vastuu

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Luvussa viisi olen vastannut tutkimuskysymyksiin siitä, miten aikuissosiaalityön esimiehet ja sosiaalityöntekijät kuvaavat muutossosiaalityön. Lisäksi tarkastelin kunnallisessa aikuissosiaalityössä tehtävää muutossosiaalityötä esimiehen ja sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tässä luvussa vedän yhteen tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja pyrin vielä täsmentämään aikaisemmissa luvuissa esiin tulleita tutkimuksen tuottamia tuloksia. Tutkimuksen näkökulma on muuttunut ja kirkastunut työn kuluessa. Aluksi olin kiinnostunut muutoksesta prosessina ja sen toteutumisesta tai toteutumattomuudesta aikuissosiaalityössä. Vähitellen aloin kiinnittää huomiota siihen mitä tai mitkä tekijät saivat aikaan muutoksen asiakkaassa ja kiinnostuin voimaantumista edistävästä tekijöistä muutostyössä. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostui ja kehittyi aineistonkeruun jälkeen. Aikaa kului vuosi ennen kuin lopullinen teoreettinen viitekehys valmistui. Tutkimusaineiston keräsin teemahaastatteluna keskisuuren kaupungin sosiaalitoimistossa aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiltä ja esimiehiltä. Analyysimenetelmänä käytin laadullista sisällönanalyysia ja analyysitaulukkoa (taulukko 1) ja sitä syventävänä apumetodina käytin aineiston kategorisointia.

Analyysiluvussa eli tutkimuksen tuloksissa (luku 5) esittelin niitä tekijöitä, jotka edistivät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä voimaantumista muutostyössä. Jaoin voimaantumista edistävät tekijät viiden teeman alle, jotka olivat asiakastyön 1) aikuissosiaalityön tavoitteellisuus 2) elämänhallinnan tukeminen, 3) ilmapiiri ja hyvä kohtelu, 4) voimavaroja tukeva muutostyö ja 5) kumppanuus ja yhteistyö. Aineistosta nousi myös yksi muutostyötä estävä teema; 6) muutostyön esteitä (disempowerment). Tekijät kiinnyttivät toisiinsa kiinteästi ja siksi tulosten selittämien on ollut osittain päällekkäistä. Juha Siitosen (1999) voimaantumisteoria on ollut tulosten analysoinnissa vahvasti mukana. Olen verrannut Siitosen esittämiä voimaantumisen osaprosesseja haastattelun aineistoon ja kaikki voimaantumisen osaprosessit näyttäytyivät aineistossani (luku 5.7). Siitosen voimaantumisteoria auttoi jäsentämään sosiaalityötä ja aukaisi uusia näkökulmia aikuissosiaalityössä toteutettavaan muutostyöhön.

Haastatteleman aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät ja esimiehet työskentelivät sosiaalipalveluissa. Aikuissosiaalityö on yksilön tai perheen kanssa tehtävää lakisääteistä asiakastyötä, jonka tavoitteena on asiakkaan kuntoutumisen, sosiaalisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan edistäminen ja ongelmien ennaltaehkäisy. Aikuissosiaalityön tarkoituksena on tukea asiakasta ylläpitämään tai parantamaan arkipäivän selviytymistä, taloudellista toimeentuloa sekä oman toimintaympäristön vuorovaikutussuhteita. Aikuissosiaalityötä tehdään täysi-ikäisen asiakkaiden kanssa. Alle 18 vuotiaat lapset asioivat lastensuojelun työntekijöiden kanssa.

Tutkimuksen tarkastelu kohdistui muutostyöhön siihen työskentelyyn, joka toteutuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisenä työskentelynä (taulukko 2). Muutokseen tähtäävässä sosiaalityössä lähtökohtana ovat usein asiakkaiden työttömyys, elämänhallintaongelmat ja syrjäytymisen uhka. Syrjäytymisestä puhutaan usein prosessina, jossa yksilö, perhe tai kokonainen yhteisö ajautuu yhteiskunnan tavanomaisten ja yleisesti hyväksytyinä pidetyn elämäntavan, resurssien hallinnan ja elintason ulkopuolelle. Voimaantuminen on myös prosessi, mutta siinä asiakas pääsee syrjäytymisen kierteestä.

Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena oli tarkastella, mitä muutossosiaalityö on? Muutossosiaalityön määrittäminen oli vaikeaa, koska sille ei löytynyt yhtä selkeää määritelmää. Muutossosiaalityö käsitettä käytetään varsin vapaasti kuvaamaan muun muassa kuntouttavaa työtoimintaa. Pauliina Henttinen (2010) tarkasteli pro gradu –tutkielmassa sosiaalityön problematiikkaa ja tulosten perusteella voitiin osoittaa, että sosiaalityön määritelmät ovat keskenään hyvin erilaisia. Sosiaalityön tavoitteita ja kohteita tarkasteltaessa sosiaalityön määritelmistä löytyy laveuden ongelmaa. Käsitteitä ei ole tarpeeksi eritelty, ilmaistu ja kuvattu. (Henttinen 2010, 78.) Tutkimustulokset muutossosiaalityö-käsitteen määrittelyn osalta ovat verrattavissa Pauliina Henttisen (2010) tutkimukseen, jossa saatiin samansuuntaisia tuloksia. Sosiaalityöntekijät ja esimiehet eivät varsinaisesti kyseenalaistaneet muutossosiaalityön-käsitteen käyttöä.

Tutkimuksessa on pyritty löytämään vastauksia muutossosiaalityön sisällöstä tarkastelemalla sosiaalityönperinteitä ja lähtökohtia sekä sosiaalihuollon, sosiaalipalveluiden palveluiden että aikuissosiaalityön kehittymistä tähän päivään. Sosiaalityön yhteiskunnallisenä tehtävänä on ihmisten puutteellisten olojen ja ankeiden elämäntilanteiden parantamisen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on auttaa ja parantaa heikompiensaisten yksilöiden

ja ryhmien toimintaedellytysten, osallisuuden ja elämäntavoitteen vahvistamisessa. Sosiaalityö on aina sidoksissa tiettyyn yhteiskunnalliseen kontekstiin ja siinä vallitseviin näkemyksiin, sosiaalityöllä on yhteiskunnasta heijastuva normatiivinen perusta (Juhila 2006, 12; Kankainen 2012, 76). Sosiaalityötä ohjaa lait ja asetukset, se ei voi itse määrittää tehtäviään. Yhteiskunnan tilanne määrittää miten ja millaista sosiaalityötä sosiaalitoimistoissa toteutetaan.

Aikuissosiaalityössä on viisi erilaista sisällöllistä muutostyön orientaatiota suunnitelmallinen sosiaalityö, aktivointi muutostyön välineenä, kuntouttava sosiaalityö, rakenteellinen sosiaalityö, huollollinen sosiaalityö ja muutossosiaalityö, joissa muutostyö on keskeinen tavoite. Suunnitelmallisen muutossosiaalityön tehtävä on auttaa asiakasta selviytymään elämän solmukohdista. Suunnitelmallisen työn lähtökohdaksi nähdään asiakkaan oma halu, motivoituneisuus ja sitoutuneisuus. Aktivoinnilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa valmiutta elämänmuutokseen ei niinkään työllistymistä ja aktivointisuunnitelman tekemistä. Kuntouttava sosiaalityö on sosiaalityön lähestymistapa, jonka tavoitteena on parantaa asiakkaiden elämänhallintaa. Se perustuu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän yhteiseen työskentelyyn, jossa pyritään saamaan aikaan muutos asiakkaan elämäntilanteessa ja toimintaedellytyksissä vahvistamalla asiakkaan omaa toimintakykyä ja vastuunottoaan. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 23.) Rakenteellinen sosiaalityö nähdään vaikuttamisena yhteiskunnallisella tasolla sekä pyrkimyksenä muutokseen asiakkaiden tilanteessa kuin myös vallitsevissa rakenteissa. Rakenteellinen sosiaalityö huolehtii siitä, että saatavilla on tarpeeksi ajantasaisia tietoja asiakkaiden tarpeista ja tarpeisiin vastaavan sosiaalityön ja -palvelujen vaikutuksista. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, § 7.)

Huollollisessa perinteessä asiakasta autetaan ja tuetaan vastikkeettomasti. Silloin, kun asiakas ei itse kykene omaehtoisesti selviytymään tai kohentamaan tilannettaan. Huollollisella ja kannattelevalla sosiaalityöllä ei aktiivisesti haeta muutosta asiakkaan tilanteeseen vaan tilanne pyritään pitämään vakaana tai samana. Aikuissosiaalityö on muutostyötä, joka kohdistuu pääsääntöisesti sellaisiin prosesseihin, joissa on kyseessä asiakkaan monisyinen tai moniongelmainen tilanne ja joissa ei saada riittävää muutosta aikaan pelkillä peruspalveluilla. Tutkimuksen tulosten perusteella toimeentulotuki on sosiaalityöntekijän muutostyön väline. Toimeentulotuki ei itsessään kuntouta tai aktivoi asiakasta.

Tutkimuksen tulosten mukaan aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät toteuttivat työssään muutossosiaalityötä. Sosiaalityöntekijä ja asiakas pyrkivät yhdessä työskennellen asiakkaan asettamiin tavoitteisiin ja päämääriin asiakkaan elämäntilanteen parantamiseksi. Tulosten perusteella tavoitteelliseen asiakasprosessiin kuuluu asiakkaan palvelutarpeen arviointi, palvelusuunnitelma, toteutus, vaikutusten arviointi sekä asiakkuuden päättäminen. Päämäärien asettamisella ja voimaantumisella on keskeinen suhde muutostyössä. Muutostyöllä sosiaalityöntekijät kohensivat asiakkaan sisäisen ja ulkoisen elämänhallinnan tunnetta sekä hyvinvointia. Muutossosiaalityö on asiakkaan kanssa yhdessä tehtyä muutostyötä, jonka tarkoituksen ja päämääränä on parantaa asiakkaan elämänlaatua ja tilannetta taloudellisin ja suunnitelmallisen sosiaalityön keinoin asiakasta kuulevassa ja kohtaavassa ilmapiirissä, näin kävi ilmi myös (Koskisen 2007, 91-92) tutkimuksessa. Muutossosiaalityö määrittyi monimuotoiseksi asiakkaiden elämäntilanteista lähteväksi työksi, jossa aikuissosiaalityön välineinä toimivat sekä toimentulotuki, harkinnallinen tuki ja muu palvelujärjestelmä. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella muutossosiaalityön keskeisiksi työvälineiksi ja samalla työotteeksi nousivat keskustelu, kuuntelu, hyvä kohtaaminen asiakkaan kanssa sekä rinnalla kulkeminen kuten myös asiakkaan osallisuus ja suunnitelmallisen työote.

Tutkimuksessa havaittiin arjen merkitys, mikä kävi ilmi myös Anna-Kaisa Koskisen (2007) tutkimuksessa. Muutossosiaalityön keskeiseksi työvälineeksi nousivat vuorovaikutuksen asiakkaan ja työntekijän välillä. Haastateltavat puhuivat yhdessä olemisen tärkeydestä arjessa. Vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa tärkeintä on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen tässä ja nyt sekä asiakassuhteen rakentaminen kahden ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa. Työn perusmenetelmänä toimii avoin yhteinen dialogi. Erityisesti asiakkuuden alussa korostuu avoin keskustelu ja kuuntelu ja se, miten työntekijä ottaa asiakkaan vastaa (ilmeet, eleet).

Tarkasteltaessa muutossosiaalityön toetutumista aikuissosiaalityössä nousi eriäviä huomioita muutossosiaalityön mahdollisuuksista. Haastateltavilla kaikilla ei ollut samaa käytännön työn tuntemusta työtä kuormittavista tekijöistä: kiireestä, suurista asiakasmääristä ja resurssipulasta. Tähän vaikutti osaltaan muutossosiaalityön sisällön jäsentymättömyys ja hahmottomuus sekä asiakasvastuu ja asiakkaiden moniongelmaisuus. Samaan tulokseen tuli Jaana Taina (2012) pro gradu –tutkielmassa jossa hän tarkasteli sosiaalitoimis-

tossa tehtävää aikuissosiaalityötä. Toimeentulotuki työn määrittäessä työtä aikuissosiaalityön mahdollisuudet muutossosiaalityön toteuttamiseksi kapenevat. Tämä kävi ilmi myös Maija Mänttari Van der Kuip (2015) väitöskirjassa. Lisäksi Päivi Krook (2012) oli pro gradu –tutkielmassaan samaa mieltä kuin haastateltavat, että muutossosiaalityö on tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden mukaan vielä heikosti esillä kunnallisessa sosiaalitoimiston työssä.

Muutossosiaalityön uhkana haastateltavat pitivät lyhytkestoisia asiakassuhteita, jotka johtuivat työntekijöiden vaihtuvuudesta. Työn toteuttamista vaikeuttivat myös passiiviset muutosvastarintaiset asiakkaat, jotka eivät olleet valmiita sitoutumaan muutokseen ja vuorovaikutukseen työntekijän ja palveluverkoston kanssa. Verkostotyön ja palveluverkostojen yhteistyön puutteellisuus nähtiin myös ammatillisena uhkana sekä haittana. Aikuissosiaalityössä tehtiin muutossosiaalityötä pääasiassa yksin ilman työparia. Sairauslomien sijaisia ei heti palkata ja eronneiden työntekijöiden virkoihin ei haeta täyttölupaa. Maija Mänttari Van der Kuip (2015) tutkimus ositti, että työnantajien työhön kohdistuvat säästöpainotukset heikentävät työntekijöiden mahdollisuuksia tehdä eettisesti kestävä sosiaalityötä. Kolmesta haastateltavasta vain yhdellä työntekijällä oli onnistumisen kokemuksia verkostotyöskentelystä.

Tuloksista voi päätellä, että sosiaalityöntekijät olivat yhtä mieltä muutossosiaalityön sisällön määrittämisestä sen mukaan, miten sosiaalityöntekijät kohtaavat asiakkaat ja millaiseksi heidän roolinsa kohtaamisissa määrittyy. Heistä muutossosiaalityön tehtävänä on tarjota asiakkaille pysähtymisen ja peilaamisen mahdollisuuden oman elämänsä ongelmassa. Jaana Taina (2012) pro gradu –tutkielmassaan kiinnitti myös tähän huomiota, miten esimerkiksi, perustoimeentulotuki painotteisella sosiaalityöllä oli vaikutusta sosiaalityön toteuttamiseen mahdollisuuksiin ja tapoihin. Sosiaalityöntekijän keskittyessä toimeentulotuen myöntämiseen työn sisältö muotoutuu eri lailla kuin, jos toimeentulotuki olisi vain sosiaalityöntekijän työväline. Sosiaalityössä asiakkaiden taloustilannetta voidaan parantaa esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan ohjaamisella, aktivointia ja toimeentulotukea käytetään usein taloudellisten vaikeuksien vähentämiseen.

Tutkimuksessa toimeentulotuen myöntämistä pidettiin ennen muuta tärkeänä työvälineenä, jonka avulla sosiaalityöntekijät pääsivät kiinni myös mahdollisesti muihin sosiaaliin ongelmiin. Toisaltaan tuloksista voi päätellä että, samaan aikaan liiaksi toimeentulotukeen painottuvaa perussosiaalityötä pidettiin esteenä syvälliseen ja suunnitelmallisen muutossosiaalityön toteutumiselle. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät kuvailivat muutossosiaalityöhön kuuluvan olennaisesti sosiaalityön systemaattiset käytännöt (dokumentointi, tilannearvio, ohjaus ja neuvonta, kriisityö), työn suunnitelmallisuuden (aktivointi- ja palvelusuunnitelma), seurannan ja arvioinnin, psykososiaalinen työ, verkostotyö sekä ongelmaratkaisuprosessin (ratkaisu- ja tehtäväkeskeinen työ) että vuorovaikutustyö. Muutossosiaalityön tehtävänä on tukea asiakasta parantamaan elämän tilannettaan suunnitelmallisen ja tavoitteellisen työn keinoin.

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että kaikki haastateltavat sosiaalityöntekijät suhtautuivat muutossosiaalityöhön työmenetelmänä myönteisesti ja kokivat asiakkaiden hyötyvän siitä. He näkivät muutossosiaalityön mahdollistavan asiakkaan kokonaisvaltaisen kohtaamisen ja tukemisen. Muutossosiaalityön onnistumisen kannalta he pitivät tärkeänä vakiuista henkilökuntaa ja asiakkaalle tuttua työntekijää. Tutulla työntekijällä olisi parempi ymmärrys asiakkaan kokonaistilanteesta ja elämänhallintaan liittyvistä asioista. Tärkeänä nähtiin myös asiakkaan ja työntekijän välille syntyvä luottamussuhde ja asiakkaan kuuluksi tuleminen. Sallivalla ja avoimella työilmapiirillä koettiin olevan paljon merkitystä asiakaskohtamisissa ja luottamuksellisen ilmapiirin syntymisessä.

Sosiaalityöntekijöistä ja esimiehistä muutossosiaalityössä keskeistä on asiakkaan oma halu, tahto ja vastuun ottaminen. Aikuisosiaalityössä sosiaalityöntekijät auttavat asiakasta löytämään oman roolin heidän yhteisessä työskentelyssä ja tukee asiakasta muodostamaan mielikuvan tulevaisuuden päämäärän saavuttamisessa. Tätä kautta koettu oma kontrolli tukee itseluottamusta ja vahvistaa sisäistä voimantunnetta. Juha Siitosen (1999) voimaantumisteoriassa ihmistä pidetään aktiivisena, luovana ja vapaana toimijana, joka asettaa jatkuvasti itselleen päämääriä (pyrkimyksiä, toiveita, intentioita, haluja) omassa elämänprosessissaan. Itseä ja omia mahdollisuuksia koskevat uskomukset rakentuvat keskeisiltä osin sosiaalisessa kanssakäymisessä. Vaikka voimaantuminen on henkilökohtainen prosessi, siihen vaikuttavat toiset ihmiset, olosuhteet ja sosiaaliset rakenteet. Aikuisosiaalityössä asiakasta autetaan muutostyössä asiakkaan omia toiveita ja tavoitteita kun-

nioittaen aikuissosiaalityön välinein ja keinoin toteutettuna. Haasteelliseksi ihmisten voimaantumisprosessien tekee se, että voimaantumista voidaan yrittää tukea monilla hienovaraisillakeinoilla, vaikkakaan toinen ihminen ei voi antaa voimaa toiselle eikä yksipuolisesti päättää toisen voimaantumisesta.

Aikuissosiaalityö on uusien haasteiden edessä. Haasteita tuovat uudet työtehtävät, jotka tulevat uuden lainsäädännön kautta. Moniammatillisen yhteistyön laajentuminen ja työpari työskentelyn lisääntyminen haastavat aikuissosiaalityön kehittämään uusia yhteistyömuotoja ja keinoja toteuttaa asiakasta voimaantuttavaa muutossosiaalityötä. Jokainen haastatettava koki muutossosiaalityön työotteen olevan asiakkaan aseman ja osallisuuden kannalta erittäin keskeinen sosiaalityön työmenetelmä. Työn tekemiseen toivottiin enemmän aikaa ja mahdollisuutta. Tulee olemaankin mielenkiintoista nähdä miten toimeentulotuen siirtyminen Kelaan muuttaa sosiaalityön tehtäväkenttää.

Uuden sosiaalihuoltolain tavoitteena on nostaa asiakas tarpeineen työn ja toiminnan keskiöön. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2012, 90, 2010, 10). Järjestelmäkeskeisten toimien kääntäminen ihmisistä ja asiakkaista lähteviksi on haaste, joka myös aikuissosiaalityön käytännöissä kohdataan. Toivottavaa on, että uusi sosiaalihuoltolaki antaa sosiaalityölle vahvan oikeutuksen näihin haasteisiin vastaamiseksi. Haasteita tuovat uudet työtehtävät, jotka tulevat aikuissosiaalityöhön lainsäädännön kautta. Aikuissosiaalityön sisältö ja asiakkaiden palvelutarpeet vaativat laajaa osaamista. Moniammatillinen yhteistyö ja parityöskentely tuovat mahdollisuuden uudelleenlaiseen asiantuntijuuden jakamiseen ja yhdistämiseen. Työvoiman palvelukeskuksissa uudet työtavat ovat jo näkyvillä. Toivottavaa on, että työtavat siirtyvät myös aikuissosiaalityöhön.

Olen käyttänyt tässä tutkimuksessa Juha Siitosen ja Heljä Robinsonin (1999, 83) näemyksen mukaisesti empowerment-käsitteestä suomennosta voimaantuminen. Olen samaa mieltä heidän kanssaan siitä, että se tuo parhaiten esille empowerment -käsitteen hengen, jossa olennaista on ihmisestä itsestään lähtevä voimaantumisprosessin luonne. Kun taas Robert Adams (1991, 194, 208) tarkoittaa voimaantuminen-käsitteellä lähinnä vahvaksi tulemistä (becoming powerful). Tuloksista voi päätellä, ettei toisen puolesta voi tulla vahvaksi, vahvaksi voi tulla vain oman sisäisen vahvistumisen myötä. Malcolm Payne (2005) puolestaan käsittelee empowermentia tavalla, joka voidaan kääntää val-

taistamiseksi. Payne näkee valtaistamisen perustana asiakkaat yhteiskunnassa alisteisessa asemassa. Sosiaalityöntekijänä ja tämän tutkimuksen tekijänä en voi yhtyä Paynen näkemykseen alisteisesta sosiaalityön asiakkaasta. Asiakkailla on mahdollisuus vaikuttaa omaan tilanteeseen ja yhteiskunnallisesti osallistumalla sen toimintaan (kunnan edustaja, politiikka). Aikuissosiaalityössä asiakkaille on luotu välineitä tuoda omaa näkemystä esille, mutta rajoitetussa määrin lainsäädäntö huomioon ottaen (toimeentulotukilaki, sosiaalihuoltolaki). Valta ja vallankäyttö eivät kuulu asiakasta vahvistavaan työkentelyyn. Sosiaalityöntekijän jämäkkä ja johdonmukainen työote on asiakastyössä tarpeellista ja toivottavaakin, muttei vallankäyttöä.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että sosiaalityössä on käytössä useita muutostyötä tukevia voimavaraelementtejä. Haluttaessa tukea asiakkaan voimaantumista aikuissosiaalityössä, työntekijöitä kuormittaviin disempowerment-tekijöihin muutostyön esteenä tulee puuttua.

Pohdinta

Kiinnostukseni aikeeseen syntyi työnantajan toiveesta tukia muutossosiaalityötä sekä omista kokemuksista aikuissosiaalityön asiakkaiden parissa sekä käytännön työssä. Aloittaessani tutkimukseni tekemisen, en aivan ymmärtänyt kuinka haastavan aiheen olin valinnut. Muutossosiaalityö on laaja käsite, joka pitää sisällään monia muita käsitteitä ja näkökulmia. Koin, etten kyennyt käsittelemään ilmiötä ilman, että käsittelin myös laajemmin sosiaalityötä ja aikuissosiaalityötä. Tässä toimin luultavasti liian laaja-alaisesti. Tutkimuksen aineiston perusteella tulin siihen johtopäätökseen, että sosiaalityö itsessään on muutostyötä. Käsitettä muutossosiaalityö käytettiin jäsentymättömästi sekä kuntouttavassa, rakenteellisessa ja aktivoivassa sosiaalityössä.

Voimaantumisen kokemuksia on tutkittu monenlaisissa konteksteissa. En kuitenkaan löytänyt tutkimuksia, jotka olisivat käsitelleet voimaantumista aikuissosiaalityössä muutostyön kontekstissa. Tutkimukseni lopullinen aineisto saattoi osoittautua melko pieneksi sisältäen kuuden työntekijän haastattelun. Kuitenkin haastateltavat puhuivat monipuolisesti muutostyöstä ja onnistuin keräämään sisällöllisesti rikkaan aineiston. Muutossosiaalityö käsitteenä ja käytäntönä saattoi olla sosiaalityöntekijöille hieman vieras ja hah-

mottumaton. Mietin, myös vaikuttiko haastateltavien tavoittamiseen haitallisesti työntekijöiden työtaakka ja kiire. Koen, että koko tutkimusprosessin aikana opin paljon, mutta toisaalta minulla olisi vielä paljon opittavaa. Pyrin tekemään mahdollisimman laadukasta ja luotettavaa tutkimusta aikataulun ja oman osaamiseni puitteissa. Olen käynyt analyysissä vuoropuhelua teorian ja tutkimustiedon kanssa, joten siinä mielessä tuloksia voi pitää luotettavina ja uskottavina. Luotettavuuteen olen pyrkinyt myös toteuttamalla aineiston analyysin systemaattisesti ja kuvaamalla analyysin kulkua, jotta lukijalle selkenisi, miten olen saamiini tuloksiin tosiasiallisesti päätenyt. Voi olettaa tulosten antavan uutta näkökulmaa aikuissosiaalityön muutostyön toteuttamiseen ja sen vaikuttavuuteen. Voin ajatella tutkimusten tulosten antavan sosiaalityöntekijöille uskoa heidän toteuttamalle arvokkaalle muutostyölle. Lisäksi oletan tutkimuksen tuloksista olevan hyötyä esimiehille heidän pohtiessaan työn sisältöjä ja työntekijöiden motivoinnissa. Mielestäni tutkimuksen tulokset ovat erityisen ajankohtaisia perustoimeentulotuen siirryttyä Kelaan. Olisi aika ryhtyä pohtia, miten aikuissosiaalityötä tulee kehittää ja miten työnantajat pitävät pätevät sosiaalityöntekijät aikuissosiaalityössä.

Koen myös tutkijana kokeneeni Juha Siitosen voimaantumisteorian mukaisen voimaantumisprosessin. Olen tutkimusta tehdessä kokenut onnistumisen ja epäonnistumisen tunteita, minäkäsitykseni on ollut koetuksella, mutta motivaatio saattaa tutkimus valmiiksi ja saavuttaa lopullinen päämäärä eli valmistua on ollut keskeisintä työskentelyssä. Olen prosessin aikana voinut työskennellä hyväksyvässä, rohkaisevassa, tasa-arvoisessa ja asiantuntevassa sekä innostavassa ilmapiirissä.

Ja lopuksi kiteytän tutkimuksen tehtyäni, että muutostyön lopullisena tavoitteena on asiakkaan irtautuminen palvelujärjestelmästä ja toimia itsenäisesti voimaantuneena sisäisesti vahvana ja hyvinvoivana kansalaisena. Voimaantumisessa on kyse omasta tahdosta kumpuavasta muutoksesta, elämänhallinnan vahvistumisesta, päämäärien saavuttamisesta, itsensä tuntemisesta ja ylittämistä. Muutosta ei voi tehdä pakotettuna eikä toisen puolesta.

LÄHTEET

- Addams, Jane. (1998) *Twenty Years at Hull-House*. Penguin Books, New York 1910/1998.
- Adams, Robert (1996) *Social Work and Empowerment*. London: Macmillan Press Ltd.
- Adams, Robert (2003). *Social Work and Empowerment*. Third edition. British Association of Social Workers.
- Ala-Kauhaluoma, Mika (2005) Keppiä ja porkkanaa. Voidaanko aktivoinnilla vaikuttaa työttömien työllistymiseen ja hyvinvointiin? *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (1), 48, 52.
- Antonovsky, Aaron (1987). *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Chamberlin, Judi (1997). A Working Definition of Empowerment. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 20(4).
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt (1994) *Social Work Processes*. Pasific Grove, California: Brooks/Cole.
- Cochran, Molly (1987) Empowering families: an alternative to the deficit model. In K. Hurrelmann, F.-X. Kaufmann & F. Losel (Eds.) *Social Intervention: Potential and Constraints*. Berlin/New York: Walter De Gruyter.
- Eskola, Helena (2014) *Muutossosiaalityö Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityössä*. Helsingin yliopisto. Käytäntötutkimus.
- Eskola Marjatta (1984) Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalityön kuva. Teoksessa Tuula Kostiainen (toim.) *Mitä on sosiaalityö – mitä sen pitäisi olla?* Tampere: Tampereen yliopisto, opetusmoniste 5. 7, 29-31.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2014) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Europaeus, Maarit & Koivisto, Outi (2009) *Aikuissosiaalityön helmet Tampereen seutukunnassa*. Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishankkeen AKSELI:n loppuraportti. Osa II. (06/2007 – 10 /2009). 11.
- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Freire, Paolo (2005) *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Ford, Martin (1992) *Motivating humans: goals, emotions, and personal agency beliefs*. Sage Publications Inc, Newbury Park.

Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley and Los Angeles. United States by the University of California Press.

Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli: *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 191-198.

Haatela, Riikka (2008) Asunnottomien naisten identiteetit ja osallisuuden odotukset kuntoutumiseen tähtäävässä palveluketjussa (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino. 263.

Heinonen, Jari (2013) Rakenteellinen sosiaalityö muutoksessa ja muuttujana. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Kuopio: UNIpress. 40.

Henttinen, Pauliina (2010) *Sosiaalityö käsitteenä ja määritelmänä*. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Tampere. Pro gradu –tutkielma.

Hiilamo, Heikki & Niemelä, Heikki & Pykälä, Pertti & Riihelä, Marja & Vanne, Reijo (2012) *Sosiaaliturva ja elämänvaiheet*. Suomen sosiaaliturvan kehitys esimerkkien ja tilastojen valossa. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2007) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hänninen, Kaija & Poikela, Ritva (2016) Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus. (toim.) Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehtolunden, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna. *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Tallinna: Gaudeamus. 149-159.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Hämäläinen, Juha (2013) Tiedontuotanto sosiaalityön rakenteellisena kysymyksenä. *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Kuopio: UNIpress,

IFSW (2014) International Federation of Social Workers. *Ethics in Social Work. Statement of Principles*. <http://www.ifsw.org/en/p38000324.html>. Viitattu 29.3.2015.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino. 7.

Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 14-47, 82-108.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina*. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2011) Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOYpro Oy.

Järvilehto Timo (1994) Ihminen ja ympäristö. Systemisen psykologian perusteet. Pohjoinen, Oulu.

Kallinen-Kräkin, Salme (2001) Sosiaalityön luokituksen lähtökohdat. Stakes. Aiheita 12/2001. Helsinki.

Kananen, Jorma (2014) Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän Ammattikorkeakoulu.

Kananoja Aulikki (2010) Sosiaalialan tiedontuotanto. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen, Pirjo Marjamäki, Kristiina Laiho, Pirjo Sarvimäki, Pekka Karjalainen & Marjaana Seppänen (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 21-24, 141,146, 198-200.

Kananoja, Aulikki (2007) Sosiaalityön asiakastyö, menetelmät ja orientaatio. Teoksessa Raimo Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Helsinki: Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia, 98.

Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Helsinki: Stakes, raportteja 211. 21.

Kankainen, Leila (2012) Aikuissosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön. Sosiaalityön ammatillisen lisensiaatin tutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.

Karjalainen, Jouko & Raivio, Helka (2010) Toimentulotuen jakolinjat. Teoksessa Hänninen, Sakari & Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (2010) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: Yliopistopaino. 128-129.

Karjalainen, Pekka (2010) Aikuissosiaalityö. Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 198.

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 43-44.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Salonen, Jari & Meltti, Tero & Yliruka, Laura & Tapola-Haapala, Maria & Björkenheim, Johanna (2005) Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuuden näkymät. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kilpeläinen, Arja & Romakkaniemi Marjo (2013) Paikallisuus rakenteellisessa sosiaalityössä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Kuopio: UNIpress.

Koskinen, Anna-Kaisa (2007) Vaihtoehtoinen tarina - Mitä on sosiaalinen muutostyö? Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 14.

Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 335. Jyväskylän yliopisto.

Kotiranta, Tuija & Taina, Jaana (2014) Sosiaalityötä ja toimeentulotukea – aikuissosiaalityö paikkaansa hakemassa. Teoksessa Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja. Tampere: Vastapaino. 187-188.

Kotkas, Toomas & Tuori, Kaarlo (2008) Sosiaalioikeus. WSOYpro. Helsinki.

Krook, Päivi (2012) aikuissosiaalityö ja asiakasprosessin menetelmät. Aikuissosiaalityön määrittelyä asiakasprosessin työmenetelmien etsintää. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Kuvaja, Anne & Luhtasela, Leena & Mustonen, Tiina & Borg, Pekka & Liukonen, Ritva (2007) Aikuissosiaalityön tilannearvio-opas. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston oppaita ja työkirjoja 6. 3.

Kuhalainen, Anni (2007) Tampereen kaupunkiseudun seutukehittäjähanke 5/2006 – 6/2007. Tampere, Nokia, Ylöjärvi, Kangasala, Lempäälä, Pirkkala ja Vesilahti. Aikuissosiaalityön loppuraportti. Nokia, Ylöjärvi, Kangasala, Lempäälä, Pirkkala ja Vesilahti. Aikuissosiaalityön loppuraportti. 22.

Kärki, Jarmo, Tossavainen, Päivi & Väyrynen, Riikka (toim.) (2009) Selvitys palvelukohtaisista asiakastiedoista. Aikuissosiaalityön, toimeentulotuen ja sosiaalisen luototuksen tehtävissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportteja 24/2009. Helsinki. 32.

Lindqvist, Tuija & Oksala, Ilkka & Pihlman, Maija-Riitta (toim.) (2001) Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja. Työministeriö Julkaisuja 289. Sosiaali- ja terveysministeriö Oppaita 2001:8. Helsinki. 18, 47.

Liukonen, Ritva & Lukman, Leena (2007) Tehtyhanke. Sosiaalialan tehtävärakenteiden ja toimintamallien kehittäminen Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. Oppaita ja työkirjoja 2007:5. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. 63-75.

Liukko, Eeva (2006). Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 9/2006. Helsinki: Socca 6 Heikki Waris –instituutti. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.socca.fi/files/78/Kuntouttavaa_sosiaalityota_paikantamassa.pdf.

Liukko, Eeva (2009) Perussosiaalityön mahdollisuuksia: helsinkiläisten projektien näkökulmia sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Lisensiaattityö.

Marton, Ference 6 Booth, Shirley (1997) learnin and awareness. Mahwah, NJ. Erlbaum.

Mathinsen, Edgar (2014) Social Work at Odds with Politics, Values and Science. Teoksessa Payne, Malcolm (2005) The Origins of Social Work. Continuity and Change. Basingstoke: Palgrave, 32.

Muukkonen, Tiina (2008) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa (toim.) Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17/2008. Yliopistopaino. Saatavana [www-muodossa:<URL: https://www.thl.fi/documents/647345/891133/Suunnitelmallinen+sosiaalityo%20lapsen+kanssa.pdf/5c65986d-84b1-4d42-9576-e996a19c9359](http://www.thl.fi/documents/647345/891133/Suunnitelmallinen+sosiaalityo%20lapsen+kanssa.pdf/5c65986d-84b1-4d42-9576-e996a19c9359). 12, 36, 58, 65, 85.

Mullaly, Bob: Structural social work. Ideology, theory and practice. Oxford University Press, Toronto 1997.

Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.

Mäntysaari, Mikko (1999) Sosiaalityön tutkimuksen suuntaamisesta. Janus 7 (4) 1999, 355–366.

Mäntysaari, Mikko (2006) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääräyskirja, Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 117–118,130.

Mänttari Van der Kuip, Maija (2015): Work-Related Well-Being among Finnish Front-line Social Workers in an Age of Austerit. Jyväskylä: University of Jyväskylä,106 p. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research.

Saatavana [www-muodossa: <URL:](http://www-muodossa: <URL: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45924/978-951-39-6191-6_vaihtos29052015.pdf?sequence=1)

https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45924/978-951-39-6191-6_vaihtos29052015.pdf?sequence=1. viitattu 13.1.2016.

Niemelä, Pauli (2012) Tapauskohtaisuus sosiaalityössä ”Case Study - Case Work - Case Evaluation” –prosessimalli sosiaalityön ja sen käytännön opetuksen jäsentäjänä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Suonio, Mari & Tuohino, Noora (toim.) Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä. Rovaniemi: Valatakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet, 25-31. Viitattu 12.6.2016. Saatavana [www-muodossa: <URL: http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=64b15976-1b21-4e9d-9ae7-a4c60543ea88](http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=64b15976-1b21-4e9d-9ae7-a4c60543ea88). Viitattu 12.6.2016.

Oksanen, Jukka (2014) Motivointi työvälineenä. Jyväskylä. PS-kustannus.

Payne, Malcolm (2005) The Origins of Social Work. Continuity and Change. Basingstoke: Palgrave.

Payne, Malcolm (2005a) Modern Social Work Theory. London: Palgrave Macmillan.

Payne, Malcolm (2005b) Social Work Process. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (Eds.) Social Work Futures. Crossing Boundaries, Transforming Practice. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 21–35.

Pohjola, Anneli (2015) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Kuopio: UNIPress, 27-30, 31.

Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (2015) Rakenteellisen sosiaalityön jäsentymisen. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Kuopio: UNI-press. 281-293.

Pohjola, Anneli 2011. Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Pohjola, Anneli ja Särkelä, Riitta (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki. 216-218, 221-223.

Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus. 59.

Raivio, Helka (2009) Kuuma-kuntien ja Hyvinkään kaupungin aikuissosiaalityön kehittämishanke 2007 – 2009. Järvenpää: Sosiaalitaito. Saatavana www-muodossa: <URL: http://www.sosiaalitaito.fi/ep/tiedostot/ailake_loppuraportti.pdf. Viitattu 29.3.15.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Raunio, Kyösti (2010) Olennainen sosiaalityössä. 2. uudistettu painos. Helsinki. Gaudeamus. 27.

Robinson, Heljä (1994) The Ethnography of empowerment. Falmer Press, London.

Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö; voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Roos, Jeja-Pekka (1988) Elämäntavasta elämäkertaan- elämäntapaa etsimässä 2. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino Oy.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tampere 2006. Saatavana www-muodossa: <URL: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>> Viitattu 02.10.2016.

Saikkonen, Paula & Saikku, Peppi. Teoksessa Sosiaalityö palvelut ja etuudet muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportti 4/2016. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. 125-127, 130, 135-136. Saatavana www-muodossa: <URL: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130515/URN_ISBN_978-952-302-648-3.pdf?sequence=1

Satka, Mirja (1994) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: SoPhi. Saatavana www-muodossa: <URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/26927/9789513942342.pdf?sequence=1>

Satka, Mirja (2014) Looking to the past for the Sustainable social Work or the Future. Teoksessa Harrikari, Timo; Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (toim.) (2014) Social Change and Social Work. The Changing Societal Conditions of Social Work in Time and Place. Surrey: Ashgate, 198-199.

Siitonen, Juha. (1999) Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopisto. Oulu 1999. Saatavana www-muodossa: <URL:
<http://docplayer.fi/93844-Voimaantumisteorian-perusteiden-hahmottelua.html>

Sipilä, Jorma (1996) Sosiaalipalvelujen Suomi. (toim.) Porvoo: WSOY. 237.

Sosiaali- ja terveysministeriö (1997) Toimeentulotukikokeilu 1995–1996. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1997:5. Helsinki. 36, 42, 48-49.

STM 1985. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistio 1985:34. Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio. Helsinki.

Särkelä, Antti (2011) Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere. Vastapaino.

Taina, Jaana (2013) Sosiaalityötä vai toimeentulotukea? Sosiaalityön ja toimeentulotutkimuksen suhde sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Talvensola, Sivi & Närhi, Kati & Karjalainen, Juhani & Valppu-Vanhanen, Anne (2008) Aikuissosiaalityön arki. Aikuissosiaalityön ammattilaisten työ ja tehtävät Keski-Suomen maakunnassa. Jyväskylä: Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Raportteja 39-43.

Thompson, Neil (2002) Social Work with Adults. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (Ed.) Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. Basingstoke: Palgrave in association with The Open University, 287–292.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Latvia: Livonia Print.

Tuusa, Matti (2005) Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 74. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Trevithick, Pamela (2000) Social Work Skills. A Practice Handbook. Buckingham: Open University Press.

Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (2008) (toim.) Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä: Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 6/2008. Lappeenranta: Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. 10.

Yin, Robert (2008) Case Study Research. Design and Methods. California.Sage

Viirkorpi, Paavo (1990) Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 17/1990. Valtin painatuskeskus: Helsinki.

Vaininen, Satu (2011) Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Saatavana www-muodossa: <URL:
<http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/66803/978-951-44-8591-6.pdf?sequence=1>

Zimmerman, Marc (1995) Psychological empowerment: Issues and illustrations. American Journal of Community Psychology 23(5). 581–599.

Elektroniset lähteet

Kuntainliiton Kunnat.net Aikuissosiaalityön määritelmä.

<http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/sosiaalityo/Sivut/default.aspx>. Viitattu 2.5.15.

Kuntouttava sosiaalityö, Sosnet.

<http://www.sosnet.fi/Suomeksi/Koulutus/Erikoistumiskoulutus/Erikoisalat/kuntouttavasosiaalityo>. Viitattu 9.4.2015.

Sosnet (2014) Sosiaalityön määritelmä.

http://www.talentia.fi/tyoelama/sosiaalialan_tyo/tyon_maaritelmät/sosiaalityon_kv-maaritelma. Viitattu 15.11.2016.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (2013b) Toimeentulotuki.

http://www.stm.fi/toimeentulo/tuet_ja_etuudet/toimeentulotuki. Viitattu 28.03.2015.

Talentia (2016). Sosiaalityön kansainvälinen määritelmä.

http://www.talentia.fi/tyoelama/sosiaalialan_tyo/tyon_maaritelmät/sosiaalityon_kv-maaritelma. Viitattu 5.1.2017.

Talentia (2016). Sosiaalityön määritelmä.

http://www.talentia.fi/tyoelama/sosiaalialan_tyo/tyon_maaritelmät Viitattu 5.1.2017.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017) Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja.

<https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/asiakas>. Viitattu 28.1.2017.

Lait

Finlex (2014) Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 164/2014

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (287/2016)

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812)

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (817/2015)

Laki toimeentulotuesta (1412/1997)

Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta (1369/2014)

Kuntalaki (410/2015)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

Päihdehuoltolaki (41/1986)

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Hei,

Olen Helena Eskola ja opiskelen Helsingin yliopistossa Valtiotieteellisessä tiedekunnassa sosiaalityötä, maisterivaiheen opintoja. Teen opintoihin liittyvää pro gradu -tutkimusta aiheesta: Muutossosiaalityö aikuissosiaalityössä. Tutkimus toteutetaan aikuissosiaalityössä esimiesten yksilöhaastatteluina sekä jo toteutettuina sosiaalityöntekijöiden yksilöhaastatteluina.

Tutkimusta varten tarvitsisin juuri Sinun tietämystäsi muutossosiaalityöstä. Jokainen vastaus on tärkeä tiedon saamiseksi. Tarkoitukseni on haastatella teidät aikuissosiaalityön esimiehet henkilökohtaisesti. Haastattelut toteutetaan 1.12. – 31.12.2014 välisenä aikana. Käsittelemme ja säilytän aineistoa huolellisesti ja luottamuksellisesti. Aineisto tallennetaan käyttäjätunnukseni ja salasananani taakse. Tutkimukseen osallistuminen on mahdollista keskeyttää ilman, että sitä tarvitsee mitenkään perustella.

Pro gradu-tutkielman tavoitteena on selvittää, mitä muutossosiaalityö on ja mikä käsitys teillä esimiehillä on sen toteutumisesta? Aikuissosiaalityön esimiesten näkemyksiä muutossosiaalityöstä ei ole aikaisemmin tutkittu työyhteisössämme. Tutkimuksen tulokset tulevat antamaan arvokasta tietoa työnantajalle sekä työntekijöille.

Kiitos osallistumisestasi!

Liite 2. Suostumuslomake

Annan suostumukseni siihen, että sosiaalityön opiskelija Helena Eskola haastattelee minua tutkimusta Muutossosiaalityö aikuissosiaalityössä varten ja nauhoittaa haastattelun.

Minulla on oikeus tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta, keskeyttää tutkimukseen osallistuminen niin halutessani.

Olen perehtynyt kirjalliseen tutkimusselosteeseen. Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän tutkimukseen ja suostun, että haastattelussa syntynyttä materiaalia voidaan käyttää kyseisen tutkimuksen aineistona ja raportoinnissa.

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys

Toivon, että tutkimusraportti lähetetään minulle sähköpostitse tutkimuksen valmistuttua:

_____ Kyllä _____ Ei

Liite 3. Haastattelukysymysrunko sosiaalityöntekijöille

1. Mitä muutossosiaalityö mielestäsi on? Kerro esimerkki.
2. Mitkä mielestäsi ovat muutossosiaalityön välineet ja keinot? Kerro esimerkki.
3. Minkälaisia vaikutuksia / hyötyä koet muutossosiaalityöllä olevan asiakkaalle? Kerro esimerkki.
4. Mikä on asiakkaan asema ja osallisuus muutossosiaalityössä?
5. Miksi aikuissosiaalityössä tehdään muutossosiaalityötä?
6. Minkälaisissa asiakastilanteissa sosiaalityöntekijät tekevät mielestäsi muutossosiaalityötä?
7. Mitä hyötyä sosiaalityöntekijälle on muutossosiaalityön työotteesta?
8. Ellet voi toteuttaa työssäsi muutossosiaalityön työtettä, mistä arvelet sen johtuvan?
9. Mainitse tärkeimmät verkostot muutossosiaalityön toteuttamisessa.
10. Mikäli et maininnut yhteistyökumppaneita, mistä arvelet sen johtuvan?
11. Kerro omin sanoin, mikä sinusta oleellisesti kuuluu muutossosiaalityöhön ja miten kehittäisit sitä?

Liite 4. Haastattelukysymykset esimiehille

1. Mitä muutossosiaalityö mielestäsi on?
2. Mitkä mielestäsi ovat muutossosiaalityön välineet ja keinot?
3. Minkälaisia vaikutuksia / hyötyä koet muutossosiaalityöllä olevan a) asiakkaalle
b) organisaatiolle?
4. Mikä on asiakkaan asema ja osallisuus muutossosiaalityössä?
5. Miksi aikuissosiaalityössä tehdään muutossosiaalityötä?
6. Minkälaisissa asiakastilanteissa sosiaalityöntekijät tekevät mielestäsi muutossosiaalityötä?
7. Mitä hyötyä sosiaalityöntekijälle on muutossosiaalityön työotteesta? Näetkö hyötyä organisaatio muutossosiaalityön työotteesta?
8. Mikäli sosiaalityöntekijät eivät voi toteuttaa työssään muutossosiaalityön työtettä, mistä arvelet sen johtuvan?
9. Mainitse tärkeimmät verkostot muutossosiaalityön toteuttamisessa.
10. Mikäli et maininnut yhteistyökumppaneita/verkostoja, mistä arvelet sen johtuvan?
11. Kerro omin sanoin, mikä sinusta oleellisesti kuuluu muutossosiaalityöhön ja miten kehittäisit sitä?
12. Onko muutossosiaalityö asiakasta vahvistavaa ja voimaannuttavaa (empowerment) työtä?